

ACTA SZEKSZARDIENSIMUM
PUBLICATIONES SCIENTIFICAE
UNIVERSITATIS QUINQUEECCLESIENSIS
XVIII.

PÉCSI TUDOMÁNYEGYETEM
KULTÚRATUDOMÁNYI, PEDAGÓGUSKÉPZŐ
ÉS VIDÉKFEJLESZTÉSI KAR

ACTA SZEKSZARDIENSIIUM

PUBLICATIONES SCIENTIFICAE
UNIVERSITATIS QVINQUEECCLESIENSIS

Tom. XVIII.

ACTA SZEKSZARDIENSIMUM

PUBLICATIONES SCIENTIFICAE
UNIVERSITATIS QUINQUEECCLESIENSIS

Tom. XVIII.

SZEKSZÁRD
2016

PÉCSI TUDOMÁNYEGYETEM
KULTÚRATUDOMÁNYI, PEDAGÓGUSKÉPZŐ
ÉS VIDÉKFEJLESZTÉSI KAR

ACTA SZEKSZARDIENSIIUM PUBLICATIONES SCIENTIFICAE
UNIVERSITATIS QUINQUEECCLESIENSIS
XVIII.

PTE KPVK

Authors / Szerzők:

Péter Bagó, Mária Bajner, Tamás Brachinger, Anikó Christián,
Tibor Gonda, Zoltán Koltai, Andrea Máté, Balázs Pankász, Éva Pintér,
Gábor Tóttós, Norbert Vajda

Editor / Szerkesztő:

Éva Farkas

Editorial board / Szerkesztőbizottság:

Zoltán Huszár, Ágnes Klein, Andrea Máté, Janka Teodóra Nagy,
Balázs Németh, Malgorzata Swider (Uniwersytet Opolski)

Technical editor / Technikai szerkesztő:

Ernő Szabó

Publisher / Kiadó:

Faculty of Cultural Sciences, Education and Regional Development,
University of Pécs
Dr. Béla Horváth, Dean of the Faculty

Cover Design / Fedélterv:

Ernő Szabó

ISSN (print): 2416-1071

ISSN (online): 2786-2003

ISSN-L: 2416-1071

Copyright © by Authors

Printed by / Nyomda:

Printing Office of SZC, Szekszárd
Manager: Norbert Ábrahám

Content

<i>Lectori salutem</i> (Prof. Dr. Béla Horváth DSc.)	1
<i>Foreward</i> (Éva Farkas)	3
Mária Bajner: <i>Online education goes mainstream.</i> <i>Jumping on the bandwagon</i>	5
Tamás Brachinger: <i>Analysis of the recent history and the current situation of the Hungarian cultural policy</i>	17
Anikó Christián: <i>Health is value, physical exercise is health.</i> <i>Practical examples of exercise programs in kindergartens</i>	31
Tibor Gonda: <i>The theoretical foundations of the development of tourism clusters</i>	45
Zoltán Koltai: <i>Is South Transdanubia the right place for us to live?</i> <i>Reasons for the potential change of the place of residence, and its regional characteristics in Hungary</i>	65
Andrea Máté: <i>Museumbesuch-Attitüden von Studenten im Fach Pädagogik und Tourismus am Beispiel des Szekszárdi Komitatsrathauses</i>	81
Balázs Pankász: <i>Online educational environments and ICT tools in higher education: teachers survey</i>	105
Gábor Töttös: <i>Von den Karpaten bis zum Adria.</i> <i>Die Geschichte eines geflügelten Wortes (und noch weiteren geflügelten Wörtern) von Garay</i>	125
Péter Bagó: <i>WINE – Wine integrated ERP</i>	151
Éva Pintér: <i>Financial crisis, causes of banking instability and strategic issues – Dangers of introducing the CoCo (Contingent Convertible) bonds</i>	163
Norbert Vajda: <i>Social interactions in dementia care and the relevance of basal stimulation</i>	177

Tartalomjegyzék

<i>Lectori salutem</i> (Prof. Dr. Horváth Béla DSc.)	2
<i>Előszó</i> (Farkas Éva).....	4
Bajner Mária: <i>Hangol már a zenekar: online oktatással a fősodorba</i>	5
Brachinger Tamás: <i>A kulturális politika közelmúltjának és aktuális helyzetének analízise</i>	17
Christián Anikó: <i>Az egészség érték, a mozgás egészség. Gyakorlati példák az óvodai mozgásprogramokra</i>	31
Gonda Tibor: <i>A turisztikai klaszterek fejlesztésének elméleti alapjai</i>	45
Koltai Zoltán: <i>Jó helyen élünk a Dél-Dunántúlon? A lakóhely potenciális megváltoztatásának okai és annak területi jellegzetességei Magyarországon</i>	65
Máté Andrea: <i>Pedagógus és turizmus szakos hallgatók múzeumlátogatási attitűdje a szekszárdi vármegyeháza példáján</i>	81
Pankász Balázs: <i>IKT tényezők vizsgálata a felsőoktatásban. Kérdőíves felmérés a Pécsi Tudományegyetem oktatói körében</i>	105
Töttös Gábor: <i>Kárpátoktól Adriáig. Egy (és még néhány) Garay-szállóige története</i>	125
Bagó Péter: <i>BIER – borászati információs és ellátó rendszer</i>	151
Pintér Éva: <i>Pénzügyi válság és a banki instabilitás okai és stratégiai kérdései – a CoCo (Contingent Convertible) kötvények bevezetésének veszélyei</i>	163
Vajda Norbert: <i>Szociális interakciók a demencia gondozásban és a bazális stimuláció relevanciája</i>	177

Lectori salutem

Dear Reader!

You are holding the XVIII volume of *Acta Szekszardiensium* in hand which is now published by the Faculty of Cultural Studies, Pedagogy and Rural Development. In the meanwhile there has been a merger of faculties leading to structural transformation and change in the name of the new faculty. This publication is part of the tradition we started more than one and a half decade ago at the Faculty of Gyula Illyés.

The contents of the present volume give a perfect example of the changes: how the portfolio of the faculty has widened and is becoming more colourful, side by side with the diversity of research fields of the lecturers. On the one hand social studies are more highlighted – as seen from the publications related to sociology and tourism, on the other hand multidisciplinary – characterising the Faculty of Cultural Studies, Pedagogy and Rural Development is clearly articulated.

The management of the Faculty finds it important to inform the public about the academic achievement of the faculty in the form of edited publications of high standard. The studies written in foreign languages as well as the publications about the proceeds of the international cooperations contribute to our intention to extend the international relations of the faculty.

Szekszárd, 2.11. 2016.

Dr. Horváth Béla
Professor
Dean

Lectori salutem

Tisztelt Olvasó!

Az Acta Szekszardiensium XVIII. kötetét tartja kézben, immáron a Pécsi Tudományegyetem Kultúratudományi, Pedagógusképző és Vidékfejlesztési Kar kiadásában. Végbement időközben egy szervezeti átalakulás, amely során megváltozott a Kar neve. Kiadványunk azonban folytatja azt a tradíciót, amelyet több mint másfél évtizede megalapoztunk, az egykori Illyés Gyula Karon.

Jelen kötet tematikája pontosan leírja a változásokat: bővült, színesebbé a Kar képzési és tudományos portfóliója, amint az oktatók kutatási területe is. A társadalomtudományok erősödtek – jól tükrözik ezt a kötet szociológiai, turisztikai írásai -, erősebben érvényesül az a multidiszciplinaritás, amely a Kultúratudományi, Pedagógusképző és Vidékfejlesztési Kar egészét jellemzi.

A Kar vezetése továbbra is fontosnak tartja, hogy színvonalas, lektorált tanulmányok adjanak hírt az itt folyó kutatásokról. Bővítsék a Kar külföldi kapcsolatait, az idegen nyelven is publikált írások, s a nemzetközi kooperációról számot adó tanulmányok.

Szekszárd, 2016. november 2.

Prof. Dr. Horváth Béla
egyetemi tanár
dékán

Foreward

The *Acta Szekszardiensium* is a yearly publication of the Faculty of Cultural Studies, Pedagogy and Rural Development of the University of Pecs. Following the traditions the present volume issued in November 2016 is the XVIII yearbook of the series. As part of the events dedicated to the Month of Science "The Day of Illyés" is commemorated to salute to the Hungarian poet and novelist the faculty used to be named after. In the life of the Szekszard campus it is a special day to giving an account of academic achievements. It belongs to the tradition that *Acta Szekszardiensium* offers a platform for teachers to demonstrate their professional accomplishment of the previous year. The yearbook also gives a clear outline of the major changes in the life of the faculty. The 2016 volume came to light under the name of the new faculty, and it contains studies penned by both Szekszard and Pecs colleagues. The colourful collection of studies as a rule opens up new horizons thus putting the editors in a difficult position when it comes to topic-related classification. Therefore the studies are presented alphabetically. Following the tradition the present volume is multilingual. The majority of the essays are written in Hungarian, but the reader can also find studies in English or German.

The authors of *Acta Szekszardiensium* belong to the the academic staff of the Faculty of Cultural Studies, Pedagogy and Rural Development (Bajner Mária, Brachinger Tamás, Christián Anikó, Gonda Tibor, Koltai Zoltán, Máté Andrea, Pankász Balázs, Töttös Gábor) but the list is extended by the works of two colleagues from the Chancery (Bagó Péter and Pintér Éva) together with the publication of our former colleague (Vajda Norbert).

We can only hope that among the many studies the reader will find the topics most suited to their academic interest.

As and editor of *Acta Szekszardiensium* I wish you relaxed contemplation and meditation while thumbing through the pages of the yearbook.

Szekszárd, 2.11. 2016.

Farkas Éva
Editor

Előszó

Az *Acta Szekszardiensium* a Pécsi Tudományegyetem szekszárdi karának, a Kultúratudományi, Pedagógusképző és Vidékfejlesztési Kar évenként megjelenő tanulmánykötete. Immáron az XVIII. kötetet veheti kezébe a Tisztelt Olvasó. A „*Tudomány hónapja*” elnevezésű programsorozat részeként minden évben megrendezzük az Illyés Napot, a Tudományos Bizottság Ünnepi ülésével is tisztelegni kívánva a korábbi névadó előtt.

A szekszárdi kar életében ez mindig fontos esemény, hiszen lehetőség adódik egyfajta számvetés készítésére. Az *Acta Szekszardiensium* is ezen tradíció része, mert lehetőséget ad az oktató kollégák elmúlt éves kutató munkájának megismerésére. A tanulmánykötet jól szimbolizálja a korábbi Illyés Gyula Kar, jelenleg Kultúratudományi, Pedagógusképző és Vidékfejlesztési Kar életében bekövetkezett változásokat: a 2016. évi kötet már a Kar új neve alatt jelent meg és a szerzők névsora is mutatja, hogy a tavaly még csak jelzett változás mára kézzelfogható eredményeket hozott. A kötetben egyaránt megtalálhatók pécsi és szekszárdi kollégák tanulmányai. Az eddig is színes és tudományterületileg igen változatos kínálat tovább bővült, és nehéz helyzetben van a kiadvány szerkesztője, amikor tematizálni szeretné a publikációkat.

A hagyományokhoz híven idén is többnyelvű a kötet: a magyar mellett angol és német nyelvű publikációkat olvashatnak az érdeklődők.

A kötet szerzői többnyire a Pécsi Tudományegyetem Kultúratudományi, Pedagógusképző és Vidékfejlesztési Karának oktatói (Bajner Mária, Brachinger Tamás, Christián Anikó, Gonda Tibor, Koltai Zoltán, Máté Andrea, Pankász Balázs, Töttös Gábor), de meghívott szerzőként köszönhetjük a PTE más szervezeti egységének fiatal kutatóit (Bagó Péter, Pintér Éva), továbbá volt oktató kollégánkat (Vajda Norbert).

Bízva abban, hogy a PTE KPVK tudományos évkönyvének, az *Acta Szekszardiensium* XVIII. kötetének tanulmányai ez évben is felkeltik a Tisztelt Olvasó érdeklődését, elmélyedést és elmélkedést kívánok.

Szekszárd, 2016. november 2.

Farkas Éva
szerkesztő

Online education goes mainstream Jumping on the bandwagon¹

MÁRIA BAJNER

Abstract

The paper – based on the results of domestic and international qualitative surveys-focuses on the higher education institutions- which found themselves in a disadvantageous position due to the economic depression. They are viewed as global market players experiencing unexpected hardship and making preparations for survival, hoping that each crisis –similarly to others– will come to an end one day. Besides, the paper intends to introduce the other (back stage) players, the businesses and investors connected with and built upon information technology, who intend to transfer the traditional "brick and mortar" campuses into one global web class, and referring to this as "The Internet Moment." Education is under revolution, where everything, including content is inferior to innovative potential. The paper gives examples of cooperation and business partnership between education and IT companies as well as old-new marketing means, webinars and virtual classrooms with "Hollywood effects." The collision of the traditional academic environment with the new technology is highlighted together with the possibilities and challenges the educational businesses who want to dominate the global market will have to face.

Introduction

Political decision makers and educational experts keep emphasizing that educated, highly qualified people are prerequisites to the global competition. National (regional) competitiveness and pride is at stake when education is combined with economy under the umbrella of globalization. President Obama made it explicit in Miami: "...That's [the highest proportion of college graduates] our goal. That's how we'll out-educate other countries. That's how we'll out-compete with other countries

¹ Lector: Dr. Zsolt Nemeskéri associate professor, PTE KPVK

tomorrow. That's how we'll win the future for the United States of America."²

American policy makers and party advocates especially during their campaign periods keep stressing the importance of education and emphasise their devotion to increase the number of cultured, highly qualified citizens. For reference it is Barack Obama again, who in his inspiring speech to a joint session of Congress in 2009 said that by 2020, America will once again have the highest proportion of college graduates in the world."³ In order to make his ambitious dream come true the number of students will have to be increased and the quality of education improved in an era when deficit in the budget grows to huge dimension.

American universities have long set a high standard in higher education, which seems to be shaking now. Researchers, College Board Members gathered in the 2010 Forum in Wilson Center just to conclude that immense reforms are needed if they want to keep their leading role in the field of science and education. Economic development has never depended on fresh innovation and knowledge more than now. The Board Members of the Forum also agreed that higher education could be among the next economic sectors to undergo a massive restructuring, like the banking industry has seen. Among the factors that could lead to change, the following ones are voiced:

1. Globalization of commerce and culture
2. Information and communication technologies
3. Shift in demographics in developed countries that will result in the need to educate greater numbers of working adults
4. Economic recession, shrinking financial resources⁴

² The White House. President Obama (2011). Remarks by the President at Miami Central High School in Miami, Florida. Retrieved from <https://www.whitehouse.gov/the-press-office/2011/03/04/remarks-president-miami-central-high-school-miami-florida> (15.04.2016)

³ The White House. President Barack Obama. (2009). Education. Knowledge and Skills for the Jobs of the Future. Retrieved from <https://www.whitehouse.gov/issues/education/higher-education> (15.04.2016)

⁴ McMurtrie, B. (2015, October 25). Inside Startup U: How Stanford Develops Entrepreneurial Students. The Chronicle of Higher Education. Retrieved from <http://chronicle.com/article/Inside-Startup-U-How/233899> (15.04.2016)

The Council of the European Union stressed the need for higher education reform, and concluded that in order to achieve the educational strategy goals of "Europe 2020" the proportion of 30-34 year olds completing higher education should be raised to 40% by 2020, on the ground that by 2020 35% of all jobs in the EU will require high-level qualifications.⁵

The aim of the paper is to give an insight into the education strategy of the American universities and show how they are trying to adjust to new challenges. It is not the aim of the paper to "copy the American way", but rather, to put their successful strategies into practice and learn from their mistakes. It attempts to outline the different attitude and mindset of those academics who educate "differently", and strive for competitive edge. Besides, it tries to predict directions together with possible failure and hardship already visible in the operation of "global knowledge factories" which will transform the whole education market, including us. The paper refers to the findings of international surveys, university websites, online and offline statistics and reports released in the past few years.⁶

Fishing for talents

OECD indicators clearly show the special hegemonic role of the US in higher education. 17 of the world's top 20 research universities and 54% of the top 100 faculty signify a distinctive American approach to the competition of the global education markets. There is a high mobility into the United States from all over the world, especially into its research universities from students and staff. American scholars cross borders less than their counterparts. As a result, the United States is a "brain drainer", and "gainer" whereas the rest of the world is a "loser" that experiences a net loss of research personnel.⁷

⁵ Council of the European Union. (2011). Council conclusions on the modernisation of higher education. Retrieved from http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_data/docs/pressdata/en/educ/126375.pdf (15.04.2016)

⁶ National Venture Capital Association; Thomson Reuters.; 2012 Babson Survey

⁷ Marginson, S., & M. van der Wende (2007). Globalisation and higher education. *OECD Education Working Papers*. 8. p. 25

Central players of higher education have to face revenue cuts while recruiting new students is getting more difficult. To overshadow financial and reputational drawback they have been working on refining their most intense marketing campaign tools. According to *The Chronicle* their effort is fully justified: statistics have shown that universities in the US have not been able to increase the number of graduates in their four-year bachelor programs, and in order to replace the loss of domestic students they intend to recruit more foreign students instead.⁸

Overseas students make up about 63 percent of all students at American graduate schools, and three-quarters of all international students study business, engineering, or natural sciences. Application growth is more robust at institutions that award large numbers of graduate degrees to foreign students. International applications increased 10 percent, on average, at the institutions that are among the 100 largest, compared with 6 percent growth at those outside the top 100. All in all, out of 242 institutions (of those surveyed) confer more than 60 percent (96,000) of the degrees awarded to foreign students. Breaking down the numbers into seven consecutive years, Chinese applications have experienced 18 percent growth. Applications from prospective Chinese students account for nearly half of all international applicants to graduate programs. Applications from Mexico grew 17 percent, while those from Brazil increased 14 percent, Canadian application climbed 9 percent, and Taiwan experienced 5 percent growth in enrollments to American higher education institutions. The table below shows international enrollment for both public and private institutions.

Table 1: Top 10 sending places of origin and percentage of total international student enrollment in 2014-15

Rank	Place of Origin	Number of Students	Percent of Total
1	China	304,040	31.2%
2	India	132,888	13.6%
3	South Korea	63,710	6.5%
4	Saudi Arabia	59,945	6.1%

⁸ Source: Application Growth. <http://chronicle.com/article/A-Boom-Time-for-Education/131229/> 1 April 2012

5	Canada	27,240	2.8%
6	Brazil	23,675	2.4%
7	Taiwan	20,993	2.2%
8	Japan	19,064	2.0%
9	Vietnam	18,722	1.9%
10	Mexico	17,052	1.7%

Recruitment techniques

The majority of well-informed, potential students come from the Internet. The University of Phoenix serves as an example for enlistment. The new motto of the for-profit institution under reform is that academic curriculum has to meet the students' expectations. Google and Yahoo websites measure users preferences so that they can tailor the education content to their prospective clients' needs. Institutional reputation depends on the popularity of their academic staff, and education marketing experts are fully aware of that. They know that good online reputation is more important than glossy brochures. Investors sponsoring academic research are eager to know the online impact factors besides "live" conference publications and presentations. Thus, several universities give preference to developing online identity, blogging included.

Institutional marketing experts use all kinds of online marketing tools so that potential applicants can find them easily. The more website refer to the name of the university, the more hits they get, the more popular they become, thus following the same marketing strategy of the other market players of different market sectors.

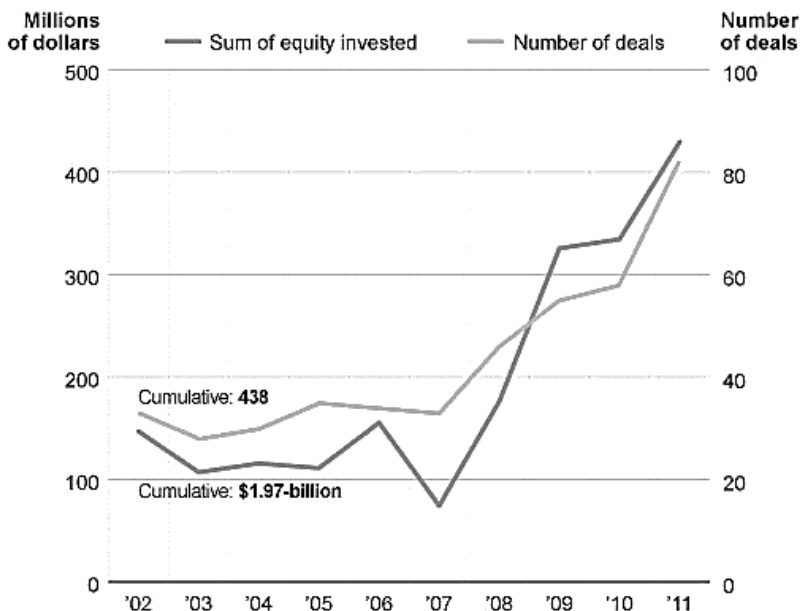
Booming investments into ed start-ups

While most university administrators are compelled to reduce costs in research and development due to harsh economic recession in research and development and make calculations concerning information technology development plans, venture capitalists see education one of the most promising investment opportunities.

This is not the first ed-tech boom in history: a similar wave hit in the 90-s, during the dot-com frenzy, based mostly on euphoria that anything

digital would work. Investments in ed-tech companies in the US alone have tripled in the last three decades.⁹

Venture-Capital Investment in Education-Technology Companies

Note: Data include educational-technology companies in elementary and secondary education, higher education, lifelong learning, and informal education.

Source: National Venture Capital Association, Thomson Reuters

It is well-illustrated that the boom really took off in 2009, when venture capitalists put \$150 million more into education-technology firms than they did in the previous year, even as the economy sank into recession. Investments jumped from \$146 million to \$429 million according to the National Venture Capital Association. Between 2009 and 2010 the sums were stagnant just to shoot up from \$340 million to \$420 million

⁹ Nick DeSantis, "A Boom Time for Education Start-Ups." <http://chronicle.com/article/A-Boom-Time-for-Education/131229/> 18 March 2012.

the next year. “The Internet Moment” has arrived. Learning-management software companies like *Coursebook*, *Coursekit*, *Courseload*, *CoursRank*, or *Blakboard* have a mission to revolutionize online learning, as long as *Pearson* is on the right track to become a global education giant.¹⁰

Start-ups see a big opportunity in the use of smartphones and cloud-base services, since they are able to put all the campus-specific needs in one place, thus meet the students’ demands easily. Some start-ups choose to market education products like tutoring services or language-learning programs directly to students, hoping that thousands of consumers would adopt their applications. The quick spread of the education technology is supported by the almost universal wireless Internet access, high-speed connections, and growing comfort with cloud-based services. All this is as promising as it was a decade ago, it is just that rolling the digital machinery out was way more challenging.

Table 2: Top 10 New and Emerging Technologies for 2016

1.	Cloud computing
2.	Mobile learning
3.	Tablet computing
4.	MOOCs
5.	Open content
6.	Learning analytics
7.	Games and gamification
8.	3D printing
9.	Virtual and Remote laboratories
10.	Wearable technologies

Source: <http://www.opencolleges.edu.au/informed/features/the-ten-emerging-technologies-in-education-and-how-they-are-being-used-across-the-globe>

The clash of two cultures

¹⁰ Learn Capital one of Pearson’s partners has invested \$750,000 into the venture

The cultural difference between education and business can present challenges to these upstarts, and to their investors. For the for-profit enterprises it is not easy to cooperate with the other players of the education market. Webinars, interactive learning methods, cloud-based applications all require a different mindset. Some college decision-makers think that the traditional forms in education will prevail for the next 2-3 decades, so they see no reason to put themselves to huge expenses. They have no money to invest, thus they are searching for venture capitalists and state support of any form. In the United States according to the data of the Almanach of Higher Education 2012 research mentioned above and development in higher education was supported by \$846 million in 2010, while a year later it shrunk to \$615 million. A quick comparison: in Hungary education-related tender in 2012 amounted to HUF 184,23 billion (with a detailed register but without the claim for perfection). This roughly equals to \$835 million.¹¹

Still the biggest challenge to the upstarts and their investors is college bureaucracy. They say that decision making is a long process, and indecision is investors biggest enemy. Strong institutional leadership and a fresh way of thinking is expected from academic administrators who tend to put off big and hard choices in the hope that the sun will shine tomorrow even if the forecast is for rain. Academics also fear that online instruction diminishes faculty ranks, thus climbing the academic ladder will lose its attraction.

Higher education platform should be able to adapt to changes evoked by information-technology similar to those of other sectors of economy. What is the explanation to the dilemma that necessary transformations are postponed or not carried out at all? Criticism voiced at Wilson Center Forum is that there is no coherent national strategy to follow, which would determine the way how higher education could lead economic development. In contrast, more Asian governments have been investing in education, and spend a lot on research for economic growth. The American viewpoint is rather “laissez faire”, that explains why the US is in trouble, as the experts say.

A tougher attitude to change is a prerequisite to progress, according to venture capitalists. Investors are backing ed-tech companies because

¹¹ <http://www.nsf.gov/statistics/fedfunds>

they can reach institutions and students at the same time, developing both "enterprise" versions and consumer products to individual customers.¹² Some venture capitalists choose to get round college bureaucracy, investing in companies manufacturing tutoring services or learning programs to customers (students) directly. The same digital revolution that is changing individual students' day-to-day life offers many new options to faculty for their research and teaching. Professors now have multiple options for the use of digital materials in the classroom, including lecture capture, e-textbooks, etc. There must be a potential for online learning – according to surveys – to help reduce both institutional costs and tuition. It could be applied without adversely affecting education outcomes. What should be done in order to transform "could" into "will"? Firstly, there has to be hard evidence about learning outcomes and potential cost savings, which regarding the subjective factors and conflicts of interest it involves, is relatively difficult to justify.

Traditional methods replaced by top-notch magic

The new forms of human intelligence have definitely changed some of the academic practices but they are not threatening the existence of universities. Internet-based global businesses are hitting education, and online mega-institutions like *Coursera* and *Udacity* <https://www.classcentral.com/> offer their courses online. There is fear that higher education is about to be disrupted by online providers, and their MOOCs (massive open online courses) some of them using "big names" for lecturers. Coursera provides access to classes, webinars, forums, offers free downloadables or self-check tests, and even credits to be gained after successful completion of the online exam. If students can take Harvard professors Michael Sandel or Steven Pinker's courses for free, why would anybody go to a mediocre, or "no name" university, and pay for a moderately interesting course? It is predictable that with the introduction of *OpenCourseWare* and other, new "media-buzz" professors' convenient tenure status for life will be over.

In the meanwhile a number of publications come out every day reporting about sky-rocketing prices and declining quality in education,

¹² A Boom Time for Education Start-Ups. Nick DeSantis. <http://chronicle.com/article/A-Boom-Time-for-Education/131229/>

and the negative public opinion concerning the (de)value of degrees, and criticism toward educational services is penned.

The most discouraging finding of the reports and surveys is that students' academic motivation is at a steady decline with years. This fact causes disappointment and loss of trust in higher education, and call for debates centered around the issue of "cost-benefit", "what we get for our money", demanding effective action from the government. It is also expressed that if quality of education is declining, the United States is losing its leading role in the harsh global economic competition. Studies exploring the situation of higher education with their gloomy findings have come out when running costs of institutions have been cut, when staff is being laid off, when whole educational programs (especially those in humanities) are cancelled. Administrators in charge of higher education institutions replete to critiques saying that it is hard to increase enrollment and motivation where the budget is written in red ink.

The trends are clear. The proportion of students taking at least one online course has increased from 1 in 10 in 2002 to nearly one third by 2010, with the number of online students growing from 1.6 million to over 6.1 million over the same period.¹³ It is inevitable for colleges to turn to "magic" IT tools in the hope of gaining advantage over their competitors. While five years ago it was difficult to find a high position administrator of a reputable college who would consider online courses acceptable, today most of the administrators would support them. Technology has become an indispensable element of strategic plans: it helps increase the number of enrolled and graduate students, reduce costs, provide access to online courses, administrative portals and wireless infrastructure.

Jumping on the bandwagon

When the vice provost for academic information for the Michigan State University was asked to predict what the university of tomorrow would look like, he answered with two keywords: a) the global institution b) "meta" institution. Being global means that although higher education has always been international, but in the future, there will be a

¹³ <http://www.insidehighered.com/news/survey/conflicted-faculty-and-online-education-2012>

growing number of universities or consortia of universities that compete on a worldwide level for students and faculty. The so-called “meta” university will be built on rapidly advancing information technology and such applications as OpenCourseWare, digital libraries, and social-networking programs that facilitate peer learning.

At Virginia Tech more than two dozen classes exceed 300 students originally offered to 50 students. John Boyer, a lecturer at Virginia Tech Center teaches “World Regions” geography class. Now for his IT supported megacourse 3,000 students has enrolled. He “translates world news into Facebook language, while highlights absurdities, adds humor to serious stuff. Is it all learning or just entertainment? According to a survey carried out in the university’s research center, Mr. Boyer’s students are indeed learning. In the middle of the term the center tested a sampling of 582 students on the efficiency of the “World Regions” course. Students took the test at the middle and at the end of the term. Average performance improved from 43.3 percent to 74.3 percent. They believe it is the right way.

Hangol már a zenekar: online oktatással a fősodorba

Rezümé

A hazai és nemzetközi kvalitatív felmérések eredményeit összegző tanulmány egyrészt a gazdasági válság miatt nehezebb helyzetbe került felsőoktatási intézményeket, mint globális piaci szereplőket vizsgálja, akik a megváltozott gazdasági környezetet nehezen élik meg, és elsősorban a túlélésre rendezkednek be, remélve, hogy mint minden válságnak, ennek is vége lesz egyszer. Másrészt bemutatja a többi (háttér) szereplőt, az információs technológia köré épült vállalkozásokat és nagybefektetőket, akik a hagyományos oktatás webes átalakítását egy hatalmas lehetőségnek, az „Internet momentumának” tekintik, ahol a tartalom alárendelődik az innovációs lehetőségeknek, a digitális forradalomnak. Példákat hoz az oktatás és az IT cégek együttműködésére, üzleti partnerségre, oktatási vállalkozásokra ugyanúgy, mint régi-új marketing eszközökre, hollywoodi effektekkel megtűzdelt webináriumokra és virtuális osztályokra. A tanulmány körbejárja a hagyományos akadémiai világ és az információs technológia találkozásának problémáit, valamint a lehetőségeket és kihívásokat, amelyekkel a globális oktatási piacot uralni vágyó oktatási vállalatok szembekerülnek.

Maria Bajner PhD

college professor

University of Pécs, Faculty of Cultural Sciences, Education and Regional
Development

bajner@kpvk.pte.hu

Mária Bajner is Associate Professor at the University of Pécs, Faculty of Cultural Studies, Pedagogy and Rural Development. She is involved in teaching media and communication studies, and gives lectures on English literature and culture. Although her PhD dissertation was completed on Charlotte Bronte's novels, her recent academic interest besides gender-based communication turned to different forms of online education. She has published and co-authored several articles and reviews in this field. Her book *Egymás nemében (Budapest: Gondolat, 2008)* is a collection of studies written from a feminist perspective).

A kulturális politika közelmúltjának és aktuális helyzetének analízise¹

BRACHINGER TAMÁS

Absztrakt

Tanulmányomban a kulturális politika hazai alakulásának klasszikus szereplőjével, az állammal foglalkozom. Igaz, egy demokratikus társadalomban az állam – központi és helyi kormányzat – csak egyik, de nem lényegtelen szereplője a kulturális politikának. Felsorolni is nehéz lenne az érdekelteket, így itt csak a „legfontosabbakat” említem meg: a lokális közösségek, a civil társadalom, a média, az életmód és az etnikai kisebbségek, az egyházi közösségek, valamint a piaci szereplők. Napjainkban a virtuális közösségek is. Annak oka, hogy írásomban mégis az államra (központi kormányzat) fókuszálok a következő: a szocializmus évtizedeiben erőteljes és világos kultúrpolitikája volt a hatalomnak. Az állam fizetett és az állam diktált és ez a modell tartós függőségeket hozott létre. Történelmi félmúltunk e súlyos hagyatéka, hogy a művészeti élet, a kultúra közvetítői, továbbá a közönség napjainkban is fogékonnyak az állami redisztribúció elsődlegességére.

Az előzményekről

A nyolcvanas-kilencvenes évek fordulójától a piacgazdaság és a non-profit szervezetek – benne a civil kezdeményezésekkel – expanziója jelentős mértékben átalakította a viszonyokat a kulturális szolgáltatások populáris, valamint speciális területein, de közel sem jelentett olyan fordulatot, amit a rendszerváltozás időszakában elképzeltek a politikai-gazdasági átalakulás kulturális mezőt érintő hatásairól. A mentális, mélyreható társadalmi változások még nem teljesedtek ki.² A rendszerváltozást

¹ Lektor: dr. habil Striker Sándor PhD egyetemi docens, ELTE PPK, Felnőttképzés-kutatási és Tudásmenedzsment Intézet

² Brachinger Tamás: *Vannak-e világos távlatok és irányok a hazai kulturális szakpolitikákban?* In: Endrei Gábor (szerk.): *Andragógia és közművelődés. Régi*

követően az érdekeltek értékalapú vitát folytattak – a politikai szférában és annak értelmiségi holdudvarában – arról, hogy az állam milyen mértékben feleljen a kultúra finanszírozásáért és a kulturális feladatok ellátásáért. A liberális megközelítés a piaci megoldásokat, valamint a civil társadalom szerepvállalását preferálta, egyidejűleg az állami minimalizmust hirdette. A konzervatív és a szocialista megközelítés alapvetően etatista volt, fontosnak tekintette az állam hangsúlyos jelenlétét, legfeljebb – elitváltás történt – a szereposztást képzelték eltérően. Az utódpárt súlyos örökségétől, az akkor már okafogyottá vált Aczél-féle kultúrpolitika emlékeitől kívánt szabadulni, a kormányra került jobboldal és szatellit értelmisége kultuskormányzásra készült, amihez a meglévő intézményrendszert is igénybe kívánta venni, mérsékelt sikerrel – mégsem volt teljes körű az elitcsere. Az új – már legitim – hatalom számára az internacionalizmus patrióta alapú meghaladásának igénye adta a morális alapot. Ezzel egyidejűleg a kulturális irányításra is hatással volt az európaizálódás kihívása, így a kényes egyensúlyt nehéz volt megteremteni. A kulturális tér többszereplőssé vált, annak profitábilis területei viszonylag gyorsan piacosodtak, megnőtt a privát szféra szerepe a konzervkultúra transzferében (lap- és könyvkiadás, hang- és képhordozók kiadása, műkereskedelem, filmforgalmazás), a mozi-üzemeltetésben, valamint a szórakoztatási tevékenységben. Nem mellesleg a kereskedelmi rádiózás és televíziózás is kiterjedt intézménnyé vált a kilencvenes évek végére. Napjainkban az internetes lapkiadás, hírközlés, közösségi portálok működtetése szintén forprofit jellegű. Természetesen, nem hagyhatjuk figyelmen kívül a kultúra területén a kvázi magánosítást sem, mivel az állam – beleértve az önkormányzati szintet is – általános gyakorlatává vált for- és nonprofit gazdasági társaságok alapítása és működtetése. Az állam közvetlen felelősségi területe a közművelődés fogalmával írható le. Az 1990-1997 közötti időszakban ez a terület komoly sérüléseket szenvedett, valójában ez az állami minimalizmus időszaka. A szóban forgó időszak – témánk szempontjából – legfontosabb írása Kuti Éva és Marschall Miklós 1991-ben megjelent *Ki finanszírozza a kultúrát, miért és hogyan?* A tanulmány megalapozta a kulturális járulék bevezetését, amely a 1993-ban megalkotott Nemzeti Kulturális Alapról szóló törvény forrását jelentette. Ez a konstrukció a szóban forgó adófajta 2008-as

és új kihívások előtt a közművelődés az új évtizedben. Debrecen, DE, 2011. 486-495. p.

megszüntetéséig működött.³ A települések kulturális intézményei részére – a települési normatíva 1998-as bevezetéséig – lényegében ez volt az egyetlen állami forrás. A liberális álláspont a piaccal kapcsolatban jól számított, mivel a kulturális ipar kiteljesedett, a kulturális szolgáltatások széleskörűvé váltak. A problémát az jelentette, hogy a forprofit tevékenység térnyerése – természetéből adódóan – a tömegkultúrát érintette, a közművelődést és a réteggkultúrát nem tekintették valódi piaci közegeknek. Előbbit az államnak és a (helyi) civil társadalomnak, a réteggkultúrát és az elitkultúrát elsősorban a civil társadalomnak, a különféle lokális és értelmiségi közösségeknek kell működésben tartani. Nyilvánvalóvá vált, hogy nem volt és ma sincs számottevő – gazdaságilag független, gondolkodásában autonóm – polgárság, amely megteremtene szellemi élete kereteit és annak működési feltételeit. További problémát jelentett a kulturális szolgáltatások elérhetősége, amelynek területi és szociális dimenziói is vannak.

A kisebb települések – elsősorban a községek – az önkormányzati rendszer bevezetését követően a feladatellátásuk költségvetési szemléletű könnyítésére kényszerültek, amelynek kézenfekvő módja az intézménybezárás. Elsősorban a közművelődési intézmények (MŰVELŐDÉSI OTTHONOK) megszüntetésével vagy a közoktatással történő integrációjával – az ÁLTALÁNOS MŰVELŐDÉSI KÖZPONTOK térnyerésével – kezelték a problémát. Akadt több helyi példa a működés privatizációjára; jellemzően egyéni vállalkozások, kisebb gazdasági társaságok vették át – hangsúlyozottan – a működés privatizációját. A kilencvenes évek második felétől szórványosan egyesületi (civil alapú) fenntartásba is kerülnek kulturális intézmények községekben. Az ilyen esetek nem feltétlenül a helyi közösség civil kurázsijának jó példái, hanem az ún. „kényszertársadalmasítás”⁴ megnyilvánulásai. A kis- és középvárosoknál vált széles körben elterjedt gyakorlattá a KÖZHASZNÚ TÁRSASÁGOK (nonprofit gazdasági társaságok) létrehozása, amelyre a Polgári Törvénykönyv '93-as kiegészítése adott lehetőséget. Ezek a szervezetek intézményfenntartóként válhatták ki a költségvetési gazdálkodás kötöttségeiből a kulturális feladatok ellátását végző művelődési intézményeket. Az 1997. évi CXL. törvény hatályba lépése jelentős előrelépésnek tekinthető a korábbi

³ Kuti Éva–Marschall Miklós: *Ki finanszírozza a kultúrát, miért és hogyan?* In: *Társadalmi Szemle* 1991. 3. szám 15-24. p.

⁴ Kéri László fogalma

– „állami minimalizmus időszakának” nevezett – periódushoz képest, hiszen a kilencvenes önkormányzati törvény nem határozta meg ezeket a feladatokat. A helyi szintű közművelődési feladatellátásban és finanszírozásban öt lényeges változás történt:

1. definiálta az önkormányzatok számára – meglehetősen plasztikusan – a közművelődési feladatok körét,
2. előírta a településeknek – immár de jure –, hogy gondoskodni kell közösségi szinterről, a városokban a közművelődési feladatok intézményi keretek közötti ellátásáról, (ebben az esetben indifferenssé vált, hogy ki látja el a feladatot),
3. előírta az önkormányzatoknak közművelődési rendelet megalkotásának törvényi kötelezettségét (ez természetesen a könyvtári ellátást is tartalmazza),
4. lehetőséget biztosított a helyi kulturális szervezetek számára Közművelődési Tanács létrehozására, amely az „ágazatot” érintő valamennyi kérdésben javaslattevési, véleményezési jogot adott a társadalmi testületek részére,
5. valamint bevezette a lakosságárányos központi normatívát a települési és a megyei önkormányzatok számára. Annak mértékét évről-évre a költségvetési törvényben határozták meg.

A feladatok plasztikus megfogalmazása a helyi döntéshozók részére széles értelmezés lehetőségét adta, ami innovatív megoldásokhoz vezetett. A kötelező helyi rendelet mellett megjelentek a különféle hosszú távú tervek (koncepciók, stratégiák), amelyben a helyi hatalom – jó esetben helyi szakemberek és kulturális közösségek bevonásával – meghatározhatta jövőképét a településközösségről. Egyes települések ezt jóval korábban megtették, mint a központi kormányzat. Ezeknek a dokumentumoknak az alapvető problémája, hogy a megfogalmazott célok végrehajtása nem (volt) kötelező, így folyamatosan alárendelődnek a települések rövidtávú költségvetési érdekeinek. Ezen a helyzeten később az EU források megnyílása változtatott, hiszen a Közösségi pályázati rendszerek már számon kérhető stratégiákat követeltek. A városokban az intézményrendszer így-úgy túlélte tehát a közművelődési törvényt megelőző „hét szűk esztendőt” és már a törvényt megelőzően kialakította azt a „kreatív” struktúrát, amelyben megőrizhették a közművelődési funkciókat. Fontos megjegyezni, hogy az a formagazdagság, amelyről írtam, a

legtöbb esetben nem szakmai, hanem fiskális megfontolásokból alakult ki. A Közművelődési Tanácsok létrehozásának törvényszövegbe fogalmazott lehetőségével nagyon sok településen nem éltek, ami jól indikálja a helyi civil társadalom helyi közügyekhez való viszonyát. A kulturális normatíva kezdetben kismértékben növekedett, majd változatlan szinten maradt, végül – az előző évtized végén – beolvadt a településüzemeltetési normatívába. A Kuti Éva által „kölségvetés mostohagyermeként” leírt kulturális ágazat⁵ számára a normatív finanszírozás „úgy kellett, mint egy falat kenyér”, mindazonáltal soha nem fedezte az intézményfenntartó önkormányzatok ágazati költségigényét.

A stratégiaalkotás kora

Véleményem szerint túl vagyunk azon a kegyelmi pillanaton, amikor hosszabb távra, a 21. századi körülményeknek megfelelő, egyszerre demokratikus és nemzeti fundamentumok alapján egy ún. *posztindusztriális stratégia* mentén el lehetett volna indulni. Egy ilyen stratégia funkciója, hogy megváltozott technológiai, gazdasági, társadalmi környezetünkben az identitásépítés, a kulturális örökség megőrzése, a piaci rendszer és a jóléti állam által kijelölt játéktér kereteit kitolva, nagyobb szerepet biztosítson a lokális közösségeknek, a civil kurázsinak. A koncepcionális gondolkodás tulajdonsága, hogy előre tekint és nem hátra.⁶ Milyen kulturális politikák alakíthatók itt Magyarországon? Ezt a kérdést Vitányi Iván tette fel *A magyar kultúra esélyei* című munkájában. Tapasztalati módszerekkel hat stratégiát különböztetett meg: a *kultúraőrző stratégia* a tradicionális koncepció. Abból indul ki, hogy mindig kevés ember volt és kevés ember lesz, aki a kor magasabb rendű kultúráját el-sajátítja. A kultúraőrző stratégia koncepciója, hogy az elit körében maradjon fenn a kultúra, azaz legyenek kevesek, akik megőrzik, átadják. A *felvilágosító stratégia* alapállása szerint is viszonylag szűk körben érvényesül a kultúra hatása, viszont arra irányul, hogy érjen minél több embert. Az értelmiségnek nemcsak az a hivatása, hogy továbbfejlessze a kultúrát, hanem az is, hogy kiterjessze a társadalomra. Negatív változata a paternalizmus. Az *identitásépítő stratégia* megmondja (ti. az állam), hogy

⁵ Kuti Éva: *A költségvetés mostohagyermekei. A művészetek és a közművelődés költségvetési kapcsolatai*. Budapest, Gazdaságkutató Intézet, 1991. 45. p.

⁶ Brachinger, 2011. 486-495. p.

milyen kultúra kell a társadalomnak. Korunk egyik jelentős problémája az azonosságtudat. Kik vagyunk magyarként, európaiként, emberként? Sokan nem tudják milyen közösséghez, ethoszhoz, hithez kötődjenek. E stratégia negatív változatát a fundamentalizmus sokféle fajtája alkotja. Legismertebb formája a nacionalizmus. A *piaci stratégiának* két ága van. Az egyik a tartós „nemzeti és egyetemes” értékek megőrzésére és közvetítésére irányul. A piaci stratégia nemesebb változatát nevezhetjük haszonelvűnek, a részhaszon mellett a közösség hasznát is látja, egyszerre van meg benne a Weber-féle célracionális és értékrationális gazdasági cselekvés. Másik változata a kulturális ipar. A *jóléti állam stratégiájában* az adózási rendszeren keresztül a nemzeti jövedelem jelentős része a kormányzathoz kerül, amely jóléti-szociális, biztonsági, egészségügyi, oktatási, kulturális célokra jól-rosszul, hatékonyan-méltányosan elosztja a forrásokat. Kialakult a hetvenes-nyolcvanas évekre az ún. kétharmados társadalom (középosztály sic!) és annak általános középszintű kultúrája. Nemkívánatos verziója a középszerűség, amelyet a nyereségre törekvő kulturális ipar is – egyre inkább – elért. A *posztindusztriális* stratégiát a jóléti állam tartós válsága alapozta meg. Az információ és a hálózatosodás új korszakot teremtettek a gazdaságban, a társadalomban, így a kultúrában is. Az infotainment a világ egyik legjövődelműbb „szolgáltatásává” vált. Az információs társadalom komoly lehetőséget teremt a társadalom, így a kultúra demokratizálására. Ezzel egyidejűleg a kultúrában is lehetővé válik az uniformizált fogyasztás: ugyanazokat a kulturális termékeket fogyaszthatják, sőt ugyanúgy gondolkodhatnak mindenütt. Vitányi felvetette, hogy van-e további alternatíva? Az ismertett kultúráis stratégiák két nagy csoportra oszlanak: egy részükben az állam és a hozzá kötődő értelmiség a kulturális politika alakítója, másik csoportba tartozó koncepciók alapja a piac, tehát a kereslet-kínálat. Az állam mérésékelt finanszírozással és a szabályozással vállal szerepet. Véleménye szerint új paradigmára van szükség, amelynek lényegét az adja, hogy az állam és a piac mellett újabb szereplők húzódnak be periférikus helyzetükből. Az alapvető kérdés szerinte az, hogy a jóléti állam válsága után kialakulhat-e olyan „fenntartható” civil társadalom, amely az egyének alulról szervezett közösségeinek kezébe tudja átteni a korábban állam által működtetett és ellenőrzött intézményeket.” A kultúra és a civil társadalom feltételezik egymást. A civil társadalom közösségeit nem az erőszak, hanem a közös kultúra tartja össze.” A kulturális politika elkövet-

kező koncepciójának princípiuma a civil társadalom lehetne. Nem tagadja meg a másik két szektort, mivel szüksége van mind az államra, mind a piacra, azoknak egyfajta szintézise.⁷

Ehhez az ideális állapothoz közelített az elmúlt 22 év legkarakterisztikusabb adekvát dolgozata – kormányzati dokumentuma – Bozóki András és munkatársai: *A szabadság kultúrája. Magyar kulturális stratégia 2006-2020* című munkája.⁸ A magyar kulturális stratégia feladatának tekintette, hogy kijelölje az azt következő tizenöt évre, a 2006-2020 közötti időszakra az ország kulturális politikájának stratégiai prioritásait és cselekvési irányait.

A dokumentumnak négy prioritása volt:

- *a kultúra közösségteremtő szerepének erősítése (Közösségek);*
- *a nemzet tárgyi és szellemi kulturális örökségének gondozása (Örökség);*
- *a kulturális alkotás korszerű intézményi feltételeinek kialakítása (Kortárs kultúra);*
- *az esélyegyenlőség biztosítása a kulturális javakhoz és szolgáltatásokhoz való hozzáférésben (Nyitott kultúra).⁹*

Ez a dokumentum kijelölte a nemzeti és a demokratikus minimumon alapuló perspektívát, de 2010 után ad acta került. Kétségtelen tény, hogy több olyan kézzelfogható intézkedés történt a programalkotási munkában, amely a 21. századi koncepció alapelveire épül: KÖZKINCS, PANKKK, AGORA. Ezzel egyidejűleg illetve azt megelőzően a kulturális tárca és az önkormányzatok is készítettek koncepcionális terveket – már a '97-es törvény előtt is! –, de a Bozóki-féle dolgozat után kezdett egységesülni a célmegjelölés. Külső körülményként még vegyük figyelembe, hogy újsütetű EU tagságunk tervezési „kényszere” is közrejátszott a stratégiaalkotási tevékenység széleskörű elterjedésében.

Az első Orbán-kormány kulturális politikai törekvései alapján arra lehetett számítani, hogy egy karakterisztikus és határozott időszak következik a kultúráirányításban. Annak ellenére számolt ezzel a kulturális

⁷ Vitányi Iván: *A magyar kultúra esélyei*. Budapest, MTA, 2007.

⁸ Bozóki András és munkatársai: *A szabadság kultúrája*. Magyar kulturális stratégia 2006-2020. In: *Kultúra és közösség*. 2. szám. 2006. 5-31. p.

⁹ Bozóki és munkatársai, 2006. 5-31. p.

szféra legtöbb szereplője, hogy a *Nemzeti Ügyek Politikája 2010* című kormányprogram – eredetileg a Fidesz választási programja – hat fejezetének egyike sem tartalmaz expressis verbis programelemeket a kulturális politikáról. Igaz, az azóta bekövetkezett 2014-es országgyűlési választások eredményeképpen hivatalban maradt Fidesz-KDNP kormány (III. Orbán-kormány) egyáltalán nem hirdetett meg választási programot. A kulturális kormányzatnál (NEFMI, EMMI) nagyjából két év alatt megalkották „*A magyar közművelődés szakmapolitikai koncepciója*” című dokumentumot. Ezzel kapcsolatban így fogalmazott a kulturális államtitkárság: „a koncepció jelentősége abban van, hogy értékrendet vállal...” E dokumentumnak milyen prioritásai voltak? A közművelődés szerepét így értékeli annak bevezetője: *“A közművelődést a magyar kulturális kormányzat olyan személyiség-, közösség-és társadalomfejlesztő programnak tekintti, amely a polgárok aktív közösségi művelődésén alapul. A magyar közművelődés ma is egy a nemzet jövőjével, mert a közművelődésben a kultúra épít nemzetet”*.¹⁰ Ez a közösségi művelődés alapvetése, amelyben mutat hasonlóságot *A szabadság kultúrája* nevű dokumentumhoz. A koncepciótervezet pillérei: 1. A közművelődés intézményei. 2. Közművelődés és felnőttképzés. 3. A közösségi művelődés (a koncepció leghangsúlyosabb fejezete). 4. Kulturális vidékfejlesztés-civil közművelődés. 5. Határon túli magyar kultúra. 6. A kulturális örökség digitalizálása- a digitális kultúra szerepe a közművelődésben. 7. Ifjúsági közművelődés és közoktatás kapcsolata. 8. A magyar nyelv ügye. 9. Hagyományápolás. Álláspontom szerint a két stratégia közötti alapvető különbség, hogy amíg a Bozóki-féle dolgozat átfogó stratégiai területeket jelöl ki fejlesztésre, a másik dokumentum programozási területeket határoz meg a kultúrán belül és az operatív tervek módjára megmondja a konkrét intézkedéseket is. Azért is problematikus az érvelés, mert a szerzők utalnak a 1997. CXL. törvény módosítására, amellyel „aprópénzre váltható” a koncepció célrendszere. A szóban forgó törvény módosítás (2012. októberében) megtörtént. A stratégiai tervet akkor nem hagyta jóvá a kulturális kormányzat. Logikailag, egy policy kidolgozásakor a jogalkotási tevékenység kellene, hogy kövesse a programozást (stratégiaalkotást).

¹⁰ Cserép László–Németh János István (szerk.): *A magyar közművelődés szakmapolitikai koncepciója 2014-2020*. 2012. http://admin.erikanet.hu//system/adatbazis_fajl.php?fajl_id=92895

A dolgok állása

A fennálló kulturális intézményrendszerre nézve a köznevelési törvény és az új önkormányzati törvény megalkotása, továbbá az 1997. évi CXI. törvény módosítása – a módosítás egyébként nem tette normává „A magyar közművelődés szakmapolitikai koncepciója 2014-2020.” céljait – az alábbi következményekkel járt: a levéltárak megyei fenntartásból állami fenntartásba kerültek. A megyei múzeumok rövid időre szintén állami fenntartású intézménnyé váltak a megyei könyvtárakkal együtt. Ezen csavart egyet a közművelődési törvény módosítása, mivel a megyei múzeumi szervezeteket és a megyei könyvtárakat átadta a megyei jogú városoknak, a többi (mintegy 200) múzeum sorsa vált ettől rendkívül bizonytalanná, mivel azokat a települési önkormányzatok fenntartásába adja a törvény. Ennek azonban szükséges feltéve, hogy a feladat ellátására vállalkoznak vagy sem? A hazai kis- és középvárosok jelentős része – ahol ezeknek a közgyűjteményeknek a jelentős része működik –, nincs abban a helyzetben, hogy a 21. század követelményeinek megfelelően őrizze és mutassa be a nemzeti kulturális örökség jelentős részét. A teljességhez tartozik, hogy korábban a megyei önkormányzatok sem voltak erre képesek vagy erőfeszítések árán sem.

A nyilvános könyvtári ellátás és a közművelődés intézményrendszerét a törvénymódosítás érintetlenül hagyta, azaz továbbra is helyi önkormányzati feladatkörben hagyja a 2013-ban hatályba lépő önkormányzati törvénnyel szinkronban. A vidéki kulturális infrastruktúra fejlesztésére, a járások létrehozásához igazítottan a koncepciótervezet 2015 végéig 615 Integrált Közösségi Szolgáltató Tér (IKSZT) kialakítását irányozta elő az ötezer főnél kisebb lélekszámú települések viszonylatában. Jelentős – szakmailag nehezen igazolható – változás a köznevelési és az önkormányzati törvény előírásaiból adódóan az általános művelődési központok státusza. Ezeknek az intézményeknek az elterjedésében jelentős szerepet játszott az önkormányzatok költségvetési helyzetéből adódó integrációs kényszer. Az utóbbi két, esetenként három évtizedben ezek az intézmények szervesültek, így a fiskális szempontot kiegészítette a helyi társadalom szükséglete tehát valódi lokális intézményekké alakultak, ahol az óvodás, sőt csecsemőkortól kezdődően a nyugdíjasok közösségéig mindenki intézményhasználóvá vált. Együtt volt a helyi társadalom, a településközösség. Eredmény: horizontális integrációk a különféle generációk és életmódcsoportok között. Az ÁMK „a szocializáció feltételeinek szervező központja, a valóságismeret megszerzésének színhelye, ...a

lakóközösség önszerveződő képességének kibontakozása és az osztársadalmi gyakorlat helyi újratermelésének színtere.¹¹ Az ÁMK olyan közösségi színtér, amelyben szerencsésen találkozhatott a társadalmi elvárás a közoktatáson keresztül a lokális elvárásokkal a (közösségi) művelődésen keresztül és hatást gyakorolhattak egymásra. Ez az organizáldott rendszer a közoktatási feladatok államosításával megszűnik és ezzel az „*A magyar közművelődés szakmapolitikai koncepciója*” szellemiségével megy szembe, abban ugyanis a lehangsúlyosabb elem éppen a közösségi művelődés.

A kulturális kormányzat a 2010-ben kezdődő kormányzati ciklustól nem a hagyományos kormányzati munkamegosztásban végzi szakpolitikai tevékenységét. Az oktatás és a kulturális politika formálása felemelkedett a közpolitikai szférából a végrehajtó-hatalom legmagasabb szintjére. Afféle kultuszkormányzássá alakult, amelyben nagyon is koncepciózus módon – a Vitányi-féle kategóriarendszer szerint – egyfajta tradicionális irány valósul meg. Ennek egyik bizonyítéka, a kulturális intézmények felügyeletében, fenntartásában történt fragmentálódás. A filmtámogatási rendszer kormánybiztost kapott, a külföldi magyar intézetek elkerülnek a kulturális kormányzattól, létrehozták „*a tudatos nemzeti közjogi gondolkodás megalapozásával és ehhez kapcsolódva a magyar kulturális értékek megőrzésével és fejlesztésével összefüggő feladatok el látásáért felelős miniszterelnöki megbízott*” címet. A kultuszkormányzást magyarázza a „Kötcsei beszédként” közismert értékjelölő programban leírt „centrális erőter” szellemi megerősítése. Ez világossá teszi – többek között – a miniszterelnöki megbízott tevékenységét, amelynek egyik legjellegzetesebb példája a *Nemzeti Könyvtár* program elindítása. A kultuszkormányzás kísérletével, továbbá a Magyar Művészeti Akadémia kanonizálásával – amely egy húsz éve működő társadalmi szervezetből politikai megfontolás eredményeképpen az MTA szervezetével azonos jogállású köztestületté vált – a kormányzás explicit céljává tette a totális kontroll megteremtését a kultúra finanszírozása és a kultúraközvetítés csatornáit felett. Az MMA beemelése az állami kulturális feladatellátás ellenőrzésébe nem decentralizáció, inkább a klasszikus korporativizmus

¹¹ Szabó Irma: *Utópiák és valóság. Az elmélet és a gyakorlat ellentmondásai az általános művelődési központok fejlődésében*. PhD-értekezés tézisei. Debrecen, DE, 2005.

megnyilvánulása, ahogy az MMA tagok NKA szakmai kollégiumaiba való delegálása. Hasonló szándékokat tükröz a Nemzeti Művelődési Intézet, mint költségvetési intézmény megszüntetése és feladatainak átadása a Lakitelek Alapítvány számára. A 65 éve ebben a konstrukcióban működtetett intézmény feladatai, országos hálózata és a hozzá kapcsolódó költségvetési támogatás ezzel az államháztartáson kívülre kerül. A Lakitelek Alapítvánnyal kapcsolatban már az Antall-kormány idején jogi aggályok fogalmazódtak meg a kabinet támogatáspolitikájának átláthatatlansága okán, ami a költségvetés és egy magánalapítvány relációjában történt. Az is befolyásolta a Polgári Törvénykönyv 1993-as módosításához, létrehozva – mások mellett – az azóta jelentőségét veszített közalapítványi formát. Ezek a törekvések – feltehetően – együttesen sem tudják megteremteni a hegemoniát a magyar kultúra működtetése felett. Álláspontom szerint, posztindusztriális korszakunkban – amelyet a közösségi oldalak, a nemzetközi hálózatok és az egymásra nyitott kultúrák jellemeznek –, anakronisztikus törekvésként értékelhető e kormányzati szándék.

Summázat

A 2005-ben megalkotott „A szabadság kultúrája” című stratégia és a 2010-2014-es kormányzati ciklusban készített „*A magyar közművelődés szakmapolitikai koncepciója*” is fontos jelentőséget tulajdonít a közösségi művelődésnek, a civil társadalom aktivitásának. Ennek szubjektív előfeltétele a mentálisan érett, nyitott társadalom, amelyben a polgár gazdaságilag független, döntéseiben autentikus, a közéletben autonóm szereplő. Nyilvánvaló, hogy ez az előfeltétel korlátozottan, szociológiailag körülhatárolható szűkülő középosztálybeli körben adott. A művelődés demokratizálása viszont inkluzív és nem exkluzív modelleket, szabályokat és finanszírozást követel úgy az oktatásban, mint a kultúrában. Így a kurrens helyzet elemzésénél Bozóki Andrással egyetértve, a hazai kulturális politikát jelenlegi állapotában – a 2010-től számított periódusában – nem a nyugati típusú demokratikus kontextusban leírható szakpolitika (policy). Megfogalmazása szerint „jelentős fordulat megy végbe kulturális téren: a kultúrpolitikát felváltotta a kormány szimbolikus politikája. A nemzeti identitás egyetlen fokmérője a törzsi fogalomként felfogott, „nemzeti összetartozásra” visszavezethető politikai lojalitás lett. A politikai és kulturális összetartozás faji vagy vérségi alapú etnikai összetartozásként jelenik meg, a politikai nemzet fogalma helyébe az etnikai

nemzet tudat lép ¹²". Ez a nemzetkép a 21. századi posztmodernitás ke-
retei között meglehetősen obskúrus és antagonisztikus. Agárdi Péter
Nemzeti értékviták és kultúrafelfogások 1847-2014 címmel megjelent
könyve kapcsán adott interjújában a jelenlegi szituáció leírásában így fog-
almaz; „leginkább egy etnonacionalista udvari kultúrát próbálnak intéz-
ményesíteni.” ¹³ Ehhez szimbolikus intézmények és idolk – a megha-
ladott rendszer intézményes megoldásaitól jelentősen különböző, a
fennálló hatalom önképét hangsúlyozó manifesztumok – kellene. Eb-
ben a környezetben érdekes „pilot programnak” tekinthetjük a kulturális
kormányzat által kezdeményezett EFOP 1.3 1-15 „Cselekvő közösségek-
aktív közösségi szerepvállalás” pályázatát, amely mások mellett 52 kul-
turális intézmény társadalmiasítását (ti. közösségi alapú működés) tűzte
ki célul.

Analysis of the recent history and the current situation of the Hungarian cultural policy

Résumé

*My study is dealing with the government as interior politics classical
factor of the culture. In Hungary the state has always played an import-
ant role in the domestic history of public culture. It is true that in a de-
mocratic society, the government - central and local government - just
one, but not unimportant factor in the cultural policy. It would be too
difficult to list all the stakeholders, the "most important" is here: the
local communities, civil society, media, lifestyle and ethnic minorities,
religious communities, as well as market participants. Nowadays: vir-
tual communities. The reason is that I focus in my essay on the state
(government): decades of socialism was strong and clear cultural po-
lity of power. The state paid and dictated thus this model has estab-
lished a long-term dependency. The state redistribution is still domi-
nant. Nay! Expansion of the for-profit and the nonprofit organizations*

¹² Bozóki András: Családi tűzfészek. A kultúra a szimbolikus politika fogságában.
In Magyar Bálint: Magyar polip. Budapest, Noran Libro, 2013. 347.

¹³ Rác I. Péter: Kényszerpályán tiltani is lehet – Agárdi Péterrel beszélgettünk. In:
Vasárnapi Hírek. 2016. január 23-i szám.

- including civil initiatives - changed the popular cultural field and specific areas of cultural services but mental health and profound changes in society have not yet culminated in.

Dr. Brachinger Tamás PhD

adjunktus

Pécsi Tudományegyetem Kultúratudományi, Pedagógusképző és Vidékfejlesztési Kar, Kultúra-, Könyvtár- és Társadalomtudományi Intézet
brachinger.tamas@kpvk.pte.hu

Szakmai adatok: Tudományos fokozatszerzés helye és ideje: PTE, BTK Multidiszciplináris Doktori Iskola, 2009. Politikatudomány PhD.

Kutatási területek: a civil szervezetek/civil társadalom és a közhatalom kapcsolata, együttműködése, konfrontációja, a közvetlen demokrácia megnyilvánulásai, a társadalmi részvétel, továbbá a közösségfejlesztés, közösségi művelődés és a hazai kulturális politika.

„A kulturális szakemberképzés perspektívái” országos tudományos konferencia szervezőbizottság elnöke (Eötvös József Főiskola, 2009.)

PhD értekezésben opponensi feladat (PTE, BTK, Multidiszciplináris Doktori Iskola Politikatudományi program, 2011.)

Szerkesztőbizottság: Értől az óceánig. Tanulmánykötet (EJF,2013.)

Lektorálás (Statistikai Szemle, Andragógia és Művelődéstudomány).

Politikatudományi Társaság, Nonprofit Képzési Műhely, „Cselekvő közösségek” program – intézmények társadalmiasítása munkacsoport.

Az egészség érték, a mozgás egészség Gyakorlati példák az óvodai mozgásprogramokra¹

CHRISTIÁN ANIKÓ

Absztrakt

A felnövekvő nemzedék életformájának kialakításában a családi és az óvodai környezetnek, mint elsődleges egészségnevelési színtereknek egyaránt jelentős szerepe van. A mozgásban gazdag életmód és életvitel alapvető fontosságú a gyermekek testi, lelki, és szellemi fejlesztésében. A gyermekek egészséges fejlődése alapozza meg további életük folyamán egészségi állapotuk alakulását. Jelen tanulmány az egészséget értéként értelmezi és közelíti. Ennek megfelelően két óvoda egy-egy gyakorlati programja kerül bemutatásra, melyek – a tapasztaltok szerint – hatékonyan járulnak hozzá gyermekeink egészségének fejlesztéséhez.

Bevezetés

Az óvodáskor az ember életét felölelő fejlődési folyamatának alapvető fontosságú életszakasza. Az egyedfejlődés e korai és relatíve rövid, 3-4 évet magába foglaló periódusában nagy jelentőségű változások következnek be.

Győri Pál szerint, „A személyiség alakulásában központi szerepe van a motorikának, ami mással nem pótolható hatást gyakorol a gyermek biológiai érésére, pszichés tulajdonságainak sokrétű és mélyreható változásaira, társadalmi beilleszkedésére valamint a különböző képességek és készségek fejlődésére.”²

¹ Lektor: Dr. habil Bús Imre PhD főiskolai tanár, tanszékvezető, PTE KPVK Illyés Gyula Pedagógusképző Intézet, Pedagógia, Pszichológia Tanszék

² Győri Pál: Óvodások biológiai fejlődése és fizikai aktivitása. Veszprém, Szerzői Kiadás, 2002. 133. p.

Az óvodás gyermekek rendszeres testmozgásának fontossága

Az óvodáskorú gyermekek mozgásigénye – az előző, kora gyermek-kort követően - célratoréssal és kitartással is párosul. A mozgásigény ki-elégítése csak megfelelő intenzitással és kellő változatossággal érhető el, melynek egyik leghatásosabb módja, bizonyítottan a sokmozgásos test-nevelési játékok. A kisgyermekek mozgásfejlődésének elősegítéséhez többek között nagy mozgástér, mozgásszabadság, megfelelő környezet, valamint kézi-szerek és sportszerek szükségesek leginkább. A tanul-mány fő fejezetében bemutatásra kerülő mozgásprogramok minden bi-zonnyal eleget tesznek a fent említett kritériumoknak. Az óvoda jelentős változást hoz a gyermek életében, hiszen többek között megjelenik a szervezett foglalkozás keretében való részvétel. Ekkor kapcsolódhat be először a gyermek a rendszeres testnevelésbe, melynek színvonala hosz-szú időre meghatározza a motoros fejlődését. 3-7 éves kor között a gyer-mekek mozgásfejlődésére a már megtanult mozgások tökéletesedése és az első mozgáskombinációk megjelenése a jellemző. Ennek megfelelően a fejlődésnek három fő iránya következik be:

- a teljesítmény javul,
- a motoros végrehajtás minőségi változást hoz,
- megjelenik a már ismert mozgások kombinációja.

Az óvodai csoportban történő együtt mozgás és játék megfelel a tár-sas igényeknek, így több motorikus impulzus, példa és ösztönzés éri a gyermekeket, mint amikor egyedül játszanak, mozognak. Ennek az élet-szakasznak a végén a gyermekek közel kerülhetnek egyes sportági moz-gásformákhoz, azok általános, alapozó szakaszához, mint például: úszás, torna, labdajátékok, sízés, korcsolyázás stb.³

A gyermekek fejlődését vizsgáló szakemberek többsége határozottan és egyértelműen állítják, hogy a gyermekkorban elmulasztott lehetősé-gek, kedvező fejlődési tendenciák, a szenzitív fázisok, a pozitív érési és növekedési szituációk a későbbiekben már nem ismétlődnek. A „hiányok és veszteségek” a későbbi életszakaszban egészség romláshoz, betegsé-gek kialakulásához vezethetnek.⁴

³ Farmosi István: Mozgásfejlődés. Budapest-Pécs, Dialóg Campus Kiadó, 2005. 57. p.

⁴ Győri Pál 2002. 133. p.

Egészségnevelés az óvodában

Az Óvodai Nevelés Országos Alapprogramja szerint az óvodai nevelés általános feladatai közé tartozik az egészséges életmód alakítása. E pedagógiai tevékenység magába foglalja az egészséges életmódra nevelést, az egészséges életvitel igényének alakítását, a gyermek testi fejlődésének elősegítését. Ezen fő feladatokon belül megvalósul, többek között:

- a gyermek gondozása, testi szükségleteinek, mozgásigényének kielégítése,
- a gyermek harmonikus, összerendezett mozgásfejlődésének elősegítése,
- a motoros (testi) képességek fejlődésének segítése,
- a gyermek egészségének védelme, edzése, óvása, megőrzése,
- az egészséges életmód, a testápolás, az étkezés, az öltözködés, a pihenés, a betegségmegelőzés és az egészségmegőrzés szokásainak alakítása,
- a gyermek egészséges fejlődéséhez, fejlesztéséhez szükséges egészséges és biztonságos környezet biztosítása.⁵

Az egészség fogalma, újszerű megközelítése

Az Egészségügyi Világszervezet (World Health Organization, WHO) az ENSZ egyik szervezete, a nemzetközi egészségügy koordináló hatóságaként működik. Székhelye Genf. A WHO 1948-ban kezdte meg működését, alkotmánya 1948. április 7-én lépett életbe. Ez ma az Egészség Világnapja. A WHO legfőbb célkitűzése, hogy minden ember számára biztosítsa az egészség legmagasabb szintjét. A WHO 1948-ban a következőképpen definiálta az egészséget: Az egészség teljes testi, lelki és szociális jólét állapota, és nem csupán a betegség vagy a nyomorékság hiánya.

Napjainkban szemtanúi vagyunk az egészség fogalmának újra értelmezésének, egy modern felfogás elterjedésének.

Székely Lajos szerint nem kell, nem szabad elvetni az 1948-as megfogalmazást, hanem ki kell szélesíteni, holisztikusan kell értelmezni és a modern világhoz kell igazítani.

⁵ 363/2012. (XII. 17.) Kormányrendelet az Óvodai nevelés alapprogramjáról

Meghatározó fontosságú, hogy a modern szemléletű értelmezések az egészség fogalmat új irányba terelik:

- a tisztán elméleti oldalról a megvalósítás felé,
- a betegség hiányának oldaláról az egészség megvalósítása felé,
- az általánosítás oldaláról az aktuális követelmény és az önmegvalósítás felé,
- a „betegség és nyomorékság hiánya” oldaláról az egészségi regeneráció (habilitáció) felé,
- az embert érő megterhelések passzív elviselésének az oldaláról a megelőzés – prevenció – felé halad.⁶

Az egészség, mint érték

Az ember tevékenységek, megnyilvánulások háttérében számos érték áll, melyek egyfajta értékrendszert alkotnak és a szocializáció során alakulnak ki. Az egészséges életvitel ezen az értékrendszeren alapul, annak szerves része. A szociális csatornák kiemelkedő szerepet játszanak az értékképződés folyamatában. Ily módon a család, az iskola és az óvoda, – mint az egyén legfőbb szociális közege, egymást kiegészítve és erősítve kell, hogy együttműködjön. Mindez az egészség értékének kialakításában, építésében, formálásában, fenntartásában, és fejlesztésében kell, hogy realizálódjon. Következésképpen megvalósulhat az a tudás, amely az egészségnek az egyén értékrendszerében elfoglalt helyét jelenti.

Egészségesen élni nem egyenlő azzal, hogy az egészséget, mint értéket elfogadjuk. Ennél sokkal többről van szó. Egy dinamikus folyamat, amiért a társadalmi közegnek és az egyénnek is sokat kell tennie.⁷

⁶ Székely Lajos: Az „egészség fogalmának újrátelmezése. In: Egészségfejlesztés, XLVIII. évfolyam, 2007. 5-6. sz. 37-39. p.

⁷ Meleg Csilla: Az iskolai egészségnevelés koncepcionális keretei. www.mek.oszk.hu/15600/15612/rtf/hefop08.rtf. *Letöltés ideje:2016.08.30.*

„Úszás az egészségért”, avagy az úszás pozitív élettani hatásai

*„A víz és annak használata elkíséri az egész emberiséget a bölcsőtől a sírig.
Legjobb barátja annak, aki bánni tud vele,
de mindenkor félelmetes ellensége
marad annak, aki nem tanult meg úszni.”
/Ovidius/*

Az ember megalkotta és működteti bonyolult szerkezetek ezreit, de a legérzékenyebb, a legfinomabb mechanizmushoz, saját szervezetéhez nem ért, mert elhanyagolja, vagy idő előtt elnyüvi azt. Korábban a sport az erők összemérésének, a versengésnek az eszköze volt, ma már az emberek millióinak az egészségét is védi a rendszeres testedzés.

Az úszás az ember olyan céltudatos tevékenysége, mely során a saját erőinek igénybevételével képes a vízben való haladásra, helyváltoztatásra. Ez az elengedhetetlenül fontos és hasznos testgyakorlati ág szinte nélkülözhetetlen a fejlődő szervezet számára, de a későbbi életkorban is nagy jelentőséggel bír az egészség megőrzésében, a szellemi és fizikai fittség fenntartásában. Az úszás – „life-time” – egész életen át végezhető mozgásforma, amely a legfiatalabb kortól a legidősebb korig alkalmas a test edzésére. Technikája már gyermekkorban megtanulható. Napjainkban az úszástanítás korhatára az óvodás korra tevődik, amely később a rendszeres és szervezett úszásoktatásban folytatódik.

Az óvodás úszás legkedvezőbb időszaka az 5-7 éves kor, mert ez a motoros képességek fejlődésének és fejlesztésének szenzitív szakasza. E korosztályban zajló oktatás nem eredmény és nem teljesítmény centrikus, így létrejön egy olyan komplex motivációs alap, amely a további életszakaszokba meghatározó lehet az egészséges életmód kialakítása és esetleges versenysport előkészítésében.

Úszás során a víz fizikai tulajdonságai és törvényszerűségei következtében számos pozitív élettani hatás következik be:

A víz sűrűsége $1000\text{kg}/\text{cm}^3$, ezért jelentős ellenállása van. Úszás során az ellenállás legyőzése kellő mértékben terheli a szívet és a keringési rendszert, ezáltal javítja a működésüket. A vízben végzett fokozott izommunka segíti az izmok megerősödését és fokozott légző-rendszeri működést is eredményez.

A víz felhajtó ereje megkönnyíti a kilégzést, így az kiadósabb lesz, vagyis a légzés-volumen növekszik. Ugyanakkor a belégzés nehezítetté válik, így a belégző izmok fokozott mértékben erősödnek. A belégzési funkció javulása hozzájárul a tüdő vitálkapacitásának növeléséhez. A felhajtó erő következtében a mozgások végrehajtása is könnyebb lesz. A vízben a legkönnyebben végrehajthatók a nagy erővel végzett, alulról felfelé irányuló mozgások.

Vízszintes testhelyzetben könnyebb a vénás áramlás, így a szív könnyebben keringeti a vért.

A tehermentes helyzet és a könnyed testmozgás az ízületek védelmét is szolgálja. Az úszás közben elfoglalt vízszintes testhelyzet nem csak a mozgásszervek részére jelent különösen jó feltételeket, hanem a keringési rendszerre is.

A szervezet hőegyensúlyát bizonyos mértékig az ember bőre szabályozza azáltal, hogy a meleg hatására a bőredények erei kitérülnek és ezáltal a hő leadása nagyobb felületen történik, míg a hideg hatására ezek összehúzódnak, megakadályozva ezzel az erősebb hő leadást. Ez utóbbi lép fel akkor is, amikor az úszó hideg vízbe merül.

Az élettani hatások vizsgálatakor feltétlenül fontos megemlíteni a víznek az idegrendszerre gyakorolt pozitív hatását is, amit több tényező is befolyásol: a víz, mint közegváltozás, a ciklikus testmozgás és a ritmikus légzés. Mindezek együttesen szolgálják a pozitív irányú pszichés áthangolást, a vegetatív működés kiegyensúlyozását és az általános teherbíró képesség javulását.

Az úszás során minőségi változás következik be a mozgásműveltség területén, emellett növekszik a szervezet edzettsége, nagyobb lesz az ellenálló képessége, mely egyaránt megmutatkozik a fittségben és a betegségek megelőzésében is. Ahhoz, hogy mindezek megvalósuljanak, el kell sajátítani a vízbiztonságot, és valamely úszástechnikát.

Az óvodás úszás során a gyermeknek meg kell szoknia:

- a könnyedség érzetét a felhajtó erő következtében,
- a ki- és belégzőizmok működését a hidrosztatikai nyomás hatására,
- a frontális ellenállással szemben történő mozgás végrehajtást,

- számolniuk kell a szervezet védekező reflexeinek működésével (például szemhéjzáró reflex),
- meg kell szokni a szárazföldi mozgásokra csak ritkán jellemző hason- és hanyattfekvés helyzetet, hiszen ekkor lép működésbe a nyak- és fejbeállítódási reflex.

Ezekon kívül a vízben alkalmazkodni kell az egyensúlyviszonyokhoz, a víz hőmérsékletéhez. Láthatjuk, hogy ezek számos új ingert jelentenek az óvodás gyermekek számára. A vízhez szoktatás akkor valósul meg, ha létrejön az új közeghez való teljes alkalmazkodás, valamint a víz törvényszerűségeinek, jellegzetességeinek megismerése, és mindezek következtében létrejön a tökéletes tájékozódás, az otthonos viselkedés és célszerű mozgás a vízben.⁸

A vízhez szoktatás és az úszás a motoros képességek fejlesztését is nagymértékben segítik: A kondicionális képességek jól fejleszthetők, hiszen a sűrűbb közegben, a vízben az úszó mozdulatok folyamatos és többszöri végrehajtása történik. Megfelelő izomerő szükséges a fej tartásához, illetve a kar- és lábmunkához is. A koordinációs képességek speciális körülmények között fejleszthetők az úszástanulás során. A végtagok mozgatása – annak kiterjedése, iránya, sebessége – vízszintes testhelyzetben valósul meg a vízben. Először minden esetben a lábtempót tanítjuk, majd csak ezután kerül sor a kartempóra. A tapasztalatok azt mutatják, hogy a kar és a lábtempó összehangolása óvodás korban nehézséget jelent, de a sok gyakorlás meghozza a várt eredményt.

A szakemberek tudják, és számolnak azzal a ténnyel, hogy az előrehaladás minden gyermeknél különböző gyorsasággal és különböző szinten valósul meg. Mindezek mellett elmondható, hogy a vízhez szoktatás a legszínesebb, legváltozatosabb, legtöbb lépcsőfokot és gyakorlatcsoportot tartalmazó területe az úszásnak. A vízhez-szoktatás és az óvodás úszás során leggyakrabban alkalmazott mozgások: a merülési gyakorlatok, légző gyakorlatok, a víz „fújása”, siklások, lebegések, vízbe ugrások, valamint a gyorsúszás és a hátúszás lábtempójának elsajátítása. Az úszás

⁸ Christián Anikó: Óvodáskorú gyermekek vízhez szoktatása, úszásoktatása a képzés és a gyakorlat tükrében. In: Az óvodapedagógiától az andragógiáig (Szerk.: Albert Gábor), Kaposvár, Kiadja a Kaposvári Egyetem Pedagógiai Kara, 2010. 301-306. p.

elsajátítását a segédeszközök használatával tesszük változatossá, érdekessé.

A Pakson megvalósuló óvodás úszás mozgásprogramjának bemutatása

Pakson két óvodai egység, a Benedek Elek Óvoda és a Napsugár Óvoda építette be pedagógiai programjába a mindennapos testnevelés mellett az óvodás úszást. Az óvodák különböző időpontokban, felváltva szervezik meg az uszodai foglalkozást a Paksi Városi Tanuszodában, melynek költségeit teljes mértékben a város vállalja át. Egységes megállapodás szerint csak a nagycsoportos óvodások vehetnek részt az uszodai foglalkozásokon, és szülői beleegyezés is szükséges.

Az óvodás úszás fokozatosan mélyülő (70-120 cm) tanmedencében zajlik, melynek hőfoka 30-32 C⁰, tehát kiválóan alkalmas az oktatásra. Az úszás elsajátításakor különböző segédeszközök használata szükséges: úszószivacs, úszótálca, úszópiskóta, labda, tornakarika.

Az óvodás úszás tájékoztató adatai:

- Az óvoda neve: Paksi Napsugár Óvoda Dunakömlődi Tagóvodája
- Óvodás úszás helye: Paksi Városi Tanuszoda
- Óvodás úszáson résztvevő gyermekek létszáma: 12 fő
- Óvodás úszást vezető szakember: Sági Anna úszás oktató
- Óvodás úszást segítő szakemberek: Wertensohn Eszter gyógytestnevelő óvodapedagógus és 1 fő gondozó.

A játékos gyógytestnevelés elméleti és módszertani háttere

*„A mozgás sok mindenre orvosság,
de nincs olyan gyógyszer, ami
a mozgást helyettesítené”*

(ókori görög mondás)

A mozgás az egészség nem elégséges, de szükséges feltétele. A technika fejlődésével komoly változások tapasztalhatók életünkben. Modern társadalmunk megváltozott életkörülmények, a korszerű közlekedés, a

lakótelepi életforma, az automatizálódás folyamata együtt jár a mozgásszegény életmód megjelenésével.

A civilizációs ártalmak, az inaktív, mozgásszegény életmód és életvitel, a helytelen táplálkozási szokások nem csak a felnőtt korosztályt veszélyeztetetik. Egyre több gyermek szenved valamiféle mozgásszervi vagy belgyógyászati betegségben, melynek kezdeti jelei már az óvodás korban mutatkoznak.⁹

Napjainkban azt tapasztaljuk, hogy a gyermek fejlődésének legfőbb tényezője, a mozgás és a játék egyre kisebb teret kap a mai rohanó, civilizált világban. Ugyanakkor tudjuk, hogy a gyermek testi és szellemi fejlődésében a mozgás szerepe vitathatatlan, hatással van egész életükre, fejlődésükre. Minden tevékenységükben benne van, ezért fontos, hogy ne maradjanak el a kellő mozgásingerek abban a korban, amikor a gyermeket nagyfokú mozgásaktivitás és intenzív cselekvés jellemzi. A gyermekek a legtöbb tapasztalatot életük első hat évében szerzik, ezért lényeges, hogy ebben a fejlődés szempontjából szenzitív életszakaszban megfelelő mozgástapasztalatokat gyűjtsenek. Mindezek által – reményeink szerint – elérhető, hogy felnőttként is úgy alakítsák életvitelüket, hogy abban a testmozgás és a sport is helyet kapjon.

Sajnálatos módon azt is tapasztaljuk, hogy gyermekek természetes mozgásformáit, a járást, a futást, az ugrást, a dobást stb. felváltják a passzív testhelyzetekben végezhető tevékenységek, mint számítógépezés, tévézés, videó játékok. Az egészségtelen és mozgásszegény életmód következtében évről évre nő a kóros elhízással, tartásgyengeséggel és lábstatikai elváltozással élő gyermekek száma. A mozgásigény kielégítése, a mozgásingerek megtapasztalása, a szomatikus prevenció és korrekció megvalósítása az oktatási és nevelés intézmények alapfeladatai közé tartozik. Megfelelő szakmai háttérrel és akarattal a testnevelés, a mindennapos mozgás, a játékos gyógytestnevelés, és egyéb sokmozgásos tevékenység kereteiben mindezek hatékonyan megvalósíthatók.

⁹ Christián Anikó: Paradigmaváltás a gyógytestnevelésben. In: ACTA Szekszardiensium. TOM.XVI. Scientific Publications XVI. PTE IGYK (Szerk: Farkas Éva), Szekszárd, Illyés Gyula Faculty, University of Pécs, 2014, 33-35. p.

Mozgásszervi elváltozások gyermekkorban

A gyermek mozgásszervi fejlődésében a gerinc és a láb hangsúlyos szerepet kap. A két lábra állás és a járás az egyedfejlődésben minőségi változást jelent, melynek funkcionális anatómiai változásai vannak: a medence felegyeneseése, az élettani görbületek kialakulása, az egyensúly megtartása, valamint az egészséges lábstatika kiépülése.

A gyermekorvosi és ortopédiai szűrővizsgálatok eredményei rossz egészségügyi állapotot jeleznek már az óvodás korosztályban is. Erre utal Boldog Zsuzsanna és Antmann Katalin írása, „A gyermek a jövő! Beteg a jövőnk? címmel. A szerzők hangsúlyozzák: „A gyermek a jövő. A jelen nemzedék egészséges jövőt szeretne, tehát fontos, hogy gyermekeink egészségesek legyenek. Csakhogy egyre több a beteg gyermek. ...Hol kezdődik a baj? Mely életkorban jelennek meg először gyorsan változó világunk egészségsgromboló hatásai”?¹⁰

A szakorvosok tapasztalatai és az általuk végzett vizsgálatok is rámutatnak arra, hogy aggasztó mértékben fordulnak elő a mozgásszervi elváltozások, mint például lúdtalp, sarok befelé dőlése, hanyagtartás, skoliozis, mellkas deformitás stb. Ezt támasztják alá azok a szűrések is, melyeket a szekszárdi Wunderland Óvodában évről évre végeznek az ortopéd szakorvosok és az intézmény gyermekorvosa. Az óvoda pedagógusai sok esetben azt tapasztalják, hogy a gyermekek többsége – bár az óvoda közelében lakik – gépkocsival, autóbusszal érkezik reggel az óvodába. A túlhajszolt, fáradt vagy a gyermekére kevésbé figyelő szülőknek kevés idejük marad a közös sétákra, kirándulásra, szabadidős sportokra.

A gyógytestnevelés célja Gárdos Magda és Mónus András szerint, hogy hozzájáruljon a szerzett vagy veleszületett betegség következtében kialakult egészségi állapot helyreállításához.¹¹

A gyógytestnevelésben részesülő gyermek a gyógytestnevelő irányítása mellett a betegségtípusának megfelelő, a gyógyulását speciálisan

¹⁰ Boldog Zsuzsanna–Antmann Katalin: A gyermek a jövő! Beteg a jövőnk? In: Egészségfejlesztés, XLVIII. évf, 2007. 4. sz. 3-4. p.

¹¹ Gárdos Magda–Mónus András: Gyógytestnevelés. Budapest, Magyar Testnevelési Egylet, Budapest. 1991. 30. p.

elősegítő testgyakorlatokat végezheti a játékos gyógytestnevelés foglalkozáson. Az egészségi állapotbeli változásokat a jogszabályi előírásnak megfelelően időszakonként, szakorvos ellenőrzi.

Az egészséges emberi élet szükséges velejárója a játék, így a játéktevékenység alkalmazása különböző területeken, így a gyermekek fejlesztésében lehetséges és kívánatos. A gyógytestnevelést olyan módon segíti a játék, hogy a gyakorlatokat érdekessé, változatosá teszi, kikerülve a monotóniát. Az erőfeszítések könnyebbek, ha játékosak. A gyermekek szinte észre sem veszik, hogy fárasztó gyakorlatokat végeznek az egészségük helyreállítása érdekében, így a játék motivációs háttere egyértelműen a belső motiváció. A játék örömforrás a gyermekeknek, örömmel játszanak. Sokszor jellemző a vidámág, a nevetés, máskor viszont az összpontosítás látszik az arcokon.

A Szekszárdon megvalósuló játékos gyógytestnevelés mozgás programjának bemutatása

Szekszárdon a Wunderland Óvodában a gyógytestnevelés közel 15 éves múltra tekint vissza. Az intézmény vezetése mindig is szívügyének tekintette a gyógytestnevelés feladatának megoldását az intézményben. Az óvoda személyi feltételei az évek során állandóan változtak, de a gyógytestnevelési feladatok ellátása mindig megoldott volt. A gyógytestnevelés kitűnően illeszthető be az óvoda délelőtti napirendjébe, hetente 2 alkalommal van lehetőségük a rászoruló gyermekeknek gyógytestnevelés foglalkozáson részt venni. A tárgyi feltételek nagyon jók. Az óvoda tornaszertárában számos kézi-szer, sportszer és egyéb kiegészítő, fejlesztő eszközök állnak rendelkezésre.

Minden év tavaszán, de legkésőbb az adott év szeptemberében ortopéd szakorvos, illetve az intézmény gyermekorvosa szűrővizsgálatokat végez a középső és a nagy csoportos korú gyermekek körében. A vizsgálatokon az óvoda gyógytestnevelője is részt vesz. Minden gyermek diagnózis feljegyzésre kerül, mely alapján megtörténik a diagnózis csoportba sorolás. A diagnózisokról tájékoztatják a szülőket. Amennyiben az orvos súlyosabb elváltozást, rendellenességet talál a szűrés során, a gyermeket ortopédiai szakrendelésre irányítja.

A játékos gyógytestnevelés tájékoztató adatai:

- Az óvoda neve: Szekszárdi Wunderland Óvoda – Wunderland Kindergarten
- Játékos gyógytestnevelés helye: Wunderland Óvoda tornaterem
- Játékos gyógytestnevelésen résztvevő gyermekek létszáma: 12 fő
- Játékos gyógytestnevelést vezető szakember: Rubint Erika gyógytestnevelő óvodapedagógus
- A játékos gyógytestnevelésen alkalmazott mozgásformák:
 - járások különböző fa játékokon
 - egyensúlyozó járások fa eszközökön és körkötélen
 - kúszások, mászások, utánzó gyakorlatok
 - tartást javító gyakorlatok különböző testhelyzetben
 - lábstatikát fejlesztő gyakorlatok

A gyógytestnevelés mozgásformáinak végrehajtását a kézi-szerek, sporteszközök és egyéb segédeszközök használatával tesszük érdekessé, változatossá: babzsák, labda, tornakarika, körkötél, fa eszközök, és kiegészítő tornaeszközök.

Összegzés

A mozgásprogramok tapasztalatai alapján elmondhatjuk, hogy az óvodás úszáson és a játékos gyógytestnevelés foglalkozásokon örömmel vesznek részt a gyerekek, szívesen végzik a gyakorlatokat, melyek segítségével megvalósulhatnak a kitűzött célok:

- Az úszás foglalkozáson a víz megszerettetése, az úszás elsajátítása, az élettani hatások kiváltása.
- A gyógytestnevelés foglalkozáson a mozgásfejlesztés, a játékos szomatikus prevenció és korrekció.

A rendszeres testmozgás egyedülálló jelenséggel bír, szükségletként, öröm forrásként jelenik meg a gyermek életében. A személyi és tárgyi feltételek biztosításával, az ideális környezet kialakításával, modern szemléletű pedagógusi felfogással egy életre stabilizálhatjuk a gyermekkorban megteremtett testkulturális értékeket, melyek minden bizonnyal az egészség értékeként fognak realizálódni.

Health is value, physical exercise is health **Practical examples of exercise programs in kindergartens**

Résumé

Family and kindergarten environments, as primary places of health-related education, have equally significant roles in developing the lifestyle of upcoming generations. Ways of living and lifestyles rich in exercise are vital for children's physical, psychical and mental development. Their healthy development provides the ground for how their health will be formed later in their life. This research understands and takes health as value. Therefore, this research discusses exercise programs at two kindergartens will be discussed. Experience shows that these programs contribute effectively to the development of children's health.

Christián Anikó

mesteroktató

Pécsi Tudományegyetem Kultúratudományi, Pedagógusképző és Vidékfejlesztési Kar, Illyés Gyula Pedagógusképző Intézet

chrisani@kpvk.pte.hu

Kutatási terület: Az óvodai és iskolai gyógytestnevelés helyzete és megvalósításának lehetőségei a Dél-Dunántúli régióban.

Tudományos, közéleti tevékenység: Magyar Pedagógiai Társaság tagja, MTA Pécsi Akadémiai Bizottság Sporttudományi Munkabizottság tagja, Magyar Sporttudományi Társaság tagja, Magyar Egyetemi és Főiskolai Sportszövetség tagja, PTE KPVK Pályázati és Ösztöndíj Bizottság tagja

A turisztikai klaszterek fejlesztésének elméleti alapjai¹

GONDA TIBOR

Absztrakt

Az elmúlt évtized klaszterekkel kapcsolatos eseményeit vizsgálva láthatjuk, hogy Magyarországon is megjelent a kormányzati politikában a klaszter alapú gazdaságfejlesztési cél. A ROP pályázatok 2010-től lehetővé tették a turisztikai ágazaton belül működő klaszterek tényleges támogatását is. Ezzel a döntéssel tulajdonképpen a hazai területfejlesztés szereplői először legalizálták és tették elfogadottá azt, hogy az ipari klaszterek mellett a turizmusban is létjogosultságot nyertek a klaszter-alapú együttműködések. Jelen tanulmány célja a klaszterekre vonatkozó elméletek rövid bemutatása, az ezzel kapcsolatos hazai és nemzetközi szakirodalom lényegre törő ismertetése és ez által a klaszterekről meglévő tudás elmélyítése.

Bevezetés

A magyar nyelven fellelhető szakirodalom alapos áttanulmányozása során úgy tűnik, hogy a klaszterek kapcsán a témával foglalkozó kutatóknak a fogalmat illetően nem sikerült egyértelmű konszenzust kialakítani. Ennek ellenére, a hazai és külföldi szakirodalomban fellelhető klaszterdefiniciók átvizsgálása alapján kirajzolódni látszanak azok a fogalmi kulcselemek, amelyek, ha nem is képeznek feltétlenül közös halmazt, de számos alkalommal előfordulnak. Így joggal feltételezhetjük azt, hogy ha ezek a kulcselemek egyenként nem is kizárólagosak a definíció meghatározása szempontjából, együttes figyelembevételükkel talán „tapinthatóbbá” válik, és jobban érezhetővé a klaszter mögöttes jelentéstartalma. Ezek közé véleményem szerint többek között a következők tartoznak:

- térbeli koncentráció,
- egyazon ágazatban való tevékenység,
- verseny és együttműködés együttes jelenléte,

¹ Lektor: Dr. habil. Koltai Zoltán tanszékvezető egyetemi docens, PTE KPVK ÉVI Vidékfejlesztési Tanszék

- versenyképesség növelése hatékonyság növekedésével és/vagy költségek csökkentésével,
- információáramlás
- innováció

Az erősödő globalizációval összefüggésben az elmúlt két évtizedben hazánkban a térbeli sűrűsödésre, koncentrációra vonatkozóan az angol-szász csomót, fürtöt jelentő „cluster” kifejezésből eredő klaszter fogalom közkeletűvé, sőt, divatossá vált. A klaszterekkel foglalkozó külföldi és hazai szakirodalom meglehetősen sokszínű, szerteágazó, kiterjedt. A minden fejlett országban megfigyelhető, nyomon követhető térbeli koncentráció jelenségével foglalkozó tudományos kutatási irányzatok Lengyel szerint három nagyobb csoportba oszthatók.²

- Az első csoportot a neoklasszikus közgazdaságtan szemlélete szerint csoportosuló, a térbeli koncentráció közgazdasági törvényszerűségeit vizsgáló kutatók (Paul Krugman, Masahisa Fujita, Anthony Venables stb.), illetve követőik alkotják.
- A második csoportot az üzleti tudomány eszme- és fogalomrendszere szerint szerveződő, a térbeli folyamatokat az üzleti érdekek összefüggésben magyarázó képviselik (Michael Porter, Michael Enright, Stuart Rosenfeld, Arnoud Legendijk stb.).
- Míg a harmadikat az előbbi kettő irányzatot szintetizálni igyekvő, a regionális fejlődést, a helyi gazdaságfejlesztés szempontjait előtérbe állító regionális tudomány kutatói alkotják (Allen Scott, Michael Storper, Peter Dicken, Philip McCann stb.).

Az uniós szakértők általában négy alapiskolát (olasz iskola, kaliforniai iskola, északi- vagy skandináv iskola, porteri klaszter megközelítés) különböztetnek meg a (regionális) klaszter fogalmának meghatározása kapcsán,³ amelyet számos, a témával foglalkozó külföldi és hazai munka idéz.⁴

² Lengyel Imre: Regionális gazdaságfejlesztés. Versenyképesség, klaszterek és alulról szerveződő stratégiák. Budapest, Akadémiai Kiadó, 2010. pp. 225-290.

³ Regional Clusters in Europe: Observatory of European SMEs. European Commission. 2002. p. 61. http://ec.europa.eu/enterprise/policies/sme/files/analysis/doc/smes_observatory_2002_report3_en.pdf

⁴ Lengyel Imre–Deák Szabolcs: Klaszter: a helyi gazdaságfejlesztés egyik sikeres eszköze. In: Ipari parkok fejlődési lehetőségei: regionális gazdaságfejlesztés,

Az *olasz iskola* esetében a fogalom magját a Marshallig visszanyúló iparági körzetek képezik.⁵ Marshall volt ugyanis az, aki már a 19. század végén foglalkozott az iparági körzetekkel (industrial districts), amelyek létrejöttét a helyi pozitív extern hatásokra vezette vissza. Ennek az iskolának a központi kategóriáját a hasonló tevékenységet végző kis- és középvállalkozások térbeli koncentrációja révén kialakuló iparági körzetek alkotják, megközelítésében kiemelt szerepet játszanak az externáliák, a társadalmi, valamint a bizalmi tőke.

A *kaliforniai iskola* olyan, a termelési kapcsolatok alkotta hálózatokra helyezi a hangsúlyt, amelyek a vertikális dezintegráció révén jönnek létre. Itt a hálózat működtetésének legfőbb célja a költségek csökkentése.

Az *északi vagy skandináv iskola* klaszterfelfogásában a kizárólag helyben hasznosítható lokális tudás, különösen a nem kodifikált, rejtett tudás, valamint az ennek hatására létrejövő innovációk játsszák a legkiemelkedőbb szerepet.

Végül pedig a negyedik, *porteri klaszter megközelítés* szerint az előző iskolák mindegyike egy adott helyhez kötött, a vizsgált régió társadalmi rendszereiben gyökerező folyamatként jellemzi a klasztert, ahol a fő hangsúly a hely specifikus elemeken van. Velük ellentétben Porter a vállalati szintű versenyelőnyöket és azok forrásait vizsgálta elsősorban. A klaszter alapját az ő esetében a vállalatok és intézmények közötti együttműködés és információáramlás teremtette meg.

A klaszterek esetében két alaptípust, az iparági és a regionális klasztert szokás megkülönböztetni. A Gazdasági Együttműködési és Fejlesztés-

innovációs folyamatok és klaszterek (szerk: Buzás Norbert–Lengyel Imre). Szeged, JATE Press, 2002. pp. 125-153.; Gecse Gergely–Nikodémus Antal: A hazai klaszterek lehatárolásának problémái – lokációs hányados. In: II. Országos Klaszter Konferencia. MTESZ Pesti Konferencia Központ. 2003. pp. 7-15.; Dankó László: Beszállítói hálózat (klaszter) kialakítása a hármashatár menti térségben. Sátoraljaújhely, Zempléni Regionális Vállalkozásfejlesztési Alapítvány, 2004. p. 11. www.zrva.hu/klaszter_elemei/elotanulmany.pdf; Fodor Ágnes: Ökoturisztikai klaszter kialakítása a Belső-Somogy ökológiai hálózat területén. Pécs, PTE TTK Földtudományok Doktori Iskola, 2009. p. 229.

⁵ Grosz András: Klaszteresedés és klaszterorientált politika Magyarországon – potenciális autóipari klaszter az észak-dunántúli térségben. Doktori értekezés. Győr–Pécs, Pécsi Tudományegyetem, Közgazdaságtudományi Kar, 2005. p. 207.

tési Szervezet (Organisation for Economic Cooperation and Development - OECD) 1999-es meghatározása szerint az előbbi, vagyis az iparági klaszter egymáshoz erőteljesen kapcsolódó, egymással kooperáló olyan vállalati hálózat, amely gyakorlatilag egy értéknövelő termelési láncot képez, és amelyhez számos szolgáltató, illetve egyéb intézmény fűződik.⁶ Itt nem a regionalitás, illetve a területiség a szempontrendszer alapja, illetve amennyiben a területiséget figyeljük, úgy az teljes országot fedhet le, amelyen belül egy adott iparág értéklánc-rendszerének összességén van a hangsúly.

Ezzel szemben a regionális klaszter a porteri megközelítésben „*egy adott iparág versenyző és kooperáló vállalatai, kapcsolódó és támogató iparágai, pénzügyi intézmények, szolgáltató és együttműködő infrastrukturális intézmények, vállalkozói szövetségek innovatív kapcsolatrendszerén alapuló földrajzi koncentrációja*”.⁷ Nem mellesleg Porter az, aki klaszterkutatásai során a globális-lokális paradoxonra is felhívta a figyelmet, amely szerint a globális vállalat sajátossága, hogy egyes stratégiaileg fontos tevékenységeket, mint például a kutatás-fejlesztés vagy éppen a – sokszor kis anyag, de nagy humán tőke igényű – kulcsalkatrészek gyártása, előállítás, egy adott térségre koncentrálnak, miközben egyes stratégiaileg kevésbé fontos folyamatokat számára előnyösebb helyekre tesz át, helyez ki.

A kettő előbbi típus egyesítésére az EU Vállalkozási Főigazgatósága 2002-ben tett kísérletet üzleti klaszter-definíciója megalkotásával, amelynél a klasztert egymással versenyző és együttműködő, egymástól kölcsönösen függő vállalatok és kapcsolódó intézmények olyan csoportjaként határozta meg, amelyek:

1. egy vagy több régióban koncentrálnak, de globális kiterjedésűek is lehetnek;
2. behatárolt gazdasági területen, ágazatban koncentrálnak;
3. közös technológiák, képességek kötik őket össze;
4. hagyományosak vagy tudományos alapúak;

⁶ OECD: Boosting Innovation. The Cluster Approach. OECD Proceedings, Paris. 1999.

⁷ Porter, E. Michael: Location, Clusters, and Company Strategy. In: The Oxford Handbook of Economic Geography (szerk. Clark G. L. –Feldman M. P.–Gertler, M. S. J.). New York, Oxford University Press, 2000. pp. 253-274.; Lengyel Imre 2010. pp. 225-290.

5. intézményes (létező és működő klaszter menedzsmentet feltételezve) és nem intézményes formában működnek.⁸

A már említett Porteren kívül számos külföldi kutató klaszterkutatóit, definícióját tartjuk fontosnak.

Rosenfeld a kilencvenes évek közepén a klasztert olyan földrajzilag körülhatárolható koncentrációként értelmezte, amelyet hasonló, kapcsolódó és egymást kiegészítő, illetve egymással aktív kommunikációt folytató, közös infrastruktúrán, munkaerőpiacon és szolgáltatásokon osztozó vállalatok alkotnak.⁹

Tichy úgy vélte, a klaszterek tulajdonképpen olyan csomópontokból tevődnek össze, amelyek egyfajta hálózatot képeznek. Ezek a pontok lehetnek egymással input-output kapcsolatban álló, együttműködő vállalkozások, iparágak, illetve különböző intézmények is. Ez utóbbiak közé többek között egyetemek, fejlesztési szervezetek vagy akár kutatóintézetek is tartozhatnak.¹⁰

Enright meghatározásában a hangsúly a gazdasági szereplőket összekapcsoló tranzakciókon, valamint a hasonló irányultságon van. Klaszter alatt egy adott térség olyan tömörülését érti, amelyben egy iparág egymástól független vállalatai, illetve ezek partnerei vesznek részt úgy, hogy bár függetlenek, mégis erőteljes kapcsolatban állnak egymással azáltal, hogy hasonló vagy egyazon innovációs és tudásbázist, valamint infrastruktúráját használnak.¹¹

⁸ Gecse Gergely–Nikodémus Antal 2003. pp. 7-15.

⁹ Rosenfeld, Stuart A.: *Industrial Strength Strategies: Regional Business Clusters and Public Policy*, Washington, 1995. p. 148.; Grosz András 2005. p. 207.

¹⁰ Tichy, Gunther: *Are Today's Clusters the Problem Areas of Tomorrow?* In: *Competence Clusters* (Steiner M.) Graz, 1997. pp. 88-93.; Fodor Ágnes: *Turisztikai klaszterek kialakításának alapjai a Tisza mentén*. *Turizmus Bulletin* (12. évf.) 2008. 2. szám. pp. 24-32.

¹¹ Enright, J. Michael: *Regional Clusters and Firm Strategy*. New York, Oxford University Press, 1998. pp. 315-342.; Lengyel Imre: *A klaszterek előtérbe kerülése és alapvető jellemzőik*. In: *Kihívások és válaszok. A magyar építőipari vállalkozások lehetőségei az európai uniós csatlakozás utáni időszakban* (szerk. Lengyel Imre–Rechnitzer János). Győr, Novadat Kiadó. 2006. pp. 125-158.

A hazai klaszter kutatás fejlődése

A magyar klaszterkutatás úttörői között említhető Faragó László, aki már 1994-ben megalkotta klaszter-definícióját. A klasztereket olyan egymástól szervezetileg független vállalatoknak, intézményeknek írta le, amelyek sajátos vásárlói, beszállítói, kutatás-fejlesztési kapcsolaton keresztül alkotnak szimbiózist.¹² Faragónál az említett behatárolt terület, földrajzi dimenzió az ágazat függvényében különböző kiterjedésű lehet, egyaránt szóba jöhet a település, egy nagyobb agglomeráció, régió, sőt akár a szupranacionális szint is.

Napjainkban a klaszterkutatások legmeghatározóbb egyéniségei közé a kérdéskört már hosszabb ideje vizsgáló Lengyel Imrét és Szanyi Miklóst, illetve a fiatalabb generációból Grosz Andrást, Deák Szabolcsot vagy Patik Rékát sorolhatjuk. Részben a témával foglalkozik Nikodémus Antal, Gecse Gergely, Buzás Norbert, de Rechnitzer János is.

A fentebb említettek közül a magyarországi klaszterkutatásokat illetően kiemelést érdemel az üzleti hálózatokat és regionális klasztereket is kutató Lengyel Imre. Már 2001-ben és 2002-ben is írt könyvfejezetet a klaszterek alapvető jellemzőiről (megjelenésük, gyűjtőfogalom-jellejük, közös jellemzőik, tipizálásuk, általános modelljük stb.), a klaszterekkel kapcsolatos kormányzati szerepvállalásról, a klaszterfejlesztés általános tapasztalatairól, illetve Rechnitzerrel és Buzással együtt a magyar építőipari klaszter fejlesztési stratégiájáról.¹³ 2010-ben önálló könyvet jelentetett meg „Regionális gazdaságfejlesztés – Versenyképesség, klaszterek és alulról szerveződő stratégiák” címmel, amelyben a klaszterek fejlesztésének szempontjait, illetve a regionális klasztereket, mint a térbeli verseny új alapegységeit vizsgálta. Lengyel 2002-ben Deákkal közö-

¹² Faragó László: Regionális gazdaságfejlesztés „keresleti-oldali” stratégiák segítségével. Comitatus. 1994. pp. 60-63.

¹³ Lengyel Imre: Iparági és regionális klaszterek: tipizálásuk, térbeliségük és fejlesztésük főbb kérdései. Vezetéstudomány (10.) 2001. pp. 19-43.; Buzás Norbert–Lengyel Imre–Rechnitzer János: A magyar építőipari klaszter lehetséges fejlesztési stratégiája. In: A hazai építőipar versenyképességének javítása: klaszterek szerepe a gazdaságfejlesztésben (szerk. Lengyel Imre–Rechnitzer János). Győr, RégióART, 2002. pp. 191-214.

sen publikált munkájában klaszter alatt olyan térbeli sűrűsödést, koncentrációt értett, amelyet egy ipar- vagy üzletág cégei, vállalatai, illetve ezek üzleti partnerei alkotnak.¹⁴

Az előbb említett Lengyel-féle klaszter-definíció kívül szintén ismert és elterjedt a hazai szakirodalomban és gyakorlatban az Európai Bizottság 2003-as „enterprisecluster and networks”¹⁵, illetve az OECD „local cluster” klaszter-meghatározása. Az előbbi a klasztereket együttműködő és versengő, egy vagy több régióra kiterjedő, de koncentráltan elhelyezkedő, közös technológiát és szakismeretet feltételező, adott területen, ágazatban tevékenykedő csoportként írja le. A kialakult klaszterek ezen értelmezés szerint lehetnek tradicionálisak vagy tudományos alapúak, intézményesülhetnek is, de akár klasztermenedzsment nélkül is működhetnek, miközben kétségtelen, hogy kedvező a hozadékuk az innovációra, a versenyképességre, a növekedésre, a szaktudásra és az információ áramlására vonatkozóan. Az OECD lokális klaszter-definíciója a klasztert ugyanazon ágazatban tevékenykedő olyan cégek és társintézményeik összességének gondolta, amelyek egymáshoz vertikálisan és/vagy horizontálisan kapcsolódnak.¹⁶ Nikodémus Antal és Gecse Gergely az előbbi értelmezéssel kapcsolatos kritikája, hogy ez a „valóságban globális szemléletű” felfogás nem tér ki a regionális klaszterekre, de azal sem foglalkozik, mekkora az a méret, amelytől egyáltalán klaszterről beszélhetünk.¹⁷

Szanyi Miklósnak amellet, hogy önállóan és különböző társszerzőkkel több klaszterekkel kapcsolatos cikket és tanulmányt írt,¹⁸ 2008-ban

¹⁴ Lengyel Imre–Deák Szabolcs: Regionális/lokális klaszter: sikeres válasz a globális kihívásra. *Marketing&Menedzsment*. (36.) 2002. 4. szám pp. 17-26.

¹⁵ Final report of the Expert Group on Enterprise Clusters and Networks: European Commission Enterprise Directorate-General. Brussels, B-1049, 2003. p. 92. www.dps.tesoro.it/...Cluster.../3.EU_final_rep_Exp

¹⁶ OECD: Business Clusters: Promoting Enterprise in Central and Eastern Europe. Executive Summary. Paris. 2005.

¹⁷ Gecse Gergely–Nikodémus Antal 2003. pp. 7-15.

¹⁸ Sass Magdolna–Szalavetz Andrea–Szanyi Miklós: Klaszterfejlődés: három európai klaszter tapasztalatai. *Külgazdaság*, (LII. évf.) 2008. 5-6. szám. pp. 4-29.; Sass Magdolna–Szanyi Miklós: Klaszterek és multinacionális vállalatok helyi beszállítói hálózatának fejlődése. *Európai Tükör XIV. évf.* 2009. 9. szám. pp. 21-45.

önálló könyve is megjelent a regionális klaszterekről.¹⁹ Ez utóbbi munkája Lengyeléhez hasonlóan szintén igen komoly összefoglaló munka, amelyben a szerző a klaszterek kialakulásáról, fejlődéséről, életciklusáról, főbb jellemzőiről, a klaszterkutatások eredményeiről általánosságban ugyanúgy értekezik, mint ahogy részletesen kitér a magyarországi klaszterekre vagy a klasztertámogatási politikákra is.

A fiatalabbak közül Patik részben a hálózatosodással, az olasz iparági körzetekkel, illetve a regionális klaszterek feltérképezésével foglalkozik,²⁰ de Lengyel témavezetése mellett 2007-ben doktori értekezését is a témában védte meg.²¹ A többek között a klaszter-alapú gazdaságfejlesztést is vizsgáló Deák önálló munkái mellett Lengyelrel és Patikkal is többször publikált.²²

A Rechnitzer-tanítvány Grosz elsősorban ipari, autóiipari klasztereket vizsgál, témánk szempontjából több irányadó munkát is írt.²³ doktori

¹⁹ Szanyi Miklós: A versenyképesség javítása együttműködéssel: Regionális klaszterek. Budapest, Napvilág kiadó, 2008. pp. 13-46.

²⁰ Patik Réka–Deák Szabolcs: Klaszterek lehatárolásának módszerei. In: Fiala Regionalisták III. Országos Konferenciája. Győr, Széchenyi István Egyetem – MTA RKK Nyugat-magyarországi Tudományos Intézet – MTA Veszprémi Akadémiai Bizottság. CD kiadvány. 2004.; Patik Réka: Regionális klaszterek feltérképezéséről. Területi Statisztika 2005. 6. szám. pp. 519-541.; Patik Réka–Deák Szabolcs: Regionális klaszterek feltérképezése a gyakorlatban. Tér és Társadalom 2005. 3-4. szám. pp. 139-158.;

²¹ Patik Réka: A klaszteresedés lehetőségei és vizsgálata a kevésbé fejlett régiókban: példák a Dél-alföldről. Szeged (Doktori értekezés) 2007.

²² Deák Szabolcs: A klaszter alapú gazdaságfejlesztés. In: A közszolgáltatások marketingje és menedzsmentje (szerk. Hetesi Erzsébet). Szeged, JATEPress, SZTE Gazdaságtudományi Kar Közleményei, 2002. pp. 102-121.; Lengyel Imre – Deák Szabolcs 2002. pp. 125-153.; Patik Réka – Deák Szabolcs 2005 pp. 519-541.

²³ Grosz András: A gépjárműipari klaszterek külföldi tapasztalatai és a Pannon Autóklaszter lehetőségei. Tér és Társadalom 2000a. 4. szám pp. 125-145.; Grosz András: Ipari klaszterek. Tér és Társadalom, 2000b. 2-3 szám. pp. 43-52.; Grosz András: Klaszterkezdeményezések Magyarországon – a Pannon Autóiipari Klaszter (PANAC). In: Évkönyv 2002 (szerk. Mezei C.). Pécs, PTE Közgazdaságtudományi Kar Regionális Politika és Gazdaságtan Doktori Iskola, 2002. pp. 189-211.; Grosz András: Gazdasági hálózatok, klaszterek megjelenése a gazdasági térben. NYUTI közleményei 152/c. Győr, MTA RKK. NYUTI, 2003a. p. 74.; Grosz András: Klaszterek és klaszterkezdeményezések iparági súlyának mérése. In: Évkönyv 2003 (szerk. Mezei C.). Pécs, PTE Közgazdaságtudományi Kar, 2003b. pp. 357-

disszertációját 2005-ben „Klaszteresedés és klaszterorientált politika Magyarországon – potenciális autóipari klaszter az észak-dunántúli térségben” címen publikálta.²⁴ A győri kutató gondolkodásmódja áll legközelebb ahhoz a szemlélethez, amelyet a turisztikai klaszterek vizsgálatánál alkalmazni kívántam. Eszerint a klaszterek egy iparágban, egy értéklánc-rendszer mentén létrejövő, területileg koncentrálnódó olyan rendszerek, amelyeket egymással versengő és együttműködő (itt tehát megint láthatjuk az egyik leggyakrabban előforduló kulcselemet), független gazdasági szereplők és nonprofit szervezetek alkotnak. Grosz úgy véli, ezek a szerveződések a térség és a szereplők versenyképességét nagymértékben növelik, pozitív irányban befolyásolják.²⁵

Részben a Dél-Alföldre vonatkozóan Buzás a klaszterek kialakulását, szerveződését és megjelenési formáit kutatta, de a regionális klaszterek létrehozásában való önkormányzati szerepvállalással is foglalkozott.²⁶ Az említettekén kívül témánkban szintén irányadó a területfejlesztéssel, területi tervezéssel, regionális gazdaságtannal és regionális politikával foglalkozó Rechnitzer „Területi stratégiák” című könyve, amelyben a szerző részben a klaszterek regionális politikában betöltött szerepét vizsgálja.²⁷

369.; Grosz András: Klaszteresedés és klaszterorientált politika Magyarországon – potenciális autóipari klaszter az észak-dunántúli térségben. Doktori értekezés. Győr-Pécs, Pécsi Tudományegyetem, Közgazdaságtudományi Kar, 2005a. p. 207.; Grosz András: Klaszterorientált fejlesztési politika Magyarországon. In: Ünnepi Dolgozatok. 15 éves a győri közgazdászokképzés (szerk. Farkas Sz.). Győr, Széchenyi István Egyetem, Gazdaság- és Társadalomtudományi Intézet. 2005b. pp. 258-264.

²⁴ Grosz András: Klaszteresedés és klaszterorientált politika Magyarországon – potenciális autóipari klaszter az észak-dunántúli térségben. Doktori értekezés. Győr-Pécs, Pécsi Tudományegyetem, Közgazdaságtudományi Kar, 2005a.

²⁵ Grosz András 2002. pp. 189-211.; Grosz András 2003a. p. 74.; Grosz András 2003b. pp. 357-369.

²⁶ Buzás Norbert: Klaszterek: Kialakulásuk, szerveződésük és lehetséges megjelenésük a Dél-Alföldön. Tér és társadalom 14. 2000. 4. szám. pp. 109-123.; Buzás Norbert: Önkormányzati szerepvállalás a regionális klaszterek létrehozásában. Comitatus. 2002. pp. 72-78.

²⁷ Rechnitzer János: Területi stratégiák. Budapest-Pécs, Dialóg Campus Kiadó, 1998. p. 348

A klaszterek olyan elméleti kérdéseivel, mint kialakulásuk, életciklusuk, típusaik, fő jellemzőik, a magyar kutatók közül Lengyel, Szanyi és Grosz foglalkozott a legrészletesebben. Ezen ismeretekre támaszkodva definíció szerűen összegezhettük, hogy a klaszter egy adott iparágban vagy szolgáltatási szektorban a kielezett, erős verseny kihívásait felismerő, egymással egyszerre versengő és együttműködő vállalatok és társult intézmények (többek között egyetemek, kutatóintézetek, területfejlesztési szervezetek stb.) földrajzilag koncentrálódó olyan „stratégiai szövetsége”, amely egyesítve a kisebb potenciálokat, lehetővé teszi külső irányban a nagyfogyasztóként és nagytermelőként való egységes, együttes fellépést. A létrejött és jól működő klaszter képes minden olyan tevékenységet magába olvasztani, amely hozzájárulhat az értéklánc-rendszer szereplői hozzáadott értékének növeléséhez. A szerveződés részben a „viribusunitis” elv alapján növeli a hatékonyságot és csökkenti a költségeket, hozzájárul az információáramláshoz és – beépítve a legfrissebb kutatási és tudományos eredményeket – az innováció növeléséhez. A klasztereknél és környezetükben bizonyos fokú fejlettség, illetve méret függvényében egyfajta öngerjesztő folyamat kezdődik, amelynek eredménye a „stratégiai szövetség”, illetve a gazdasági és munkaerő-piaci környezet többdimenziós fejlődése, vagyis a térség gazdasági vonzó hatásának erősödése.

A klaszteresedés folyamata és a klaszterek életciklusa

Szintetizálásra törekvő definíciók után a klaszteresedési folyamatot vizsgáltuk meg, illetve az egyes tipizálási lehetőségeket.

A klaszter fogalma magában foglalja természetesen a klaszteresedés folyamatát is, vagyis azt a jelenséget, amely során egy megfelelően fejlett agglomerációból kiindulva eljutunk addig a pontig, ahol egyáltalán már működő klaszterről beszélhetünk. Ez a folyamat akár több évtizednyi időtartamot is jelenthet. A folyamat, vagyis a *klaszter-életciklus* Szanyit követve és némileg leegyszerűsítve a következőképpen foglalható össze:²⁸

A kiindulópontot véletlenszerűen egymás mellé települt olyan különböző vállalatok, vállalkozások, illetve intézmények jelentik, amelyek

²⁸ Szanyi Miklós 2008. pp. 13-46.

együttesen egy agglomerációt képeznek. Ezeknek az agglomerációknak a kialakulását különböző lokális adottságok teszik lehetővé, ösztönzik, miközben ezek a helyi adottságok akár valamilyen régióspecifikus szakosodás kezdeményeit is eredményezhetik. A klaszteresedés előtti szakaszban ezekre az agglomerációs szereplőkre leginkább az egymás mellett élés, vagyis az egymástól független létezés és tevékenység a jellemző.

Amennyiben az említett agglomeráció érintett tagjai túl tudnak lépni az egyszerű egymás mellett élésen, vagyis ezt felváltja a hasonló vagy kiegészítő tevékenységet végző vállalatok, cégek regionális tömörülésében a szereplők együttműködése, kialakulnak azok a rendszeres, a felek számára előnyös együttműködési formák, amelyek egy bizonyos idő elteltével már érezhető szinergiahatást váltanak ki. Ezt követően minőségi ugrást jelent a fejlődési folyamatban, hogy a kezdeti sikerekről értesülve, illetve az együttműködésben lehetőséget látva, a klaszter távolabbi potenciális szereplőket is bevon, akár a klaszter, akár a szóba jöhető partner kezdeményezése alapján. Az informális rendszer egyre inkább formálissá válik, majd megjelenik a klaszterszervezet, amely sokat tehet a továbbiakban a klaszter gyorsabb fejlődéséért.

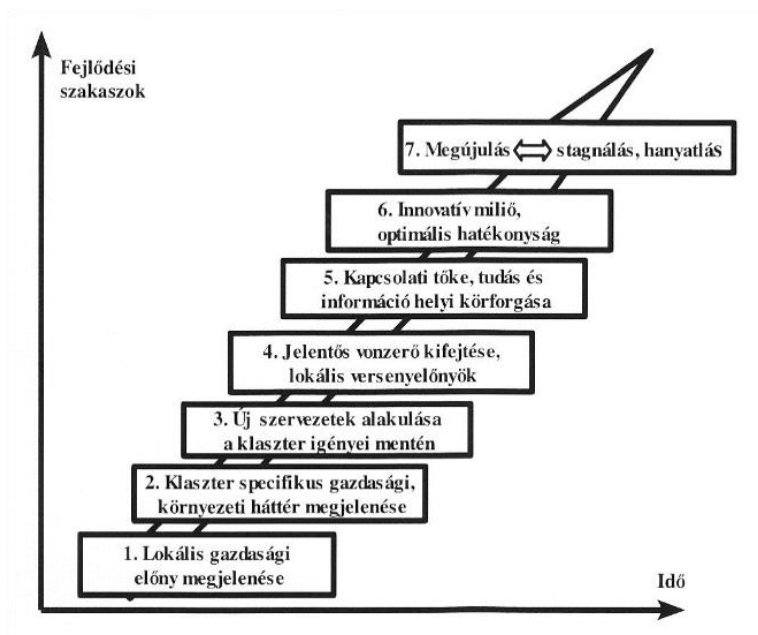
A következő időszakban optimális esetben a szerveződés folyamatosan növekszik méretében és minőségében is, miközben „tömege” akkora lesz, hogy létrejöhet az öfenntartó, érett klaszter, amely tevékenységeinek egy részét már új, specializálódott vállalkozásoknak adja át. A kerek ugyanakkor az érett klaszter esetleges „túlérése” során szűkeek lesznek, amennyiben a szerveződés nem képes átalakulni, megújulni, súlypontokat áthelyezni, a hanyatlás, majd a felbomlás következik.

Természetesen az előbbieken vázlatosan összefoglaltak nem mindig mennek végbe spontán folyamatként, a gazdaságpolitika terület- és vállalkozásfejlesztés vagy átfogó gazdaságfejlesztés címszó alatt a fejlődésbe gyakran beavatkozik, sőt, a klaszterek tekintélyes részét éppen gazdaságpolitikai eszközökkel hívják életre. Ez a tendencia, vagyis a hálózat- és klaszter-orientált gazdaságfejlesztési irányzat az USA-ban és Európa nyugati felén igen markánsan érezhető az 1990-es évek óta. A cél az említett területeken, de az ezredfordulót követően egyre inkább érezhetően hazánkban is, egy adott iparág vállalatai, az állami és magán kutatóintézetek, oktatási intézmények, területfejlesztéssel, gazdaságfejlesztéssel foglalkozó, illetve az egyéb kapcsolódó szervezetek közötti

együttműködések és szerteágazóbb kapcsolatok létrehozása, elmélyítése, valamint a közös kutatási projekteken való részvételre ösztönzés, gyakran ennek részleges finanszírozásával.

A fentebb vázlatosan körvonalazott klaszteresedési folyamatot leírhatjuk konkrétabb szakaszokként is a már említett 2002-es „Observatory” kutatás eredményeit, illetve az erre alapozó 2005-ös Grosz tanulmányt szem előtt tartva.²⁹ Ezek gondolatmenetét felhasználva, ugyanakkor azt továbbgondolva, a klaszteresedés folyamatában mi az alábbi lépéscsúfokokat különítettük el egymástól (1. ábra):

1. ábra: A klaszteresedés folyamata

Forrás: szerk. Gonda T.

²⁹ Grosz András: Klaszteresedési folyamatok Magyarországon – különös tekintettel az autóparrára. In: Doktori Iskola Évkönyv 2004-2005 III. kötet. Pécs, PTE KTK Regionális Politika és Gazdaságtan Doktori Iskola, 2005. pp. 75-86.

1. szakasz: Az agglomeráció hasonló és/vagy kiegészítő tevékenységet folytató vállalatai, intézményei egyszerű egymás mellett élése együttműködésre vált át, kialakulnak az együttélési formák. A klaszteresedési folyamat elindítója itt véleményem szerint általában valamilyen lokális gazdasági előny, amely lehet többek között: természetföldrajzi adottság, speciális szakismeret, magas szintű képzés, integrátor nagyvállalat, helyi kft. tevékenység, illetve ennek eredőjeként a gazdaságban gyorsan hasznosulni tudó új spin-off cégek megjelenése csakúgy, mint pályázati támogatás.

2. szakasz: A klaszterspecifikus gazdasági tevékenységek koncentrációja megindul, kialakul az iparág-specifikus környezeti háttér. A vállalkozások közötti együttműködések, beszállítói kapcsolatok erősödnek.

3. szakasz: További specializáció, vertikális és horizontális együttműködések erősödése tapasztalható. Beindul a klaszter „vonzó” hatása, amely miatt új vállalkozások települnek meg a klaszteren belüli igények jobb kielégítése érdekében. A fejlődést tovább biztosítandó ezután olyan új, addig még nem létező szervezetek, vagy intézmények kerülnek megalapításra, amelyek felmérik a szerveződés vállalatainak egyedi, speciális igényeit, majd ezt követően képesek választ adni ezekre szolgáltatásaikkal, hozzájárulva ezzel a versenyképesség folyamatos biztosításához.

4. szakasz: Ebben a fázisban a gazdaság területi koncentrációja és a létrejött specializált fizikai és humán infrastruktúra által biztosított mielő olyan lehetőségeket nyújt a vállalkozások számára, amelyek eredményeként a klaszter erőteljes vonzó hatást gyakorol a szélesebb környezetére. Ez tehát azt jelenti, hogy a sikeres klaszterről terjedő információk birtokában, az addig lefedett területen kívülről is több vállalkozás dönt úgy, hogy kedvezőbb körülmények közé kerülhet, ha a klaszter térségébe települ. Mindeközben a klaszter közvetlen környezete továbbra is optimális feltételeket nyújt új vállalkozások létrehozásához.

5. szakasz: A klaszteresedési folyamat ezen szakaszában az előző időszak folyamatos együttműködésének, kialakult személyes kapcsolatainak köszönhetően a kapcsolati tőke szerepe felértékelődik a vállalkozások és a kapcsolódó nonprofit szervezetek (egyetemek, kutatóműhelyek, területfejlesztési szervezetek, kamarák stb.) között, ami serkenti az információáramlás és tudás körforgását, ezzel pedig erősíti az innovációt.

6. szakasz: A „kifejlett”, „érett”, jól működő, expeditív klaszter korszaka, amely egyben az adott gazdasági tevékenység egyik innovációs központja. A résztvevő szervezetek együttműködése révén olyan innovatív milió alakul ki, amely biztosítja a klaszter és a benne résztvevő cégek versenyképességéhez szükséges újítások, fejlesztések folyamatos létrejöttét. A termelési tevékenységi folyamat specializációja (dezintegrációja) és az együttműködésben rejlő számtalan előny kihasználása révén nagymértékben nő a hatékonyság. Kiaknázásra kerülnek az együttműködésben rejlő szinergiák, és a pozitív externáliák megjelenésével a klaszteren kívüli cégekkel szemben nagyobb jövedelemtermelő képesség biztosítható.

7. szakasz: Ahogy az államok (államciklustan: kialakulás, fejlődés, virágzás, hanyatlás, pusztulás, megszűnés) vagy az élő szervezetek, úgy természetesen a klaszterek is végigjárják saját életútjukat. Az utolsó fázisban az érett klaszter „túlérétté válik”, a keretek szűkeek lesznek, sok esetben így a megtorpanás, a stagnálás után megkezdődik a hanyatlás korszaka, amely a klaszter felbomlásával érhet véget. Elvileg a felbomlás hosszabb időre is elkerülhető a versenyképesség folyamatos biztosításához igazított erőteljes átalakulással, átalakítással, részben új célok, új feladatok keresésével, illetve az ezekre adandó válaszok kidolgozásával. Amennyiben ez nem sikerül, vagyis az „újra klaszterizálódás” nem valósul meg, a klaszter megszűnik, ugyanakkor e ténynek ebben az esetben sem kell feltétlenül a teljes megszűnést jelentenie, hiszen az is elképzelhető, hogy a régi klaszter egyszerűen csak több kisebb együttműködési rendszerre bomlik fel.

Az előbb felvázolt folyamat lejátszódhat spontán módon, de természetesen a kezdeti nyitó fázist elő lehet idézni mesterséges rásegítéssel is, sőt, fennáll a lehetősége annak, hogy a gazdaságpolitika a folyamat bármely lépcsőfokán beavatkozzon. Ugyanakkor azt mindenképpen szem előtt kell tartanunk, hogy az egyes „grádicok” nem megkerülhetők, a fejlődési út szakaszait átlépni, átugrani nem lehet. Ez tehát azt jelenti, hogy a gazdaságpolitikai beavatkozás „csak” a 6. szakaszhoz való gyorsabb eljutásban segíthet, illetve a 7. szakaszban nyújthat „életmentő” segítséget.

A klaszterek tipizálása

A klaszterek tipizálásának tanulmányozásánál elsősorban Porter, Lengyel, Patik, illetve Kovács és Tóth eredményeire támaszkodtam.³⁰ Lengyel a tipizálásnál lényegében az OECD³¹ meghatározását alapul véve kettő alaptípust vázol fel.³²

Ezek szerint megkülönbözteti az iparági klasztert és a regionális klasztert, ahol az előbbit egymással erős és kölcsönös kapcsolatban álló vállalatok értéknövelő termelési láncba ágyazott olyan hálózatoként ragadja meg, amelyhez speciális szolgáltatók, intézmények kapcsolódnak, és ahol a lokalitás nem feltétlenül képez elsődleges szempontot. Vagyis másképpen fogalmazva az iparági klaszter iparágak, vállalkozások olyan együttese, amelyek között a munkamegosztás foka magas, ugyanakkor nem jellemző rájuk a térbeli koncentráció. Ezzel szemben az utóbbi olyan innovatív kapcsolatrendszeren alapuló földrajzi koncentráció, amely egy adott iparág együttműködő és versenyző vállalatai, illetve kapcsolódó iparágai, pénzügyi, szolgáltató, infrastrukturális intézmények és vállalkozói szövetségek együttműködései, interakciói révén alakul ki. Akárcsak Lengyel, a földrajzi koncentrációt hangsúlyozta Porter is, aki a regionális klaszter alatt egy olyan innovatív kapcsolatrendszeren alapuló szerveződést, területi sűrűsödést értett, amelyet több ugyanazon iparágban, térségben működő, egymással versengő és együttműködő vállalat, illetve az ezekhez szervesen kapcsolódó iparágak, pénzügyi, szolgáltató, oktató, kutató, szakképző intézmények és vállalkozói szervezetek alkotnak.³³ Ezen regionális klaszterek vitathatatlan előnyének tartotta, hogy egyszerre képviselik a nagyvállalatok méretgazdaságosságát, illetve a KKV-k rugalmasságát és költséghatékonyságát, miközben fel-erősítik a helyi szinergiákat a lokális, csatlakozásra érett intézmények bevonásával. Patik Porterhez hasonlóan vélekedett, amikor úgy fogal-

³⁰ Kovács Attila – Tóth Tamás: Klaszterek létjogosultsága, életképessége Európában és hazánkban, mindezek tükrében az Észak-magyarországi Autóipari Klaszter és innovatív lehetőségei. Miskolc, http://193.6.14.114/Klaszterek_lét_jogosultsaga.pdf, 2007. p. 22.

³¹ OECD 1999.

³² Lengyel Imre 2010. pp. 225-290.

³³ Porter, E. Michael 2000. pp. 253-274.

mazott, hogy a regionális klaszter az iparág független vállalatai és érték-lánc-rendszerük tudásbázisának és a kapcsolódó intézményeknek a térbeli koncentrációja esetén alakul ki.³⁴

Különböző szempontok szerint nyilvánvalóan mind a regionális, mind az iparági klaszter további típusokra bontható. Az iparági klasztereket az ágazati koncentráció alapján mega-, mezo- és mikroklaszterre oszthatjuk, míg a regionális klaszter a területi kiterjedés szerint makro- és regionális, illetve lokális klaszter is lehet. A megaklaszterek, amelyek nemcsak egy iparágat, hanem annál tágabb dimenziót, iparági csoportot is felölelhetnek, kiterjedt gazdasági tevékenységük következtében nagy hatást gyakorolhatnak az egyes államok gazdasági fejlődésére. Velük szemben kisebb, de nem elhanyagolható jelentőségűek a mezoklaszterek, amelyeket inkább csak egy adott iparág egymással versenyző és kooperáló vállalatai, illetve az ezekhez kapcsolódó intézmények alkotják, míg az említett mikro-klaszterek egy iparág néhány vállalatának érték-lánc-rendszeréből és az ezekhez kapcsolódó alvállalkozók együtteséből tevődnek össze.

A regionális klaszterek esetében a makroklasztereknek a neve is arra utal, hogy bázisuk egy adott ország teljes területe, ebben az esetben a szerveződés tagjai földrajzi dimenziót tekintve bárhol jelen lehetnek, bárhol folytathatják tevékenységüket. Velük szemben a regionális szint egy adott régiót, nagyvárost ölel fel vonzáskörzetével együtt, míg a lokális szint leginkább egy településen, ingázási övezetben funkcionálhat KKV-k együttműködéseként (1. táblázat).

³⁴ Patik Réka: A társadalom és a kultúra hatása a hálózatosodásra. In: A szociális identitás, az információ és a piac (szerk. Czagány L. – Garai L.). Szeged, JATEPress, SZTE Gazdaságtudományi Kar Közleményei, 2004. pp. 168-185.; Patik Réka 2005. pp. 519-541.

1. táblázat: A klaszterek tipizálásának egy lehetséges variánsa

Klaszter			
Iparági klaszter	Regionális klaszter	Gyűjtőfogalom klaszter	
<i>ágazati koncentráció szerint</i>	<i>területi kiterjedés szerint</i>	<i>orientáció szerint</i>	<i>létrejövétel szerint</i>
mega-klaszter	makro-klaszter	iparági (regionális) klaszter	spontán-klaszter
mezo-klaszter	regionális klaszter	intézmény-orientált klaszter	„mesterséges”-klaszter
mikro-klaszter	lokális klaszter	hálózatra épülő klaszter	-
-	-	tudás-orientált klaszter	-
-	-	együttműködési szinergiákon alapuló dinamikus klaszter	-

Forrás: szerk. Gonda T.

Az eddigieken túl a klasztereket csoportosíthatjuk az eltérő orientációjuk, fejlesztésük vagy éppen létrehozataluk, létrejövételük logikájának figyelembevételére is. Amennyiben az eltérő orientációkat, fejlesztésük logikáját vizsgáljuk, úgy megkülönböztethetünk iparági, intézményre és hálózatra épülő, valamint tudás-orientált és együttműködési szinergiákon alapuló dinamikus klasztereket is.³⁵

Az iparági klaszterek esetén az orientáció figyelembevételével a legfőbb cél a szinergia fokának pozitív irányú növelése azáltal, hogy erősítik az innovációs és értéklánc-rendszereket. Az intézmény-orientált klaszter esetében létezik egy olyan intézmény, klaszterszervezet, amely hatékonyan segíti a vállalatok együttműködését, közös politikáját és ezáltal a célok elérését. A hálózatra való építkezés tulajdonképpen egy zárt, hosszabb távon a kapcsolódó és támogató iparágakban együttműködő, egymás tevékenységét kiegészítő szerveződést, míg a tudás-orientált klaszter az előbbivel ellentétben nyitott, az információk és tapasztalatok,

³⁵ Kovács Attila – Tóth Tamás 2007. p. 22.

vagyis a tudás átadását lehetővé tévő együttműködést takar. Az utolsóként említett együttműködési szinergiákon alapuló dinamikus klasztereknek a dinamikáját az egyetemekkel és kutatóhelyekkel való szoros együttműködés, a specializált és fejlett termelési eszközök, az erőteljes kooperáció, a felhalmozott tudás megosztása szolgáltatja, miközben ezeket a szerveződések általában az informális kapcsolatok jellemzik.

Abban az esetben, ha a klasztereket létrejövetelük szempontjából vizsgáljuk, úgy két típust határozhatunk meg. Az első esetben a klaszterek hosszú fejlődési folyamat eredményeként, elsősorban fejlettebb térségekben spontán módon jöhetnek létre. Emellett külföldön és a hazai gyakorlatban is sűrűn előfordul, hogy az egyes kormányok különböző gazdaságpolitikai eszközökkel tudatosan támogatják a klaszterek létrehozását, azaz felülről kezdeményezve fejlesztik ezeket. A hazai klaszterfejlesztésekre is ez utóbbi a jellemző.

2006-ban az Europe Innova kezdeményezésére – részben a nemzeti és regionális klaszterpolitikák fokozottabb összehangolása elősegítésének érdekében – létrehozták az Európai Unió Klaszterügyi Tanácsadó Csoportját (High-Level Advisory Group on Clusters), amelynek elévülhetetlen érdeme volt a 2008-ban deklarált Európai Klaszter Memorandum megszületésében. A stratégiai dokumentumot azóta több mint 70 nemzeti és regionális hatóság látta el kézjeggyével. A memorandum legfőbb célja az volt, hogy még inkább felhívja a tagállamok figyelmét a magas szintű klaszterpolitika kidolgozásának, illetve a klaszteresedés támogatásának fontosságára. Az uniós szakemberek ugyanis úgy vélték, ez lehet a kulcsa az innovációs hatékonyság növelésének, ezáltal pedig az Egyesült Államokkal, illetve az egyes ázsiai országokkal szemben fennálló hátrány ledolgozásának. Ennek szellemében a memorandum szerint a globális innovációs kihívásokra a modern válasz a klaszter, amely képes olyan környezetet életre hívni, ahol az együttműködés során új ötletek, projektek jönnek létre, az ötlet megszületésétől a kivitelezésig tartó út jelentősen lecsökken, megvalósul a „coopetition”, vagyis a versengő együttműködés, miközben a fő haszonélvezők a „nehezebb sorsú” és kiszolgáltatottabb kis- és középvállalkozások lehetnek.

Összefoglalás

A klaszterek létrehozásának és fejlesztésének a támogatása mindössze két évtizedes múltra tekint vissza hazánkba. Az első Széchenyi Terv keretében meghirdetett klaszterpályázatok még csak az ipari klasztereket támogatták. A klaszterek hazai jogi szabályozása sajnos mindeig elmaradt. Tevékenységüket a pályázati kiírások szabályozták, de munkájukhoz nagy segítséget jelentett az, hogy a hazai kutatók szép számban foglalkoztak a téma tudományos megismertetésével és a nemzetközi jó gyakorlat bemutatásával. Minden bizonnyal ez is hozzájárult ahhoz, hogy a 2007-től indult Új Magyarország Fejlesztési Terv már lehetővé tette azt, hogy szolgáltatói szektoron belül (így a turizmus területén is) szerveződjenek klaszterek, és működésük első éveikhez támogatást nyerhesenek a Regionális Operatív Program forrásainak a terhére. Ez adott lendületet a különböző régiókban létrejövő regionális turisztikai klaszterek megalakulásához és munkájuk megkezdéséhez. Több klaszter sikeres tevékenysége igazolta azt, hogy a turisztikai termékek innovatív megújításának és fejlesztésének hatékony módszere lehet a klaszteresedés elősegítése és professzionális klasztermenedzsment szervezet létrehozása.

The theoretical foundations of the development of tourism clusters

Résumé

Having examined the events of the past decade related to clusters it is obvious that cluster-based economic development goals have appeared in Hungarian government policies, too. From 2010 the RDP calls made the funding of clusters operating within the tourism sector possible. By this decision actors in domestic regional development for the first time legalized and made accepted the raison d'être of cluster-based cooperations in tourism. The aim of this paper is to briefly present cluster theories, to concisely summarize the related Hungarian and international academic literature and so to deepen the already accumulated knowledge on clusters.

A szerző:

Dr. Gonda Tibor PhD

tanszékvezető egyetemi adjunktus

Pécsi Tudományegyetem Kultúratudományi, Pedagógusképző és Vidékfejlesztési Kar, Élelmiszergazdasági és Vidékfejlesztési Intézet

gonda.tibor@kpvk.pte.hu

Szakmai adatok: 2012-ben szerzett doktori fokozatot a PTE TTK Földtudományok Doktori Iskolájában turizmus témában.

Kutatási területe: TDM rendszer, turisztikai klaszterek, turisztikai termékek.

Legfontosabb tudományos közéleti, tudományszervezési feladatok: A Turisztikai és Vidékfejlesztési Tanulmányok főszerkesztője, Borászati Füzetek szerkesztőbizottsági tagja.

Jó helyen élünk a Dél-Dunántúlon? A lakóhely potenciális megváltoztatásának okai és annak területi jellegzetességei Magyarországon¹

KOLTAI ZOLTÁN

Absztrakt

2004-2005-ben rétegzett kérdőíves kutatást végeztünk, melynek keretében ezer magánszemély adott választ alábbi kérdéseinkre: milyen szempontokat részesít előnyben a magyar lakosság lakóhelyének megválasztásakor, melyik magyarországi településeket és miért tartják versenyképesnek a válaszadók, melyek azok a települések, melyeket valódi vonzásközpontoknak tartanak az érintettek és végül, milyen költözési hajlandóság jellemzi a megkérdezetteket?

A kapott eredmények tükrében 2012-2013-ban megismételtük lakosságra vonatkozó vizsgálatunkat, lehetőséget teremtve ezzel a közel egy évtizedes időszak átfogó értékelésére. Az adatfelvétel ezen újabb fázisában szintén rétegzett kérdőíves megkereséseket folytattunk (a figyelembe vett négy szempont: a magyarországi népesség régiók szerinti megoszlása, a lakosság nemek, korcsoportok és végül iskolai végzettség szerinti tagozódása volt), melynek eredményeként újból ezer, véletlenül kiválasztott magánszemély adott választ kérdéseinkre.

2004-2005-ös kérdőíves kutatásunkat 2012-2013-ban megismételtük, lehetőséget teremtve ezzel a közel egy évtizedes időszak átfogó értékelésére.² Az adatfelvétel ezen újabb fázisában szintén rétegzett kérdőíves megkereséseket folytattunk (a figyelembe vett négy szempont: a magyarországi népesség régiók szerinti megoszlása, a lakosság nemek, korcsoportok és végül iskolai végzettség szerinti tagozódása volt), melynek eredményeként újból ezer, véletlenül kiválasztott magánszemély

¹ Lektor: Dr. Gonda Tibor PhD intézetigazgató, PTE KPVK Élelmiszergazdasági és Vidékfejlesztési Intézet, Élelmiszergazdasági és Turisztikai Tanszék

² Koltai Zoltán: Sikeres és versenyképes városok, Piackutatás a magyar települések körében. Pécs, PTE FEEK, 2014.

adott választ kérdéseinkre. Összesen 4 zárt és 3 félig zárt kérdést tettünk fel a vélemények megismerése céljából. A kutatási eredmények közzétevése előtt fontosnak tartom rögzíteni, hogy a 2012-2013-as adatfelvétel során a 2004-2005-ös kutatáshoz képest valamivel magasabb volt az 5.000-50.000 fő közötti lélekszámú, valamint 50.000 főnél népesebb településeken élő válaszadók aránya, ami értelemszerűen a mintába kerülő, 5000 fő alatti települések kisebb elemszámú előfordulását okozta. Erre a tényre a kapott eredmények összevetése során többször utalok.

Ezúton szeretnék köszönetet mondani a PTE KPVK jogelőd Felnőttképzési és Emberi Erőforrás Fejlesztési Kar nappali és levelező tagozatos hallgatóinak a kérdőíves kutatásban végzett aktív közreműködésükért, valamint kolléganőmnök Galambosné dr. Tiszberger Mónikának, a Közgazdaságtudományi Kar egyetemi adjunktusának a statisztikai számításokban nyújtott segítségéért.

Országos és regionális versenyképességi sorrendek

2004-2005-ös kutatásunkhoz hasonlóan egyrészt országos és regionális településrangsorok felállítására nyílt lehetőségünk, másrészt kimutathatóvá váltak az egyes települések karakterisztikus jellemzői, azok országos és régió belüli megítélésének hasonlóságai vagy éppen különbözőségei.

Fenntartottuk azt a korábbi hipotézisünket, miszerint Magyarországon a versenyképesség és a városok településhierarchiában elfoglalt pozíciója között igen szoros kapcsolat mutatható ki, ezért továbbra is a hazai közép- és nagyvárosok számítanak a leginkább versenyképeseknek. A hierarchia alacsonyabb szintjein elhelyezkedő városokat kedvező regionális elhelyezkedésük vagy speciális adottságaik emelhetik a versenyképes települések egy következő szintjére. (Nagyvárosnak a 100.000 főnél, míg középvárosnak a 20.000 főnél népesebb városokat tekintettük.)³

Az 1000 fős minta alapján, az előfordulás gyakorisága szerint az alábbi sorrendet kaptuk (1. táblázat).

³ Kovács Zoltán: Népeség- és településföldrajz. Budapest, ELTE Eötvös Kiadó, 2010.

1. táblázat: Versenyképes települések sorrendje a magyar lakosság megkérdezése alapján, 2012-2013

Szsz.	Település	Említések száma	Súlyozott említés
1.	Budapest	823	3726
2.	Győr	449	1509
3.	Debrecen	395	1229
4.	Pécs	367	1034
5.	Szeged	339	943
6.	Sopron	239	733
7.	Székesfehérvár	170	502
8.	Kecskemét	129	364
9.	Eger	110	301
10.	Miskolc	85	219
11.	Veszprém	84	242
12.	Szombathely	67	170
13.	Szolnok	52	176
14.	Nyíregyháza	50	150

Forrás: Saját kérdőíves felmérés (2012-2013)

A táblázatban csak a válaszok legalább 5% -át meghaladó településeket tüntettük fel, a súlyozás pedig az egy kérdőívben szereplő városok említési sorrendjét vette alapul 1-től 5-ig.⁴ Az 5%-os említési határt

⁴ További sorrend a legalább 2%-os említési határt elért településeknél: Siófok, Kaposvár, Zalaegerszeg, Keszthely, Hévíz, Esztergom, Balatonfüred, Budaörs.

mindössze egy nem-megyeszékhely (Sopron a 6. helyen) haladta meg, de az első húsz település között is csak négy ilyen város szerepelt. (Sopron kívül Siófok, Keszthely, Hévíz és Esztergom, közülük Siófok és Hévíz már a 2004-2005-ös kutatásban is hasonlóan kedvező pozíciót képviselt).

Kiugróan magas a Budapestre adott válaszok aránya. A főváros első helyes említése a korábbi 410-ről 624-re emelkedett, és egyértelműen kijelenthető, hogy továbbra is külön kategóriát képvisel a versenyképesnek gondolt magyarországi települések körében. A négytagú második csoportot Győr és Debrecen vezeti, Péccsel és Szegeddel kiegészülve. A közel tíz évvel korábbi adatfelvételhez képest lényegi változás, hogy Győr és Debrecen az átlagnál nagyobb mértékben erősítette meg pozícióját (ennek is tudható be rangsorbeli előrelépésük több helyezéssel), míg Szeged megőrizte helyét, addig Pécs és Sopron valamivel hátrébb szorult. Utóbbi város ki is került ebből a csoportból mintegy átmenet képezve a Székesfehérvár, Kecskemét, Eger hármashoz. Ha visszatekintünk a 2004-2005-ös adatokhoz, azt látjuk, hogy mostanra Kecskemét felzárkózott a másik két városhoz, Székesfehérvár helyzete állandó, Eger viszont a táblázatban szereplő városok közül egyedülként, kevesebb említést kapott, mint korábbi adatfelvételünkénél. (Mondhatjuk persze, hogy az Eger esetében mért 8 százalékos csökkenés elenyésző, de vegyük figyelembe, hogy eközben több mint kétszeresére nőtt a Győrt és Debrecen sikeresnek gondolók aránya, 40-80 százalék közötti értékkel emelkedett a Péccset, Székesfehérvárt, Kecskemétet és Szegedet említők száma.) Ahogy 2004-2005-ben, most is külön csoportot képez Miskolc, Veszprém és Szombathely, kiegészülve Szolnokkal és Nyíregyházával.

Hipotézisünk abból a szempontból is teljesült, hogy a következő szintet csakugyan olyan települések alkotják (néhány további megyeszékhelyen kívül Siófok, Keszthely, Hévíz, Esztergom, Balatonfüred, Budaörs), melyek csakugyan kedvező regionális elhelyezkedéssel vagy egyéb speciális adottságokkal bírnak.

Újból hangsúlyozom, hogy bár a 2012-2013-as adatfelvétel során a 2004-2005-ös kutatáshoz képest valamivel magasabb volt az 5.000-50.000 fő közötti lélekszámú, valamint 50.000 főnél népesebb településen élő válaszadók száma, ez önmagában nem magyarázza Budapest első helyes említéseinek ilyen mértékű növekedését és a nagyvárosok sor-

rendjében beállt változásokat sem. Az viszont tény, hogy mindez hozzájárulhatott ahhoz, hogy még markánsabban kiemelkedjenek a közép- és nagyvárosok a többi település köréből, felerősítve ezzel a versenyképességi rangsorban elért egyébként is kedvezőbb pozícióikat.

A 2004-2005-ös és a 2012-2013-as eredmények alapján az alábbi tendenciákat tapasztaltuk:

- Budapest megőrizte, kismértékben tovább erősítette korábbi markáns vezető helyét;
- két vidéki megyeszékhely, Győr és Debrecen az átlagot jóval meghaladó mértékben javította pozícióit;
- szintén az átlagot meghaladóan, de az előbbinél kisebb ütemben nőtt a Szegedet és Kecskemétet versenyképesnek gondolóók száma;
- Sopron és Eger, valamint kisebb mértékben Pécs veszített korábbi kedvező megítéléséből (de ide sorolható még a jóval kisebb elemszámú Zalaegerszeg is);
- a többi vidéki megyeszékhely nagyjából hasonló mértékben, az átlagtól elmaradva javított pozícióján (egyértelmű kivétel a megyeszékhelyek közül Békéscsaba, Szekszárd, Tatabánya és Salgótarján, mely városok sem most, sem a 2004-2005-ös kutatásban nem érték el még a 2%-os említési küszöböt sem);
- ahogy korábban, most is megjelenik néhány üdülőváros, valamint a budapesti agglomeráció néhány középvárosa a 2-5 százalékos említési sávban.

A 2004-2005-ös kutatás régiókra lebontott rangsorai alapján azt a hipotézist fogalmaztuk meg, hogy minden egyes régióban felértékelődnek a szűkebben vett környezet települései, és emiatt a leginkább versenyképesnek gondolt települések listáin több saját és szomszédos régióbeli város is helyet kap. Mindennek természetes következményeként az ország távolabbi pontjai a földrajzi távolsággal egyenes arányban hátrébb kerülnek a regionális rangsorokon. Kapcsolódva a tanulmány címéhez, ezúttal csak a Dél-Dunántúlra kapott adatok elemzésére vállalkozok (2. táblázat).

2. táblázat: Versenyképes települések sorrendje a dél-dunántúli régió lakosságának válasza alapján, 2012-2013

Ssz.	Település	Említések száma	Súlyozott említés
1.	Budapest	82	361
2.	Pécs	61	175
3.	Győr	46	163
4.	Szeged	37	84
5.	Sopron	32	103
6.	Debrecen	28	85
7.	Kaposvár	23	74
8.	Székesfehérvár	19	54
9.	Veszprém	12	36
10.	Szombathely	9	25
11.	Kecskemét	8	18
12.	Zalaegerszeg	7	13
13.	Miskolc	6	13

Forrás: Saját kérdőíves felmérés (2012-2013)

A Dél-Dunántúl esetében megerősítést nyert hipotézisünk, hiszen nemcsak Pécs került az előkelő második helyre (2004-2005-ben még első helyezett volt a régióbeli válaszok alapján a baranyai megyeszékhely), hanem felkerült a listára Kaposvár is, ahogy több dunántúli város (Sopron, Veszprém, Szombathely, Zalaegerszeg) szintén javított országos pozícióján. Ellenben korábbi kutatásunkhoz képest több középváros (így Nagykanizsa, Szekszárd, Baja) hiányzik a sikeresnek gondolt dél-dunántúli települések listájáról. Az Észak- és Dél-Alföld, valamint Észak-

Magyarország városai szinte kivétel nélkül hátrébb szorultak a régiós rangsorban (közülük is leginkább Debrecen).

Hipotézisünk beigazolódt, mivel minden egyes listán jobban szerepeltek a saját régió települései, mint tették azt az országos rangsorban. (Érdekes ellentmondás tükröződik azzal a kutatással, melyben a városrészek lakosságát kérdezték saját lakóhelyük teljesítményéről, és rendre alulbecsülték azt az objektív, statisztikai eredményekhez képest.⁵)

Érdekes elemzési szempontnak ígérkezett, hogy korcsoportok szerint is vizsgáljuk meg a magyar települések sorrendjét. Korábbi kutatási eredményeink alapján arra számítottunk, hogy a fiatal és középkorostály körében kedvezőbb értékelést kapnak a jobb foglalkoztatási potenciállal rendelkező városok, az idősek esetében pedig valamivel elmaradnak az egyetemi központokra adott értékek, viszont javulnak a történelmi helyszínek pozíciói. A fiatalabb korosztály esetében mind Sopron, mind pedig Nyíregyháza jobban szerepelt, ellenben Eger rontott pozícióján. A „húség városa” a válaszadók életkorának emelkedésével párhuzamosan folyamatosan veszített kedvező megítéléséből, a nyírségi megyeszékhely viszont a 40-60 éves korosztály esetében értékelődött le jelentősebben, majd a 60 felettiéknél ismét valamivel jobb pozícióba került. Eger éppen ellentétben Sopronnal, a kor emelkedésével kapott egyre jobb megítélést. Győr, Kecskemét és Szombathely a 40-60 év közöttiek esetében érte el legkedvezőbb értékeit. Ennél a korosztálynál felkerült a listára Hévíz, viszont Miskolc és Veszprém (a korábban már említett Nyíregyháza mellett) alacsonyabb értékeket kapott. Az idősek körében valamivel népszerűbb volt Pécs, és (Sopronnál valamivel kisebb mértékben) Győr is veszített kedvező megítéléséből.

⁵ Baranyai Nóra – Baráth Gabriella: A várostérségek gazdasági és társadalmi versenyképességi rangsora. In: A várostérségi versenyképesség társadalmi tényezői (szerk.: Szirmai Viktória). Budapest-Pécs, Dialóg Campus, 2009, 191. p.

A lakóhely potenciális megváltoztatásának okai és annak területi jellegzetességei

Vizsgálatunkban arra is kíváncsiak voltunk, hogy milyen mobilitási hajlandósággal jellemezhető a magyar lakosság. A kérdőívben a két éven belüli költözési szándék mellett, a háttérben meghúzódó okokat, valamint szorosan kapcsolódva a kutatás korábbi részeihez, a lehetséges költözési helyszíneket is vizsgálat tárgyává tettük.

Hipotéziseink saját 2004-2005-ös és egyéb kutatási eredményekre alapozva, az alábbiakban foglalhatók össze⁶:

- A megkérdezettek akár fele mobilnak vallja magát. A fiatalok körében számítottunk magasabb értékre, míg iskolai végzettség tekintetében nem feltételeztünk szignifikáns kapcsolatot.
- A költözési hajlandóság erőteljes regionális differenciáit feltételeztük, alacsonyabb értékkel a Nyugat- és Közép-Dunántúlon, valamint Közép-Magyarországon, magasabb részarányal az ország többi régiójában.
- A költözési szándéokra igennel válaszolók a legfontosabb települési vonzerőket említik mögöttes okként, így elsősorban a „települési infrastruktúra állapota”, a „közlekedési adottságok”, a „foglalkoztatási körülmények”, a „helyben igénybe vehető egészségügyi szolgáltatások szélessége” és a „lakóköznyezet állapota” tényezőket.
- A potenciális új lakóhelyek főleg a leginkább versenyképesnek gondolt közép- és nagyvárosok közül kerülnek ki (lásd 1. táblázat), de a két fiatalabb korcsoport esetében a külföldet megnevezők részarányát is magasnak feltételeztük.

⁶ Koltai Zoltán: A magyarországi városok versenyképességének lakossági megítélése. Tér és Társadalom, (XIX. évf.) 2005. 3-4. sz. 23–41. p., Molnár Györgyné: A növekvő lélekszámú községek helyzete Baranya megyében. Területi Statisztika, (XI. évf.) 2008. 4. sz. 417–430. p., Bakos Norbert - Hidas Zsuzsanna - Kezán András: Területi különbségek Magyarországon. A főbb társadalmi és gazdasági folyamatok az ezredforduló után. Területi Statisztika, (XIV. évf.) 2011. 4. sz. 335–357. p.

- A költözés lehetőségét elutasítók körében a személyes (család, barátok) és munkahelyi okok, valamint a korlátozott anyagi lehetőségek gyakoribb előfordulását vártuk.

Nem várt módon a válaszadók mindössze 12,6%-a tervezte, hogy a következő két évben elköltözik mostani lakóhelyéről. (Korábbi kutatásunkban mindössze a potenciális költözési hajlandóságról érdeklődtünk konkrét időpont nélkül, szemben a mostani rövidtávú döntéssel. Érdekes összevetésre ad alkalmat, amennyiben a magyarországi nagyvárostérségek, néhány évvel ezelőtti kutatási eredményeit szintén megvizsgáljuk.⁷)

Hipotézisünk részleges teljesülését mutatja, hogy a mobilnak mutatók közül kiemelkednek a fiatalabb korosztály (20-39 év) tagjai 61,1%-os részesedéssel. Az ő esetükben is „csak” valamivel 20% feletti (20,4%) a teljes korcsoporton belül költözési szándékot megfogalmazók részaránya, ugyanez az érték a középső csoport (40-59 évesek) esetében 10,2%, míg a hatvan év felettiéket esetében 5% alatti (4,8%). A költözni szándékozók közül a középfokú végzettségűek mutatkoznak a leginkább mobilnak (15,9%-uk válaszolt igennel), míg a felsőfokú és az alacsony végzettségűek esetében közel azonos értéket tapasztaltunk (9,2% illetve 9%).

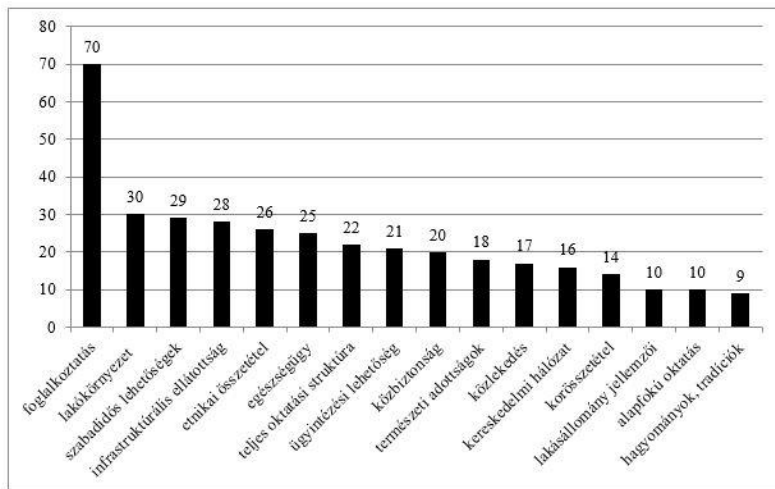
Az alacsony elemszám ellenére megpróbáltunk regionális jellemzőségeket is kimutatni. Eszerint egyedül Észak-Magyarországon volt valamivel 20% felett (21,8%) a költözni szándékozók részesedése, őket a Dél-Dunántúl (15,5%), az Észak-Alföld (13,1%), a Dél-Alföld (12,7%), a Közép-Dunántúl (11,8%), majd a Nyugat-Dunántúl (9,3%) és végül Közép-Magyarország értéke (8,5%) követte. Vagyis kijelenthető, hogy a költözési hajlandóság regionális differenciáival kapcsolatos várakozásaink egyértelműen beigazolódtak.

A mögöttes okokat számba véve (lásd 1. ábra), egyértelműen kiemelkedtek a foglalkoztatási körülmények, amit négy-öt másik tényező követ

⁷ Szirmai Viktória: A magyar történeti belvárosok társadalmi sajátosságai. In: A várostérségi versenyképesség társadalmi tényezői (szerk.: Szirmai Viktória). Budapest–Pécs, Dialóg Campus, 2009, 43. p., Molnár Balázs: Foglalkoztatottsági egyenlőtlenségek a magyar nagyvárostérségekben. In: A várostérségi versenyképesség társadalmi tényezői (szerk.: Szirmai Viktória). Budapest–Pécs, Dialóg Campus, 2009, 103. p.

(lakókörnyezet állapota, szabadidős lehetőségek, infrastrukturális ellátottság, lakosság etnikai összetétele, egészségügyi szolgáltatások).

1. ábra: A lakóhely potenciális megváltoztatásának mögöttes okai a magyar lakosság megkérdezése alapján, 2012-2013

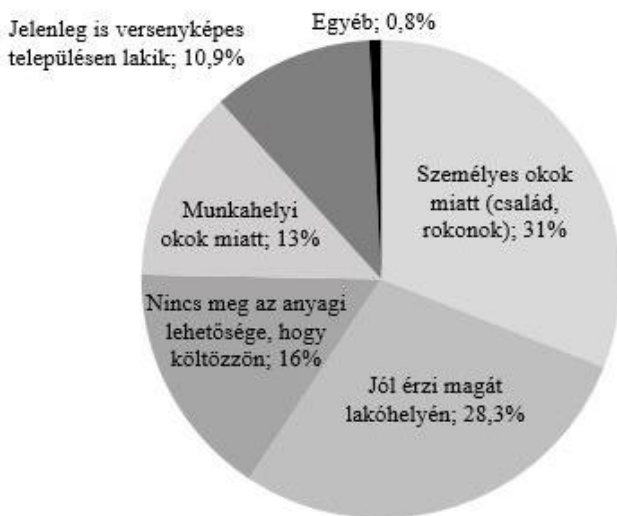
Forrás: Saját kérdőíves felmérés (2012-2013)

Hipotézisünk teljesülése csak részleges, mert a foglalkoztatás a vártnál is magasabb értékkel szerepel a tényezők sorában, de olyan települési vonzerők, mint a szabadidős lehetőségek vagy a lakosság etnikai összetétele szintén a vártnál gyakrabban jelent meg a költözés mögöttes okai között.

A potenciális költözési helyszínnek listáján csakugyan megjelennek a vizsgálat korábbi részében kiemelkedően teljesítő magyarországi nagyvárosok (közülük is kiemelkedik Budapest), de a legnagyobb elemszámú csoport „az egyéb belföldi település” kategória lett. Külföldre költözést a mobilnak mutakozók nem egészen negyede (24,4%) tervezett.

A költözést rövidebb távon inkább elutasítók (a megkérdezettek 87,4%-a) kapcsán megfogalmazott hipotézisünk szintén csak részlegesen teljesült, mert bár a legtöbben (31%) csakugyan személyes okokra (családi, rokoni kapcsolatokra) vezetik vissza döntésüket, a második leggyakoribb válasz már az, hogy a megkérdezett jól érzi magát jelenlegi lakóhelyén (28,3%). A munkahelyi vagy anyagi okok miatt helyben maradók részaránya valamivel elmaradt várakozásainktól. Az egyéb kategórián belül egyedül a magas életkor fordult elő értékelhető arányban (lásd 2. ábra).

2. ábra: A költözést rövidebb távon elutasítók mögöttes okai a magyar lakosság megkérdezése alapján, 2012-2013

Forrás: Saját kérdőíves felmérés (2012-2013)

Külön is megvizsgálva a dél-dunántúli régiót, az alábbi karakterisztikus jegyek mutatkoztak. Amikor a költözés helyszínéről érdeklődtünk, az egyéb belföldi települések, a külföld és a még bizonytalanok vegyesen

fordultak elő. A foglalkoztatási körülmények mellett a szabadidős lehetőségeket említették többen a mobilitás mögöttes okaként. A költözést elutasítók megoszlását elemezve kiderült, hogy országosan az egyik legalacsonyabb értéket adták a válaszadók arra, hogy jelenleg is versenyképes településen élnek (3,5% szemben az országos 10,9%-kal).

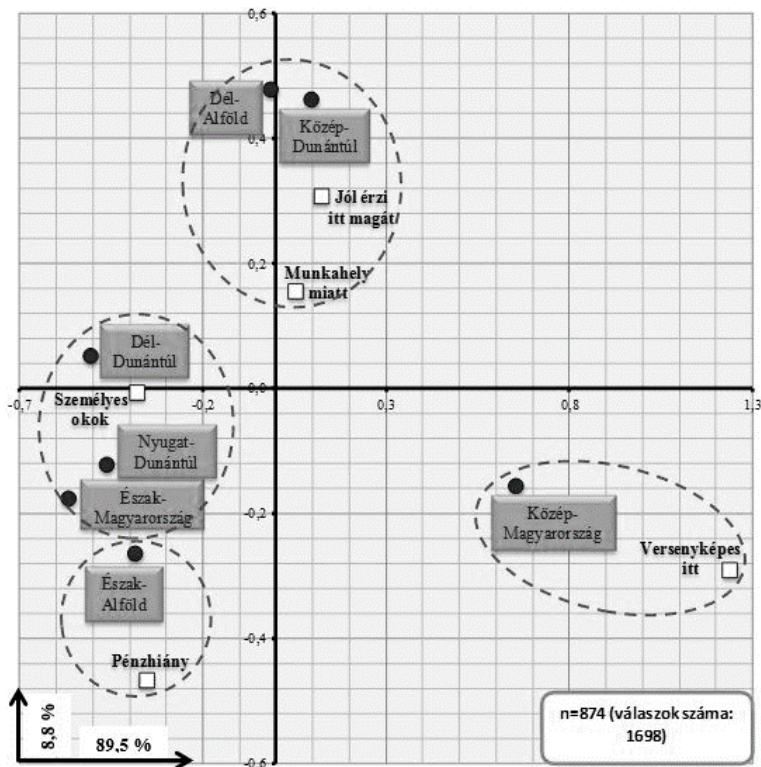
A 3. számú ábra az adott településen maradás és ennek oka közötti kapcsolatot vizualizálja. A függetlenséget vizsgáló Khi-négyzet próba alapján (Khi-négyzet=107,5; szf=24; p-érték<0,001) van sztochasztikus kapcsolat a kvalitatív ismérvek között. Míg az Észak-Alföldön élőknek elsősorban az anyagi lehetőségeik nem teszik lehetővé az elköltözést, addig a Dél- és Nyugat-Dunántúlon, valamint Észak-Magyarországon már inkább személyes okokkal, családi kapcsolatokkal indokolták a helyben maradást. A költözést nem tervezők a Dél-Alföldön és a Közép-Dunántúlon alapvetően jól érezték magukat a lakóhelyükön, illetve elégedettek voltak a munkahelyükkel is. Közép-Magyarországon pedig azzal indokolták a válaszadók a maradást, hogy már most is versenyképes településen élnek.

Ha életkorok szerint vizsgáljuk meg a maradás okait, szintén szignifikáns kapcsolatot találunk (Khi-négyzet=67,0; szf=8; p-érték<0,001). A költözés megvalósításához szükséges anyagi lehetőségek hiánya elsősorban a fiatalabb (20-39 évesek) korosztályra jellemző. Ugyanakkor ebben a korosztályban az átlagnál magasabb arányban érzik úgy, hogy már most is versenyképes a lakóhelyük. A legidősebbeket (60 év felettiek) köti a legtöbb személyes kapcsolat a lakóhelyükhöz, illetve alapvetően jól is érzik magukat, és emiatt sem vágnak költözésre. A középkorú lakosság (40-59 évesek) mutatja a leginkább heterogén képet. Egyértelműen egyik ok sem dominál esetükben, ha mégis ki kellene emelni néhány jellegzetességet, akkor azt lehetne mondani, hogy számukra a személyes kapcsolatok és a helyi munkalehetőségek a legfontosabb indokok a helyben maradásra.

A végzettség és a lakóhely megtartása között is felfedezhető összefüggés (Khi-négyzet=30,1; szf=8; p-érték<0,001). A mindössze alapfokú végzettséggel rendelkezők elsősorban személyes okok miatt ragaszkodnak mostani lakóhelyükhöz, illetve jól is érzik ott magukat. A középfokú végzettségűek a munkahelyük és a terület versenyképessége miatt döntöttek a maradás mellett. A felsőfokúak képezik a legheterogénebb cso-

portot. Markánsan kiemelkedő okot nem tudunk nevesíteni, de a közép-fokúakéhoz hasonlóan őket is elsősorban a foglalkoztatottság és versenyképesség tartja helyben. Érdekes eredmény, hogy a pénzügyi gondok nagyon hasonló mértékben érintik a legkülönbözőbb végzettségűeket.

3. ábra: Korrespondencia térkép (régiók-településen maradás okai) a magyar lakosság megkérdezése alapján, 2012-2013

Forrás: Saját kérdőíves felmérés (2012-2013)

Összegzés

A tanulmány címében megfogalmazott kérdésre természetesen nem adható kizárólagos válasz. Kutatási eredményeinkből az mindenestre megállapítható, hogy Magyarországon a települések kedvező megítélése és településhierarchiában elfoglalt pozíciójuk között továbbra is igen szoros kapcsolat mutatkozik. Változatlanul igaz, hogy elsősorban a hazai közép- és nagyvárosok számítanak versenyképes, sikeres lakóhelynek. Kiugróan magas a Budapestre adott válaszok aránya és egyértelműen kijelenthető, hogy a főváros ma nem csak gazdasági értelemben, hanem mint lakóhely is külön kategóriát képvisel a magyarországi települések körében. A 2004-2005-ös eredményekkel összevetve kijelenthető, hogy az elmúlt években pozíciója csak tovább erősödött, mind országosan, mind regionálisan egyre többen gondolják azt róla, hogy valamely dimenzióban valódi versenyelőnyökkel rendelkezik. A négytagú második csoportot Győr és Debrecen vezeti, Péccsel és Szegeddel kiegészülve. A magyar lakosság véleménye szerint a Dél-Dunántúlról egyedül Pécs került a legkedvezőbbre értékelt települések körébe, míg a régióon belüli válaszok között már feltűnik Kaposvár is. A mobilitási hajlandósággal kapcsolatos eredményeink szerint Észak-Magyarországon a legmagasabb a költözési szándékkal jellemezhető részaránya, a második helyen a Dél-Dunántúl következik. A költözéssel összefüggő mögöttes okokat számba véve, a foglalkoztatási körülmények mellett a szabadidős lehetőségeket említették legtöbben. A helyben maradás pártján álló dél-dunántúliak leginkább személyes okokkal, családi kapcsolatokkal indokolták döntésüket és országosan az egyik legalacsonyabb értéket adták arra a válaszlehetőségre, hogy már jelenleg is versenyképes településen élnek.

A területi értelemben vett verseny célja a helyi lakosság jólétének fokozása. A versenyben való sikeres helytállás eszköze egy speciális, de egyben rugalmasan módosítható, a helyi politika, a vállalkozások, a civilek és a tudományos élet partnerkapcsolatára épülő, általuk koordinált fejlesztési program, melyet az érintett szereplők ismernek, és egyben támogatnak is. Kapott eredményeink alapján kijelenthető, hogy az egy-szerre szükségletorientált, hosszú távú, felelős, valamint vállalkozói szellemiséget képviselő programra a Dél-Dunántúlon is szükség van napjainkban. Egy ilyen program segítségével a települések sikeresebbé válhatnak, ami közvetlenül előmozdítja azt, hogy egyre többen képzeljék el a jövőjüket is helyben.

Is South Transdanubia the right place for us to live? Reasons for the potential change of the place of residence, and its regional characteristics in Hungary

Résumé

We made a layered questionnaire survey in 2004-2005. In the research one thousand private persons responded to our questions. We wanted to find the answer to the following questions: what aspects do Hungarian citizens prefer when choosing their place of residence, which Hungarian cities are considered successful by the respondents and why, which are the cities that the stakeholders see as real centres of gravity, how much are the respondents willing to move to another residential places? In the light of the results, we repeated our survey in 2012-2013, allowing thereby the comprehensive evaluation of a period of almost ten years. In the second survey we used the method of a layered questionnaire survey again (the four aspects considered were as follows: breakdown of the Hungarian population by regions, gender, age groups and finally level of education), in which it was one thousand private persons again who responded to our questions.

A szerző:

Dr. habil. Koltai Zoltán PhD

egyetemi docens, tanszékvezető

Pécsi Tudományegyetem Kultúratudományi, Pedagógusképző és Vidékfejlesztési Kar, Élelmiszergazdasági és Vidékfejlesztési Intézet

koltai.zoltan@kpvk.pte.hu

Szakmai adatok: 2006: Regionális Politika és Gazdaságtan Doktori Iskola, PhD program, Értekezés címe: A magyarországi városok versenyképessége, Pécsi Tudományegyetem Közgazdaságtudományi Kar. 2011–MTA Pécsi Területi Bizottság Tér- és Településtudomány Munkabizottság, tag. 2015: Széchenyi István Doktori Iskola, habilitációs oklevél (Gazdálkodás- és szervezéstudományok), Nyugat-magyarországi Egyetem Közgazdaságtudományi Kar. 2016: Turisztikai és Vidékfejlesztési Tanulmányok, szerkesztőbizottsági tag

Museumbesuch-Attitüden von Studenten im Fach Pädagogik und Tourismus am Beispiel des Szekszárder Komitatsrathauses¹

ANDREA MÁTÉ

Abstrakt

Die ortsgeschichtlichen Museen wie Attraktionen spielen bei der Bekanntmachung der Geschichte einer gegebenen Siedlung oder Region sowohl im Kreise der örtlichen Bevölkerung als auch im Kreise der Touristen eine wichtige Rolle. Mit der Veränderung der touristischen Trends und der Besucheransprüche mussten die Museen aus ihrer früheren passiven werterhaltenden Rolle in Richtung der erlebnisorientierten Kenntnisübergabe weitertreten. Es ist wichtig, dass an der Popularisierung der Besuche von ortsgeschichtlichen Museen neben den touristischen Fachleuten auch die Pädagogen (Kindergärten, allgemeine Bildung, Hochschulwesen) teilnehmen und die Jugendlichen im Rahmen des organisierten Jugendtourismus die erlebnisreiche und innovative Welt der Museen kennen lernen.

Einführung

In der Entwicklung des einheimischen Tourismus wurden im letzten Jahrzehnt in erster Linie die ort- und handlungsspezifischen touristischen Attraktionen (z.B. thematische Strassen, Klaster) entwickelt, während die Entwicklung der gruppenspezifischen (z.B. Jugendtourismus) Produkte nur indirekt geschah. Obwohl die zahlungsfähige Nachfrage der Jugendlichen begrenzt ist, jedoch ist es wichtig, dass man sie so erzieht, dass sie offene, interessierte Touristen der Zukunft werden. Die Jugendlichen reisen meistens um Verwandte, Freunde und Bekannte zu besuchen, im Weiteren sich zu unterhalten, auszuruhen oder um Sport zu treiben. Am wenigsten werden sie von kulturellen Programmen, Messen oder Stadtbesichtigungen motiviert. So hat die öffentliche Bildung

¹ Lektor: Tibor Gonda PhD Assistent Professor, Direktor des Instituts für Lebensmittelindustrie und Regionalförderung, Universität Pécs, Fakultät für Kulturwissenschaften, Pädagogik und Regionalförderung

und das Hochschulwesen eine entscheidende Rolle dabei, dass die Jugendlichen im organisierten Rahmen (z.B. Klassenfahrten, Stunden im Museum) eine breite Skala von kulturellen Erlebnissen kennen lernen. Das Ziel ist, solche „für das ganze Leben entscheidende“ positive Erlebnisse zu generieren, die auch ihre späteren Interessen positiv beeinflussen und eine ungebundenerer und erlebnisreichere Seite des Kenntniserwerbs sichern.²

Die ortsgeschichtlichen Museen wie Attraktionen haben bei der Bekanntmachung der Geschichte einer gegebenen Siedlung oder Region sowohl im Kreise der örtlichen Bevölkerung als auch im Kreise der Touristen eine wichtige Rolle. Durch die Veränderung der touristischen Trends und der Besucheransprüche mussten die Museen aus ihrer früheren passiven werterhaltenden Rolle in Richtung der interaktiven und erlebnisorientierten Kenntnisübergabe weitertreten. Bei dieser Kulturvermittlung hat die Museumspädagogik und ihre Methoden eine wichtige Rolle, da einerseits der in den Jugendlichen früher ausgebildete negative Irrglaube bewältigt werden muss andererseits die Jugendlichen wieder in die Museen gelockt werden müssen. Um es zu erreichen ist es notwendig, den Kenntniserwerb im Museum zu einem Erlebnis zu gestalten und die Aufmerksamkeit der Besucher auf die spannende und spielerische Seite der Museen zu lenken.

Zur Zeit ist es weniger bekannt, dass in zahlreichen Museen eine positive Veränderung durchzog, sie sind viel erlebnisorientierter und besucherfreundlicher als früher. Deshalb finde ich wichtig, dass an der Popularisierung der Besuche von ortsgeschichtlichen Museen neben den touristischen Fachleuten auch die Pädagogen (Kindergärten, allgemeine Bildung, Hochschulwesen) teilnehmen.

² Gonda Tibor: A kulturális turisztikai klaszter fejlesztési lehetőségei a Dél-Dunántúlon. In: Társadalomföldrajzi kihívások a XXI. század Kelet-Közép-Európájában. (szerk.: Berghauer Sándor et.al) Beregszász, PoliPrint; II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola, 2012. 178-185. p.; Mester Tünde: Ifjúsági turizmus Magyarországon. I. rész. Turizmus Bulletin (XII. évf.) 2008 2. sz. 2-13. p.; Michalkó Gábor: A turisztikai termék. In: Turisztikai terméktervezés és fejlesztés. (szerk.: Michalkó Gábor) Pécs, PTE TTK Földrajzi Intézet; PTE IGYK Gazdaságtudományi és Turisztikai Intézet, 2011. <http://www.eturizmus.pte.hu/szakmai-anyagok/Turisztikai%20term%C3%A9ktervez%C3%A9s%20%C3%A9s%20fejleszt%C3%A9s/book.html>

Um das oben geschriebene zu unterstützen habe ich zur Zielgruppe meiner Analyse ausgesprochen die jungen Erwachsenen gewählt, die im Fach Pädagogik und Tourismus-Gastgewerbe der Szekszárder Fakultät für Kulturwissenschaften, Pädagogik und Regionalentwicklung der Universität Pécs studierten und im Rahmen ihrer Kurse an Museumbesuchen teilgenommen haben. Meiner Ansicht nach werden die Pädagogikstudenten bei der Erziehung der kommenden Generationen eine bedeutende Rolle dabei spielen, dass die Kinder den Museumbesuch lieben gewinnen. Überdies können die Tourismus-Gastgewerbe-Studenten nur dann das Angebot einer bestimmten Region glaubhaft verkaufen, wenn auch sie selbst die Attraktionen erleben und persönlich kennen lernen.

Als Ort meiner Untersuchung habe ich das vor kurzem erneuerte Szekszárder Komitatsrathaus gewählt. Die Modernisierung, die angewandte museumpädagogische Praxis und die Zusammenarbeit mit den Bildungs- und Erziehungseinrichtungen kann ein gut adaptierbares Beispiel für andere Museen und Bildungseinrichtungen sein. Die Kapazität des Museums ermöglicht nur die Beobachtung von kleineren Gruppen, deshalb ist die Untersuchung vom empirischen Charakter geprägt.

1. Rolle der Museen beim erlebnisspezifischen Kenntniserwerb

Die Museen sichern ein abwechslungsreiches Angebot des kulturellen Tourismus und befriedigen gleichzeitig die höchsten Stufen (Ebenen) der Bedürfnishierarchie (Selbstverwirklichung, etwas wissen und verstehen, Ästhetik). Auch die Veränderungen der touristischen Trends beweisen, dass sich die Ansprüche der Besucher in Richtung der höheren Stufen der Bedürfnishierarchie bewegen. Die touristischen Trends von heute sind von Erlebnisorientiertheit und von Suche nach Erlebnissen geprägt. Anstatt der früheren passiven Teilnahme sehnen sich die Besucher nach Aktivität, Selbstverwirklichung, persönlichem Erleben und Interaktivität.³

Im Einklang mit den Veränderungen der Besucheransprüche wurde bei den Museen genauso wie im Tourismus ein Sichtwechsel nötig. Sie

³ Aubert Antal (szerk.): Magyarország Idegenforgalma. Szakkönyv és atlasz. Cartographia Kft. Budapest, 2012. 64 p.; Csizmadia László – Erdős Mária – Szabó Géza: Borturizmus-marketing. Magyar Borutak Kft. Budapest, 2012. 15-34. p.

mussten ihre früheren traditionellen Aufgaben (Sammlung, Konservierung, Ausstellung) mit vielen weiteren Funktionen erweitern um den Herausforderungen unserer Tage zu entsprechen.⁴ Sie müssten vom werterhaltenden, schützenden, traditionellen Kenntnisübergabe in Richtung der Welt der Erlebnisse, Entspannung, Entdeckung und des spielerischen Lernens treten. Die Besucher wären viel lieber aktive Teilnehmer (ausprobieren, selbst entdecken, spielen oder etwas anfertigen) als nur passive Betrachter an den Ausstellungen. Besonders die Kinder brauchen die Aktivität, die auch die mit ihnen ankommenden Erwachsenen in die Tätigkeiten und Spiele miteinbeziehen können. Auch die Effektivität des Lernens kann bedeutend erhöht werden, wenn neben dem Sehen und Hören auch andere Sinnesorgane und Handlungen einbezogen werden.⁵

Nach einigen Experten können die ortsgeschichtlichen Museen eine immer bestimmendere Rolle bei der Erneuerung des Kulturvermittlungsauftrags von Museen haben.⁶ Meiner Meinung nach geben dafür das Museum Mór Wosinsky und seine Mitgliedseinrichtungen (Komitatsratshaus, Mihály Babits Gedächtnishaus und das Haus der Literatur) ein gutes Beispiel. Dank der Entwicklungen der vergangenen zehn Jahre sind die Museen immer besucherfreundlicher geworden und es wird auf die museumpädagogische Tätigkeit ein immer grösserer Wert gelegt. Ihre Programme sind vielfältiger, abwechslungsreicher und zielspezifischer geworden. Dank dessen wird ein bedeutender Teil der Besucher von Schülergruppen gebildet. (z.B. 50-70% der Jahresbesuche).⁷

⁴ Koltai Zsuzsa: A múzeumi kultúráközvetítés változó világa. Iskolakultúrákönyvek 41. Gondolat Kiadó, Veszprém, 2011. 146 p.

⁵ Miszné Korenchy Anikó: Fiatal felnőttek a múzeumban. Tudásmenedzsment (XVII. évf.) 2016. 1. sz. különszám 49-55. p.; Koltai Zsuzsa 2011. 146 p.; Nagy Janka Teodóra: Hajszálgyökerek: a néprajz, a néphagyományba nevelés szükségessége/lehetősége az óvodapedagógus-képzésben. In: Hidak és párhuzamok a 175 éves közép-európai és magyarországi óvóképzés történetében. (szerk.: Kurucz Rózsa) Szekszárd, Pécsi Tudományegyetem Illyés Gyula Kar, 2013. 297-312. p.

⁶ Koltai Zsuzsa 2011. 146 p.

⁷ Andrásné Marton Zsuzsa: A múzeum, mint az egész életen át tartó tanulás kultúráközvetítő bázisa. Tudásmenedzsment, (XVII. évf.) 2016. 1. sz. különszám 172-177. p.

2. Methoden der Forschung

2.1. Ort der Forschung: Komitatsrathaus

In Szekszárd sind in den vergangenen 7 Jahren zahlreiche solche touristische und infrastrukturelle Entwicklungen aus Förderquellen durchgeführt, die bereits längst aktuell gewesen wären um die Wettbewerbsfähigkeit der Stadt zu verbessern. Im Rahmen der Rehabilitation der Innenstadt wurde auch die Modernisierung des Platzes König Béla und des Komitatsrathauses verwirklicht. Die Erneuerung des nach den Plänen von Mihály Pollack errichteten Komitatsrathauses und seiner Umgebung wurde zwischen 2010 und 2012 durchgeführt. Nach den ursprünglichen Plänen hätten im Gebäude modernere Ausstellungen, ein Café, eine mobile Bühne und ein Informationspunkt Platz bekommen, aber wegen des Eigentumsrechtsstreites der Einrichtung (zwischen der Selbstverwaltung und dem Regierungamt) konnte es erst im August 2013 wieder eröffnet werden und aus den geplanten Funktionen wurde nur das moderne, interaktive Museum und die mobile Bühne verwirklicht. Der Infopunkt geriet neben den Erlebniskeller Garay und das Betreiben des Cafés wurde nicht verwirklicht. Dank der Rekonstruktion wurde aber der Seitengarten des Komitatsrathauses erneuert und familienfreundlich gestaltet.⁸ Eben wegen der neuen Entwicklung und der weniger Bekanntheit habe ich es als Ort meiner Untersuchung gewählt.⁹ Die Kapazität der Museumsräume ist nur für den Empfang von kleineren Gruppen geeignet, ideal ist eine Gruppengröße von 15-25 Personen auf einmal.

Das Komitatsrathaus bietet abwechslungsreiche Ausstellungen. (Tab. 1.) Im Erdgeschoss wird die modernste, interaktive Ausstellung angeboten. Der Beschäftigungsraum ist Schauplatz von pädagogischen und

⁸ Máté Andrea: Kreativitás és innováció, avagy a bor és turizmus szerepe Szekszárd város megítélésében. In: Kreativitás és innováció a turizmusban. (szerk.: Michalkó Gábor – Rátz Tamara) Turizmus Akadémia 7. Székesfehérvár, Kodolányi János Főiskola, 2015. 104-121. p.; Máté Andrea – Nagy Enikő: A turizmusfejlesztés szerepe és hatása a versenyképességre, a településimázsra és az arculatra. Településföldrajzi Tanulmányok (4. évf.) 2015. 2. sz. 94-107. p.

⁹ Máté Andrea: A bor, a turizmus és a városmarketing kapcsolatának néhány szempontja Szekszárd város példáján az ezredfordulótól 2010-ig. NFA FÜZETEK (2. évf.) 2013. 2. sz. 91-100. p.

handwerklichen Beschäftigungen. Wichtigste Zielgruppen der museumpädagogischen Beschäftigungen sind Kindergärten und Schüler von Grundschulen und Mittelschulen. Dank der Unterstützung der Szekszárder Selbstverwaltung können die örtlichen Erziehungs- und Bildungseinrichtungen an den museumpädagogischen Beschäftigungen kostenlos teilnehmen. Die Kosten dafür werden von der Selbstverwaltung für die Museen, die von der Selbstverwaltung getragen werden, zurückerstattet.

Tabelle Nr. 1. Ausstellungen des Komitatsrathauses

Schauplatz	Ausstellung	Bemerkung
Erdgeschoss	Beschäftigungsraum	Museumpädagogischer Beschäftigungsraum, eine Ausstellung über die Entwicklung von Geräten
	Landschaften, Siedlungen, Menschen Ausstellung	Wissensbasis und historisches Spielhaus im 19. Jahrhundert mit Erinnerungen an Franz Liszt und János Garay
	Sarkophagsaal	Sarkophag aus der Römerzeit, Funde der Ausgrabungen auf dem Platz König Béla, Geschichte der mittelalterlichen Benediktinerabtei von Szekszárd
Hof	Ruinengarten	Ruinen der ehemaligen mittelalterlichen Benediktinerabtei
Etage	Ausstellung von Eszter Mattioni	„Edelmosaike“ der Kunstmalerin
	Gedächtnisraum von Tamás Esze	Nachlass des Historikers und Literaturhistorikers
	Die Welt des alten Komitatsrathauses	Interieurs aus dem Leben des Komitates im 19. Jahrhundert

Quelle: der Verfasser auf Grund der Homepage des Komitatsrathauses¹⁰

Die Ausstellungen im ersten Stock (Tab. 1.) haben ihre traditionellere Art bewahrt, aber die Welt des alten Komitatsrathauses wird mit die Aufmerksamkeit mehr weckenden Aufgaben interessanter gestaltet und

¹⁰ <http://wmmm.hu/varmegyehaz-kiallitasok/>

über den Ruinen der vom König Béla dem Ersten gegründeten Benediktinerabtei im Innenhof des Komitatsrathauses kann bei Veranstaltungen eine mobile Bühne errichtet werden.

2.2. Methoden der Forschung: Umfrage und empirische Beobachtung

Auf Grund des Programms Lange Nacht der Museen sind im Zusammenhang mit dem Museumbesuch mehrere Fragen aufgetaucht. Besuchen die jungen Erwachsenen, die Studenten der Universität gern Museen? Wissen sie über die Veränderungen, die in den Museen geschehen sind? Haben sie schon in den ortsgeschichtlichen Museen die interaktiven und erlebnisreichen Ausstellungen gesehen? Nehmen sie diese Möglichkeit wahr und probieren sie die Neuheiten aus? Wagen sie zu „spielen“ und im Museum spielend zu lernen?

Auf Grund dieser Fragen habe ich Hypothesen gestellt, zu deren Untersuchung ich eine zusammengesetzte Forschungsmethode benötigte:

- Negative Stereotypen, Vorurteile leben noch stark in den jungen Erwachsenen.
- Das Interesse der Jugendlichen kann für die modernen, interaktiven Museen geweckt werden.
- Die Jugendlichen spielen gern, sie können in spielerische Aufgaben miteinbezogen werden.
- Durch gute Beispiele kann die Meinung der Jugendlichen in positive Richtung verändert werden.
- Der Museumbesuch, der Wissenserwerb kann zum Erlebnis werden.

Als Zielgruppe habe ich die Studenten der Fakultät für Kulturwissenschaften, Pädagogik und Regionalentwicklung der Universität Pécs im Fach Pädagogik und Tourismus-Gastgewerbe gewählt. Die Pädagogikstudenten werden bei der Erziehung und beim Unterricht der kommenden Generation und der potentiellen Touristen eine herausragende Rolle spielen. Es ist von grosser Bedeutung, was sie aus ihrer Persönlichkeit, aus ihren Erfahrungen und Einstellung bei der Ausübung ihres Berufes anwenden werden. Es liegt viel daran, wie sie dazu fähig sein

werden, für Kinder solche Museumbesuche zu organisieren, die gleichzeitig positive Erlebnisse und neue Kenntnisse vermitteln. Daneben ist es für die Studenten im Fach Tourismus-Gastgewerbe auch wegen ihrer praktischen Ausbildung wichtig, die örtlichen Museen zu besuchen. Es ist nötig, dass sie die örtlichen und regionalen Anziehungskräfte, das Angebot und Zielgruppe der örtlichen Museen kennen, sogar ihre Dienstleistungen ausprobieren. Die Tourismus-Gastgewerbe-Studenten können bei ihrer Arbeit eine Destination nur dann glaubhaft vorstellen, wenn sie das Angebot persönlich kennen und ausprobiert haben.

Die Forschung ist aus mehreren aufeinander gebauten Elementen zusammengestellt, die in der Abbildung Nr. 1. dargestellt wird.

Abbildung Nr. 1. Schritte der empirischen Untersuchung

Quelle: der Verfasser

Mit den Studenten habe ich im Voraus den Plan über den Museumbesuch besprochen, der sich auch zur Thematik des Kurses knüpfte. Während der Konsultation habe ich ihre Bereitschaft und Einstellung zum Museumbesuch ermesen.

Zum Besuch des Komitatsrathauses habe ich die Hilfe einer Museumpädagogin (Zsuzsanna Szúcs) in Anspruch genommen, die einerseits das fachliche und museumpädagogische Angebot des Museums vorgestellt hat, die Werte des Museums gezeigt hat, überdies die Studenten mit spielerischen Aufgaben erwartet hat. Zum Besuch haben die Studenten nur die Instruktion bekommen, dass sie alles ausprobieren und spielen sollen!

Nach dem Besuch im Komitatsrathaus habe ich im Kreise der Studenten eine online Umfrage über ihre Museumbesuch-Gewohnheiten gemacht und ihre Zufriedenheit als Besucher untersucht. Das Ausfüllen der Umfrage war freiwillig und anonym. Im Interesse der statistischen

Verarbeitung war die Mehrheit der Fragen geschlossen (mit vorher bestimmten Antworten) oder mit Antworten in einer Bewertungsskala (von 1 bis 5). Um die individuellen Meinungen kennenzulernen war es in mehreren Fällen nötig, offene Fragen zu stellen. Im Laufe der Bearbeitung wurden auf Grund einer Excel Datenbasis summierte, die Anteile und Werdurchschnitte zeigende Kreis- und Säulendiagramme gemacht. In der Umfrage wurden drei Themenkreise hervorgehoben:

- Gewohnheiten von Museumbesuch (wie oft gehen sie ins Museum, ob es ein beliebtes Programm ist, und die Begründung dazu)
- Bewertung der Dienstleistungen des Museums im Komitatsrathaus (Bewertung der Dienstleistungen des Museums, seiner Umgebung, seines Personals und die Beurteilung seiner Eigenschaften)
- Gesamteindrücke über das Museum (wie haben sie sich gefühlt, ob sie zurückgehen würden, wem sie es empfehlen würden)

Ein besonderes Ziel war die Einstellung, das Verhalten, das Interesse und die Aktivität der Studenten während des Museumbesuchs empirisch zu beobachten.

Nach dem Museumbesuch konnten die Studenten ihre Meinung und ihre Erfahrungen auch persönlich sagen, beziehungsweise wurde über die bei der Beobachtung aufgetauchten Fragen diskutiert.

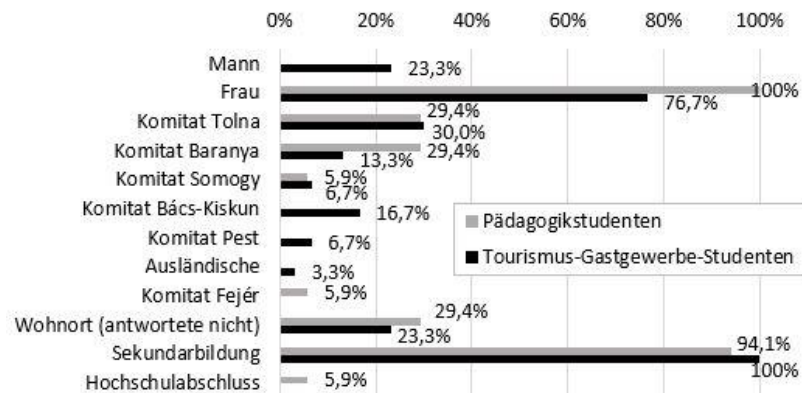
Die Erfahrungen der Beobachtungen, die Gespräche vor und nach dem Museumbesuch und die Resultate der Umfrage wurden gegenübergestellt und so entstand ein komplexes Ergebnis über das Erlebnis und über die Wirkung des Museumbesuchs.

2.3. Musterentnahme der Forschung

Zielgruppe der Forschung waren junge Erwachsene: die befragten Studenten sind im Alter zwischen 18 und 29 Jahren. An der Forschung haben 17 Pädagogikstudenten und 30 Tourismus-Gastgewerbe-Studenten teilgenommen. Die Pädagogikstudenten waren alle in der Grundausbildung (BA/BSc), 70% von ihnen waren Direktstudenten im Fach Grundschullehrer und 30% Fernstudenten im Fach Kindergartenpädagogie. Zwei Drittel (63,3%) der Studenten im Fach Tourismus-Gastgewerbe hatten an einer Fachausbildung im Hochschulwesen (FOKSZ)

teilgenommen, die eine zweijährige praxisorientierte Bildung ist, und ein Drittel (26,7%) war in der Grundausbildung (BA/BSc). (Abb. 2.)

Abbildung Nr. 2. Musterentnahme der Forschung

Quelle: Verfasser

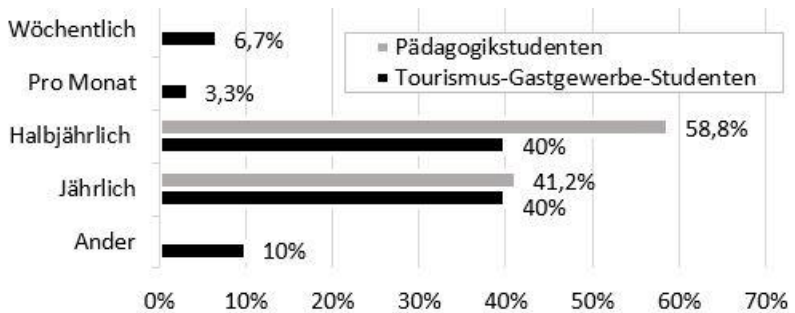
Die Mehrheit der Befragten war weiblich, dieser Anteil war im Falle der Pädagogikstudenten 100%, während es im Falle der Tourismus-Gastgewerbe-Studenten 76,7% ausmachte. Dieses Phänomen ergibt sich aus der grossen weiblichen Überzahl in diesen Fächern. Die Mehrheit der Studenten hatte eine Mittelschule-Ausbildung (94% der Pädagogikstudenten, 100% der Studenten im Fach Tourismus-Gastgewerbe), d.h. sie nehmen an der ersten Ausbildung im Hochschulwesen teil. 6% der Pädagogikstudenten hatte bereits eine andere Hochschulausbildung, es war im Kreise der Fernstudenten charakteristisch. Ein Drittel der Antwortgeber stammt aus dem Komitat Tolna, ein Fünftel aus Baranya und ein Zehntel aus dem Komitat Bács-Kiskun. Es widerspiegelt auch gut das Einzugsgebiet der Fakultät. Der grösste Teil der Pädagogikstudenten kam aus dem Komitat Tolna (29,4%), Baranya (29,4%), Somogy (5,9%) und Fejér (5,8%). Die Tourismus-Gastgewerbe-Studenten kommen aus Tolna (30%), Bács-Kiskun (16,7%), Baranya (13,3%), Somogy (6,7%), Pest (6,7%) bzw. aus dem Ausland (3,3%). Ein Viertel der Studenten hat auf die Frage Wohnort keine Antwort gegeben. (Abb. 2.)

3. Ergebnisse der Forschung

3.1. Ergebnisse der Umfrage

Auf Grund der Antworten kann festgestellt werden, dass die Mehrheit der Pädagogikstudenten einmal im Halbjahr (58,8%) oder im Jahr (41,2%) ins Museum geht. Die Tourismus-Gastgewerbe-Studenten besuchen einmal im Halbjahr (40%) oder im Jahr (40%) ein Museum. (Abb. 3.) (10% der Studenten im Fach Tourismus-Gastgewerbe besuchen jede Woche oder jeden Monat einmal ein Museum, was von ihrem Sinn für Humor zeugt.)

Abbildung Nr. 3. Häufigkeit des Museumsbesuchs

Quelle: Verfasser

100% der befragten Pädagogikstudenten gehen gern ins Museum, während bei den Studenten im Fach Tourismus-Gastgewerbe dieser Anteil nur 83,3% war und 16,7% von ihnen nicht gern ins Museum geht. Ihrer Aussage nach besuchen sie gern Museen, weil sie es für nützlich halten, sie können viel Neues und Interessantes kennen lernen, sie interessieren sich für die Vergangenheit, für Geschichte, Kunst und für die alten Gegenstände und weil sie in den Museen immer etwas Neues erlernen können. (Tab. 2.) Die Pädagogikstudenten haben herausgehoben, dass ein Museumsbesuch eine unterhaltsame und gute Entspannung ist, sie können es in ihrem späteren Beruf gut verwenden und dadurch können sie effektive Lern- und Entwicklungsmethoden erfahren. Diejenigen, die ungern in Museen gehen, haben ihre Antwort damit begründet, dass

sie keine Zeit dazu haben bzw. dass sie kein Interesse daran haben, was eine ziemlich bedauerliche Einstellung ist, besonders darum, weil es sich dabei um Direktstudenten im Fach Tourismus-Gastgewerbe handelt. (Tab. 2.)

Tabelle Nr. 2. Warum gehen sie gern ins Museum?

Pädagogikstudenten	Tourismus-Gastgewerbe-Studenten
▪ nützlich, interassant ▪ ich interessiere mich für alte Sachen ▪ ich kann viel Neues kennen lernen ▪ ich interessiere mich für die Vergangenheit, ich kann neue Kenntnisse erwerben ▪ ich erweitere gern meine Kenntnisse ▪ ich interessiere mich für Kunst, Geschichte und bin ein neugieriger Mensch ▪ es ist eine gute Entspannung ▪ es ist interessanter und bleibender als das Lernen in der Lehrstunde	▪ man kann viel Interessantes erfahren ▪ ich interessiere mich für Traditionen ▪ man kann viel Neues erfahren ▪ ich mag historische Dinge ▪ es gibt viel Interessantes und man kann immer etwas Neues erlernen ▪ ich mag alte Geschichten ▪ ich interessiere mich für Gegenstände aus der Vergangenheit

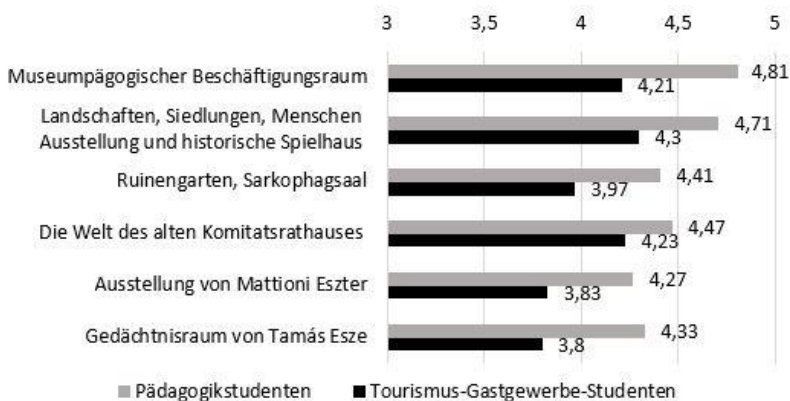
Quelle: Verfasser

Mehr als die Hälfte der Pädagogikstudenten (58,8%) hat schon über das Museum im Komitatsrathaus gehört, während dieser Anteil bei den Tourismus-Gastgewerbe-Studenten nur 43,3% war. Ein Drittel (29,5%) der Pädagogikstudenten war schon früher in diesem Museum, während es bei den Studenten im Fach Tourismus-Gastgewerbe nur 10% war. Die Pädagogikstudenten waren also über das Komitatsrathaus besser informiert als die Tourismus-Gastgewerbe-Studenten.

Bei der Beurteilung der Ausstellungen haben der Beschäftigungsraum, die Ausstellungen „Landschaften, Siedlungen, Menschen“ und „Die

Welt des alten Komitatsrathauses" bei beiden Gruppen die beste Bewertung bekommen. Die Pädagogikstudenten haben den Beschäftigungsraum für den besten gehalten, da sie darin für ihren Beruf viele methodische Möglichkeiten entdeckt haben. Bei den Studenten im Fach Tourismus-Gastgewerbe hat aber die interaktive Ausstellung den ersten Platz bekommen. Die „Kunstausstellung von Eszter Mattioni und das „Gedächtniszimmer von Tamás Esze" haben die niedrigsten Noten bekommen. Das Material dieser Ausstellungen wird nämlich traditionell vorgestellt. Zusammengefasst kann festgestellt werden, dass die modernen, erlebnisreicheren und interaktiven Ausstellungen beliebter waren. Unabhängig davon haben sich die Pädagogikstudenten über alle Ausstellungen positiver geäußert (alle Noten waren über „4") als die Studenten im Fach Tourismus-Gastgewerbe. (Abb. 4.)

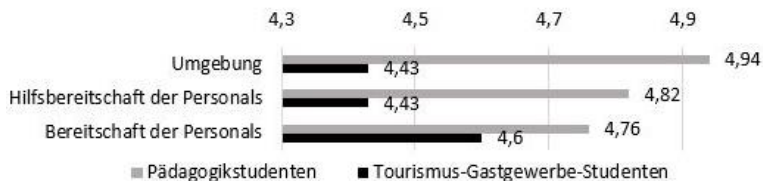
Abbildung Nr. 4. Beurteilung der Ausstellungen im Komitatsrathaus (Wobei „1" überhaupt nicht zufrieden und „5" vollkommen zufrieden bedeutet)

Quelle: Verfasser

Mit der Umgebung und mit dem Personal des Museums waren beide Gruppen sehr zufrieden, die Pädagogikstudenten haben sich auch in diesem Fall positiver geäußert (alle Werte waren über „4,7") als die Tourismus-Gastgewerbe Studenten. (Abb. 5.)

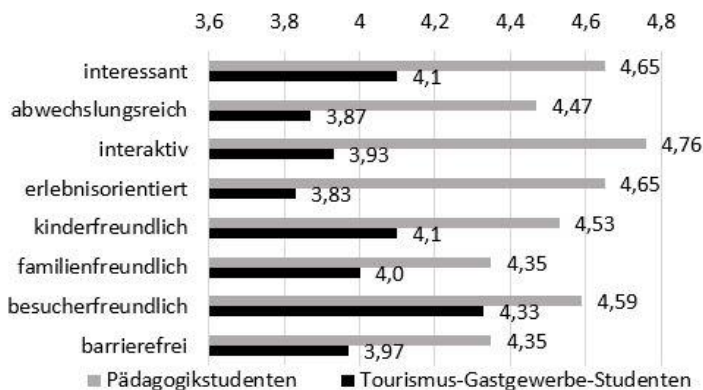
Abbildung Nr. 5. Bewertung der Umgebung und des Personals des Museums (wobei „1“ überhaupt nicht zufrieden und „5“ vollkommen zufrieden bedeutet)

Quelle: Verfasser

Die Pädagogikstudenten haben das Museum interaktiv, interessant, erlebnisorientiert, besucher- und kinderfreundlich und abwechslungsreich gefunden. (Abb. 6.). Die Studenten im Fach Tourismus-Gastgewerbe haben es als besucher-, kinder- und familienfreundlich ausserdem interassent beschrieben, haben es aber weniger interaktiv, abwechslungsreich und erlebnisorientiert als die Pädagogikstudenten gefunden. Die Pädagogikstudenten haben also das Museum auch in diesem Fall viel positiver beurteilt (alle Werte sind zwischen „4,3-4,8“) als die Studenten im Fach Tourismus-Gastgewerbe (alle Werte sind zwischen „3,8-4,3“).

Abbildung Nr. 6. Bewertung der Eigenschaften des Museums im Komitatsrathaus (wobei „1“ trifft überhaupt nicht zu und „5“ trifft vollkommen zu bedeutet)

Quelle: Verfasser

Den Fragebögen nach haben sich die Studenten im Museum wohl gefühlt, obwohl auch in diesem Fall die Pädagogikstudenten mehr Begeisterung gezeigt haben. (Abb. 7.) Jeder Pädagogikstudent würde gern ins Museum zurückkehren, während diese Zahl bei den Tourismus-Gastgewerbe-Studenten nur zwei Drittel (63,3%) ausmacht.

Aus dem Gesichtspunkt des Tourismus ist es immer eine wichtige Frage, ob man die besuchte Attraktion weiterempfehlen würde. Alle Pädagogikstudenten würden das Museum gerne weiterempfehlen, dieser Anteil war bei den Tourismus-Gastgewerbe-Studenten nur 90%. (Abb. 7.) Bei der Beurteilung des Museums haben sie aber keine Kritik formuliert und sie haben keine Antwort darauf gegeben, warum sie das Museum anderen nicht empfehlen würden. Während des Gesprächs nach dem Museumsbesuch wurde darauf auch keine definitive Antwort gegeben. (Tab. 4.)

Abbildung Nr. 7. Bewertung der Gesamteindrücke

Quelle: Verfasser

Die Pädagogikstudenten würden das Museum ihrem Beruf entsprechend Kindergartengruppen, Schulgruppen, Pädagogen, Lehrern, Familien mit Kindern weiterempfehlen. Die Tourismus-Studenten würden es aber lieber für Mittelschulgruppen, Studenten, Liebhaber der Geschichte, Bewohner des Komitates Tolna, für Senioren und Touristen empfehlen. Beide Gruppen würden es ihrer eigenen Familie, Freunden, Bekannten oder im Allgemeinen Familien und jeder Altersgruppe empfehlen. (Tab. 3.)

Tabelle Nr. 3. Wem würden Sie den Besuch des Museums empfehlen?

Pädagogikstudenten	Tourismus-Gastgewerbe-Studenten
▪ für Kindergartengruppen ▪ für Schulgruppen ▪ für Pädagogen ▪ für Lehrer ▪ für Familien mit Kleinkindern ▪ für meine Familie ▪ für Familien ▪ für Freunde ▪ für Bekannte ▪ für alle, die sich nach Entspannung sehnen ▪ für alle Altersgruppen ▪ für alle	▪ für Mittelschulschüler ▪ für Kommilitonen ▪ für Studenten ▪ für meine Eltern ▪ für Familien ▪ für Verwandte ▪ für Freunde ▪ für Bekannte ▪ für Senioren ▪ für Liebhaber der Geschichte ▪ für Einwohner des Komitates Tolna ▪ für Touristen ▪ für alle

Quelle: Verfasser

Bei der letzten Frage konnte die Studenten ihre allgemeine Meinung über das Museum schreiben, aber nur ein Drittel der Studenten hat diese Möglichkeit wahrgenommen. Die Antwortgeber beider Gruppen haben sich nur positiv über das Museum geäußert. Die Pädagogikstudenten haben ihre Meinung viel differenzierter formuliert als die Tourismus-Gastgewerbe-Studenten. (Tab. 4.) Die Meinung der Besucher ist eine relevante Rückmeldung, da man auf Grund dieser Rückmeldungen die Programme verändern und dem Interesse und Altersgruppe anpassen kann beziehungsweise die Veränderungen und Entwicklungen für die Zukunft planen kann.

Tabelle Nr. 4. Meinungen über das Museum

Pädagogikstudenten	Tourismus-Gastgewerbe-Studenten
▪ Ich finde es gut, dass alle Altersgruppen etwas Interessantes, Unterhaltung und neue Kenntnisse finden können ▪ Danke für die hilfsbereite Vorstellung des Museums. ▪ Das Museum ist interessant, interaktiv und gut ausgestattet. Die ausprobierbaren Spiele finde ich gut (z.B. Magnettafel Puzzle) ▪ Mir hat es gefallen, dass man die Besucher mit extra Programmen erwartet. ▪ Wir haben uns sehr gut gefühlt, wir sind um viele interessante Informationen reicher geworden	▪ bunt, abwechslungsreich ▪ Es war sehr interessant. ▪ Die Gemälde haben mir sehr gut gefallen. ▪ Es wurde schön renoviert. ▪ Es war gut, hat mir gut gefallen.

Quelle: Verfasser

3.2. Ergebnis der Beobachtungen

Aus dem Gespräch, das ich im Voraus mit den Studenten der Universität PTE KPVK im Fach Pädagogik und Tourismus-Gastgewerbe geführt habe, hat sich herausgestellt, dass die Mehrheit zwar über das Programm Lange Nacht der Museen gehört hat, haben daran aber nur 8-10% teilgenommen. Museumbesuch gehört nicht zu ihren Lieblingsbeschäftigungen, nur zirca 20% von ihnen gehen gern ins Museum. Dies wird meistens damit erklärt, dass auf Grund ihrer früheren Schulerlebnisse die Mehrheit der Museen langweilig ist, voll von verstaubten Vitrinen, wo man nichts anfassen darf und still sein muss. Also das Ergebnis des vorherigen Gesprächs und das Ergebnis der Fragebögen, wonach die Mehrheit von ihnen gerne Museen besucht, hat gerade entgegengesetztes Ergebnis gezeigt.

Der Museumbesuch hat ganz andere Reaktionen aus den beiden Gruppen ausgelöst. Der Museumbesuch der Pädagogikstudenten hat mit

einer vorsichtigen, aber neugierigen Entfernung begonnen, die aber einen Übergang zu einem immer tapferen und befreiten Spiel hatte. Sie haben gern und aktiv an den spielerischen Aufgaben teilgenommen, sie haben mit dem Museumpädagogen leicht zusammengearbeitet. Insgesamt waren sie interessiert und hatten den Mut, Fragen zu stellen. Sie haben sich an die Erlebnisse ihrer Kindheit erinnert und haben tapfer die verschiedenen Möglichkeiten entdeckt (z. B. Kleider anprobieren, Magnetpuzzle). (Tab. 5.)

Die Tourismus-Gastgewerbe Studenten hatten von Anfang an eine Distanziertheit gezeigt, die bis zum Ende geblieben ist, sie haben an den spielerischen Aufgaben nicht teilgenommen, so musste man mit diesen Versuchen aufhören. Die zurückhaltende, misstrauische Atmosphäre hat sich während des Besuchs nicht verändert. Sie haben mit dem Museumpädagogen immer weniger kommuniziert, sie wurden immer passiver. Trotz der Möglichkeiten haben sie nur nach einer Überrede ein paar Spiele ausprobiert. Trotz der Distanziertheit und Entfernung haben die Fragebögen diese ungünstige Beurteilung nicht widerspiegelt. (Tab. 5.)

Tabelle Nr. 5. Erfahrungen der Beobachtungen

Pädagogikstudenten	Tourismus-Gastgewerbe-Studenten
▪ Neugierig ▪ Zusammenarbeit mit den anderen Studenten und mit dem Museumsführer ▪ sie haben kommuniziert ▪ sie haben gern gespielt ▪ aktiv ▪ neugierig ▪ laut und lustig ▪ Gemeinsames Foto mit „János Hány“	▪ misstrauische Einstellung ▪ zurückhaltend ▪ Distanziertheit ▪ minimale Kommunikation ▪ haben nicht gern gespielt ▪ passiv ▪ zurückweisend ▪ beklemmend ▪ kein Foto und kein Selfie

Quelle: Verfasser

3.3. Vergleich der Ergebnisse der Umfragen und der Beobachtungen

Auf Grund des vorherigen Gesprächs, der Erfahrungen des Museumsbesuchs und der Ergebnisse der Fragebögen haben sich zahlreiche Fragen gestellt. Warum haben die beiden Gruppen so unterschiedlich reagiert? Um diese Frage beantworten zu können, musste ich ein Gespräch nach dem Museumbesuch führen und weitere Informationen sammeln.

Während des Gesprächs nach dem Museumbesuch wurde auch das Alter der beiden untersuchten Gruppen bestimmt. Die Pädagogikstudenten waren im dritten und vierten Studienjahr, sie gehörten überwiegend zu der Altersgruppe zwischen 22-25 Jahren. Sie bildeten eine gute Gruppe, die sich seit mehreren Jahren kennt, so sind ihre Offenbarungen einander gegenüber viel offener und lockerer. Die Tourismus-Gastgewerbe-Studenten waren dagegen im ersten Studienjahr und stammten aus der Generation zwischen 18-19 Jahren. Sie waren erst am Anfang der Gruppenentwicklung, sie haben einander eben nur kennen gelernt und haben sich voreinander viel zurückhaltender verhalten, sie konnten an den Aufgaben nicht ganz locker teilnehmen.

Zum Pädagogenberuf braucht man grosse Empathie, Offenheit, man muss spielerisch sein, über gute Kommunikations- und Kooperationsfähigkeiten verfügen. Diese Fähigkeiten hatte die Gruppe und sie waren zur Zusammenarbeit fähig. Sie haben sich über die Möglichkeit spielerisch lernen zu können gefreut. Sie konnten die Möglichkeiten, die dieser Besuch geboten hat aus dem Gesichtspunkt ihrer Berufes betrachten. Im Beruf Tourismus-Gastgewerbe braucht man ebenso im Kontakt zu den Gästen Empathie, Offenheit, gute Kommunikationsfähigkeit, im Falle eines Animateurs sogar spielerische und Kooperationsfähigkeit. Diese Eigenschaften waren bei den Studenten im ersten Studienjahr noch unreif. Einige haben ihre zurückhaltende Einstellung damit erklärt, dass man sie als Erwachsene behandeln soll, und sie wollen nicht an „kindlichen“ Spielen teilnehmen, sie werden doch Ökonomen sein. Wenn aber die touristischen Fachleute der Zukunft nur das ökonomische Nutzenprinzip sehen werden und die menschliche Seite des Berufes verdrängt wird, wird ein Schlüsselement des touristischen Produktes, die Gastfreundschaft verletzt. Man kann nur hoffen, dass diese Betrachtungsweise sich mit der Zeit ändern wird.

Auf Grund dieser Erfahrungen kann festgestellt werden, dass man die Meinung der jungen Erwachsenen nicht einheitlich erfassen kann. Die Generationsunterschiede innerhalb der jungen Generation, die unterschiedliche Stufe der Gruppenentwicklung und die beruflichen Besonderheiten konnten den Unterschied bei der Einstellung und der Bewertung verursachen.

Schlussfolgerungen

Die empirische Untersuchung hat gezeigt, dass die negativen Stereotypen über die Museen im Kreise der Studenten noch leben und diese sich grundsätzlich auf ihren früheren Schulerlebnissen basieren.

Wenn sie gute Beispiele treffen, wenn sie persönlich die erlebnisorientierten Erneuerungen der Entwicklungen in den Museen erleben können, dass kann das Interesse der Jugendlichen für die modernen, interaktiven Museen wecken.

Mit guten Beispielen kann die Meinung der Jugendlichen über die Museen positiv beeinflusst werden. Das Hochschulwesen hat bei der Bekanntmachung eine bedeutende Rolle. Es ist wichtig, dass die museumpädagogische und Interpretationsentwicklungen der Museen vom Hochschulwesen unterstützt werden, indem sie dabei helfen, dass die Studenten diese Art des Erlebnis- und Kenntniserwerbs kennen lernen. Die positive Meinung der Befragten zeugt davon, dass der Museumsbesuch gleichzeitig Lernen, Erlebnis und Spass bieten kann.

Es hat sich auch herausgestellt, dass die Altersgruppe der jungen Erwachsenen keine homogene Zielgruppe ist. Obwohl sie scheinbar aktiv sind, nicht alle können in die spielerischen Aufgaben miteinbezogen werden. Ihre Ansprüche sind nicht die gleichen, deshalb muss man im Voraus noch besser ermessen, was für eine Einstellung sie zu den dramapädagogischen, interaktiven Programmen haben und wenn es nötig ist, müssen sie besser auf Tätigkeiten, die von den Traditionen abweichen, vorbereitet werden oder man muss die Interpretation anders gestalten.

Auf Grund der empirischen Untersuchung habe ich die jungen Erwachsenen in drei Segmente gruppiert:

- „Interessierte“ Jugendliche, deren Einstellung zur Welt der Museen grundsätzlich positiv ist.
- Die „überzeugbaren“ Jugendlichen, die durch Kennenlernen der guten Praxen leicht einsehen, was für berufliche und persönliche Vorteile die modernen Museen bedeuten können und bereit sind, die neuen Kenntnisse in ihre berufliche Vorbereitung zu adaptieren.

Die „zurückhaltenden“ Jugendlichen bedeuten die grösste Herausforderung. Um ihr Interesse zu erwecken braucht man weitere innovative Mittel und interaktive Methoden. Bei Generationen, die in die Welt der „elektrischen Dinge“ und der virtuellen Welt geboren sind muss man an die Geräte denken, die sie benutzen. (Tablet, Smartphone, Mobilapplikationen, QR, AR Codes¹¹)

Die Untersuchung wurde auf einem speziellen Gebiet des Jugend- und kulturellen Tourismus durchgeführt. Das Ziel der Untersuchung war, Reaktionen von kleineren Studentengruppen während eines Museumbesuches zu untersuchen. Es gibt mehrere Faktoren, die die Fortsetzung der Untersuchung begründen, damit:

- wir die Einstellung der jungen Erwachsenen, die ihr Studium gerade beginnen, kennen lernen
- damit wir untersuchen können, welche Faktoren die Einstellung innerhalb einer Altersgruppe mehr beeinflussen und wie sich die Meinungsunterschiede oder –Parallelen gestalten (z.B. Generationen, Stufe der Gruppenentwicklung, berufsspezifische Besonderheiten usw.)
- damit die Pädagogikstudenten und die Studenten im Fach Tourismus-Gastgewerbe solche gute Praxen zum Unterricht und Erziehung kennen lernen, die sie in ihrem späteren beruflichen Wirken gut verwenden können.
- damit die Studenten die gut verwertbaren örtlichen Werte kennen lernen und nach ihnen suchen, aus pädagogischem oder aber aus touristischem Ziel.

¹¹ Oroszi Viktor György–Gonda Tibor: Az innováció értelmezése és gyakorlata a turizmusban. Területfejlesztés és Innováció, (10. évf.) 2016. 1. sz. 3-19. p.

- damit die Untersuchung ein Nachdenken generiert, also die Studenten sollen sich damit beschäftigen, was ein Museum interessant macht und wie kann man ein Museum erlebnisreicher gestalten.

Die Konsumgewohnheiten der jungen Erwachsenen können noch beeinflusst werden, deshalb hat das Hochschulwesen eine bedeutende Rolle darin, was für Werte an die Jugendlichen, die aus der Allgemeinbildung ankommen, vermittelt werden, worauf ihre Aufmerksamkeit gelenkt wird. Das kann das Kennenlernen des kultivierten Weinkonsums, der örtlichen Kultur und Bräuche sein oder aber die Entdeckung der örtlichen Museen.¹²

Die Modernisierung der Museen ist heutzutage eine grundlegende Anforderung, sonst verlieren sie ihre Anziehungskraft. Die interaktive und besucherfreundliche Entwicklung der Museen soll fortgesetzt werden, es ist aber auch wichtig, dass die verwirklichten Modernisierungen langfristig am Leben bleiben und funktionieren, dass man auch auf ihre Instandhaltung aufpasst. Neben der Entwicklung der Infrastruktur soll die moderne Museumspädagogik im je weiteren Kreise verwendet werden, man braucht kreative Programme, damit die Museen die bisherigen Besucher behalten und neue erwerben, bzw. auch bei den künftigen Generationen die Welt der Museen beliebt machen. Die Miteinbeziehung der örtlichen Handwerker und der kreativen Industrie kann zur Gestaltung von zielgruppenspezifischen innovativen Ideen liefern. Die Lehreinrichtungen, die Allgemeine Bildung, das Hochschulwesen, die kulturelle und kreative Industrie, die Akteure des Tourismus und die regionalen touristischen Organisationen haben bei der Unterstützung des Kulturvermittlungsauftrags der Museen eine wichtige Rolle.¹³

¹² Máté Andrea-Szabó Géza-Gonda Tibor-Oroszi Viktor György: Borfogyasztási és borvásárlási trendek alakulása. In: Tolna megye egyik húzóágazatának jövője: szőlészeti – borászati trendkutatás. (szerk.: N. Horváth, B.): Pécs, Pécsi Tudományegyetem, 2015. 128-165. p.

¹³ Gonda Tibor-Keresztesi János: A kulturális és kreatív ipar gazdasági jelentősége napjainkban. In: Kreatív ipari innováció menedzser képzés. (szerk.: Gonda Tibor) Szekszárd, PTE Kultúratudományi, Pedagógusképző és Vidékfejlesztési Kar, 2015. 34-50. p.; Koltai Zsuzsa 2011. 146 p.; Miszné Korenchy Anikó 2016. 49-55. p.; Nagy Janka Teodóra 2013. 297-312. p.

Danksagung

Auch an dieser Stelle möchte ich mich bei dem Komitatsmuseum Mór Wosinsky und bei seinen Museumspädagogen, Zsuzsanna Szűcs und Zsuzsa Andrásné Marton für ihre fachliche Unterstützung bei meiner Arbeit und für ihre Zusammenarbeit bei meiner Forschung bedanken.

Pedagógus és turizmus szakos hallgatók múzeumlátogatási attitűdje a szekszárdi vármegyeháza példáján

Rezümé

A helytörténeti múzeumok, mint attrakciók fontos szerepet töltenek be egy adott település vagy térség múltjának megismertetésében, mind a helyi lakosság mind a turisták körében. A turisztikai trendek és a látogatók igényeinek változásával a múzeumoknak ki kellett lépniük a korábbi passzív értékmegőrző szerepköréből az interaktív élményközpontú ismeretátadás felé. Fontos, hogy a helytörténeti múzeumok látogatásának népszerűsítésében a turisztikai szakemberek mellett a pedagógusok (óvoda, közoktatás, felsőoktatás) is szerepet vállaljanak, és hogy a fiatalok az ifjúsági turizmus szervezett keretei között megismerjék a múzeumok élménygazdag, innovatív világát is.

Dr. Máté Andrea PhD

Assistent Professor

Universität Pécs, Fakultät für Kulturwissenschaften, Pädagogik und Regionalförderung, Institut für Lebensmittelindustrie und Regionalförderung

andrea@kpvk.pte.hu

PhD 2008 Geowissenschaft - Tourismusgeographie

Forschungsschwerpunkte: Tourismusgeographie, Soziale und Ökonomische Geographie, Weintourismus, Festivaltourismus, Weinmarketing, Regionalmarketing, Wirtschaftsgeschichte, Museumspädagogie

Anzahl der Publikationen: 62; Anzahl der unabhängigen Zitate: 57

Mitglied der Geowissenschaft Ausschuss I. (Sozialgeographie) der Ungarischen Akademie der Wissenschaften

Mitglied der Tourismus Arbeitsausschuss der Ungarischen Akademie
der Wissenschaften der Akademischen Ausschusses Pécs
Gründungsmitglied der Tourismusgeographische Abteilung der Ungarischen
Gesellschaft für Geographie
Mitglied des Organisationskomitees des internationalen Tourismus-
Konferenz der „Aktuelle Fragen des Tourismus im Karpatenbecken“
<http://www.turizmuskonferencia.hu/>

IKT tényezők vizsgálata a felsőoktatásban Kérdőíves felmérés a Pécsi Tudományegyetem oktatói körében¹

PANKÁSZ BALÁZS

Absztrakt

A 21. század elején megkérdőjelezhetetlennek tekinthető az internet és a digitális eszközök felsőoktatásban betöltött szerepének fontossága. A globalizálódó környezetben a technológiai fejlődés gyors változásokat hoz létre ezen a területen is, az informatikai innovációk új kihívások elé állítják az oktatási rendszer szereplőit. A változásokkal újabb kérdések és megoldásra váró problémák merülnek fel. Hogyan és milyen mértékben szükséges a digitális eszközöket beilleszteni az oktatásba? Milyen új kompetenciákra van szükségük az oktatóknak a digitális fejlődés fenntartása érdekében? E kérdések megválaszolása szükségessé teszi, hogy alaposabb vizsgálatok történjenek az IKT tényezők aktuális helyzetét illetően.

A felsőoktatás próbál lépést tartani a technológiai fejlődéssel, beépítve az új eszközöket az oktatási gyakorlatba. Jelen kutatás a felsőoktatási IKT tényezők vizsgálatára irányul, megpróbálva feltárni az oktatók véleményét a népszerűvé vált lehetőségek és alkalmazások tanulás/tanítás célú használatáról. Vajon tényleg lehetséges oktatási támogatásokra használni ezeket az eszközöket, hozzájárulhatnak-e az egyéni és közösségi tudásépítéshez?

Bevezetés

A téma jelentősége, aktualitása

A 21. század elején megkérdőjelezhetetlennek tekinthető az internet és a digitális eszközök felsőoktatásban betöltött szerepének fontossága. A globalizálódó környezetben a technológiai fejlődés gyors változásokat hoz létre ezen a területen is, az informatikai innovációk új kihívások elé

¹ Lektor: Dr. habil. Németh Balázs PhD egyetemi docens, PTE KPVK Felnőttképzési és Emberi Erőforrás Fejlesztési Intézet

állítják az oktatási rendszer szereplőit. A változásokkal újabb kérdések és megoldásra váró problémák merülnek fel. Hogyan és milyen mértékben szükséges a digitális eszközöket beilleszteni az oktatásba? Milyen új kompetenciákra van szükségük az oktatóknak a digitális fejlődés fenntartása érdekében? E kérdések megválaszolása szükségessé teszi, hogy alaposabb vizsgálatok történjenek az IKT tényezők aktuális helyzetét illetően.

A felsőoktatás próbál lépést tartani a technológiai fejlődéssel, beépítve az új eszközöket az oktatási gyakorlatba. Jelen kutatás a felsőoktatási IKT tényezők vizsgálatára irányul, megpróbálva feltárni az oktatók véleményét a népszerűvé vált lehetőségek és alkalmazások tanulás/tanítás célú használatáról. Vajon tényleg lehetséges oktatási támogatásokra használni ezeket az eszközöket, hozzájárulhatnak-e az egyéni és közösségi tudásépítéshez? A kutatás megpróbálja azt is feltárni, milyen módon befolyásolhatják az IKT eszközök a tudás megszerzésének módját, hatékony és eredményes felsőoktatási felhasználásukat.

A technikai fejlődés hatással van a társadalmi folyamatokra, módosítva és alakítva a kommunikációs-, információszerzési-, szabadidő eltöltési- és tanulási szokásokat egyaránt.² A felsőoktatás útkeresése, az új vonatkoztatási keret kijelölése kiemelten időszerű folyamatnak tűnik a tudás-alapú társadalomban. Az egyetemeknek át kell gondolkodniuk képzéseik hatékonyságát, alkalmazkodva a modern „felhasználói” igényekhez, az aktuális technológiai lehetőségeket számba véve.

A hazai egyetemeken egyelőre nem terjedt el tömegesen a korszerű IKT eszközök oktatási felhasználása, vagy a web 2.0 alkalmazások beépítése a tanórák menetébe. Úgy vélem a magyar felsőoktatás helyzetét, az oktatók attitűdjeit alaposan fel kell térképezni, elemezni, ezzel is elősegítve a gyorsabb alkalmazkodást a digitális eszközök és az internetes lehetőségek oktatási célú felhasználásához. Kihívást jelentő feladat egy olyan folyamatról hitelesen és objektíven számot adni, melynek magam is része vagyok. Tagja vagyok a Pécsi Tudományegyetem Kultúratudományi, Pedagógusképző és Vidékfejlesztési Kar Elearning Módszertani

² Sipos Anna Magdolna–Varga Katalin–Egervári Dóra (2015): Net! Mindenekfelett? Pécsi Tudományegyetem, Pécs, 267. p.

Kutatócsoportjának³, mely gyakorlatorientált válaszokat kíván adni az e-learning területen jelentkező kérdésekre.

Napjainkban a távoktatás már jelen van a világ szinte minden fejlett országában. Az Információs és Kommunikációs Technológia (továbbiakban IKT – *olyan eszközök, technológiák, szervezési tevékenységek, innovatív folyamatok összessége, amelyek az információ- és kommunikációközlést, feldolgozást, áramlást, tárolást, kódolást elősegítik, gyorsabbá, könnyebbé és hatékonyabbá teszik*)⁴ eszközeit a távoktatás beleépítette a módszertanába. *„Az IKT megjelenésével a tanulási környezet is megváltozott: számos esetben számítógéphez, intra- és/vagy internethez, multimédiás anyagokhoz kötődik. A hagyományos tanulási környezetet néha teljesen felváltja, gyakrabban pedig kiegészíti az online környezet.”*⁵ A dolgozat címében és a szövegben is többször az IKT tényezők kifejezést használom, utalva a fogalom már említett komplexitására.

A kutatás eredménye hozzásegít bennünket, hogy tisztább képet láthassunk az oktatásban résztvevő oktatók attitűdjeiről, szokásairól és véleményéről. Különösen fontosnak érzem az oktatókra irányuló kutatásokat. Az információs társadalomban a tanári tevékenységen belül fontos szerep jut a digitális eszközhasználati és értékközvetítő kompetenciáknak. A pedagógus feladata segíteni a diákokat, hogy az internetes tartalmakat megfelelően szűrjék relevancia, érték és megbízhatóság alapján. A felsőoktatás stratégiai fejlesztésének fontos nyitott kérdése, hogy miként alakul az online oktatási környezet, széles körben elterjedt lesz-e az e-learning anyagok használata, fejlesztik-e az intézményi IKT tényezőket –beleértve az oktatói IKT eszközhasználati kompetenciákat. Jelentős

³ Az Elearning Kutatócsoportot 2013-ban alapította a Pécsi Tudományegyetem Felnőttképzési és Emberi Erőforrás Fejlesztési Kara, a PTE KPVK jogelőd intézménye. A Kar által kidolgozott e-learning kurzusokon az elmúlt három évben több mint 500 hallgató vett részt.

⁴ Magyar Ferdinánd (2012): IKT technológiák és alkalmazásuk. PTE Deák Ferenc Gyakorló Gimnázium és Általános Iskola. http://pedtamop412b.pte.hu/files/tiny_mce/File/iktalap_mf.pdf (2016.02.08.)

⁵ Papp-Danka Adrienn (2014): Az online tanulási környezettel támogatott oktatási formák tanulásmódszertanának vizsgálata. ELTE Eötvös Kiadó, Budapest. 7. p. http://www.eltereader.hu/media/2015/01/Papp_Danka_A_On_line_tanulasi_READER.pdf (2016.03.30.)

probléma, hogy „a magyar felsőoktatás nem rendelkezik jó minőségű digitális oktatási anyagokkal, valamint a legtöbb egyetem kevés szakértelemmel rendelkezik a digitális tartalmak fejlesztésében és átadásában”.⁶

A globálisan alkalmazható keretrendszerek mellett mindenképpen szükséges az egyes felsőoktatási intézmények egyedi specifikációit is figyelembe venni, hogy a fejlődés előrehaladásával meghatározhassuk az egyetemek alkalmazkodásához szükséges intézkedéseket és szükségleteket. A helyzet feltárásával, a fejlesztési lehetőségek feltérképezésével, az egyetemi, központi tanulásszervező programok állapotfelmérésével hosszútávon hatékonyabbá tehető a hallgatókkal való együttműködés, eredményesebb felsőoktatási környezet alakítható ki.

A téma szakirodalmi, kutatási előzményei

Szakirodalmi tanulmányokban sok eredményes példával találkozhatunk, amelyek azt bizonyítják, hogy az oktatásnak érdemes nyitnia az információ-technológiai újítások irányába. Az Európai Unió az elmúlt években kiemelten foglalkozott a digitális kompetenciák fejlesztésével és az oktatás modernizálásával. Megkíséreltek egy nemzetközileg alkalmazható keretrendszert kialakítani, amelynek segítségével bárki megismerheti, hogy milyen digitális kompetenciákra van szüksége egy európai polgárnak.⁷

A „formális oktatás jelenlegi formái nem fenntarthatók, nem elég hatékonyak, rugalmasak”, így nem felelnek meg a digitális, tudásalapú társadalom követelményeinek.⁸ Újfajta tanulási környezet megteremtése szükséges, elengedhetetlenné válik olyan oktatási módszerek használata, mint például a „kollaboratív tanulás, a probléma-alapú oktatás, a

⁶ Ollé János (2012): Digitális állampolgárság értelmezése és fejlesztési lehetőségei. <http://www.oktatas-informatika.hu/2012/07/olle-janos-a-digitalis-allam-polgarsag-ertelmezese-es-fejlesztési-lehetosegei/> (2015.03.20.)

⁷ Ferrari, Anusca (2013): DIGCOMP: A Framework for Developing and Understanding Digital Competence in Europe. European Commission. Joint Research Centre. Luxembourg. <http://ftp.jrc.es/EURdoc/JRC83167.pdf> (2015. 12.14.)

⁸ Duga Zsófia (2013): Tudomány és a fiatalok kapcsolata. Irodalomkutatás. Pécs, TÁMOP-4.2.3-12/1/KONV-2012-0016. Tudománykommunikáció a Z generációnak. <http://www.zgeneracio.hu/tanulmanyok> (2016.01.12.)

projektmunka és a kooperatív tanulás” Az információs társadalomban a tanulásnak nem az iskola az egyedüli helyszíne, az egyetemeknek el kell fogadniuk a tényt, hogy a hivatalos tananyag nem kizárólagos forrása az információszerzésnek. Az új megközelítésben a tanár szerepe is változik, nem tudásközvetítő hanem inkább mentor lesz. A konnektivizmus a hálózat kutatások eredményeire épít. Kulcsár Zsolt összefoglalásában: „*A konnektivizmus a hálózatelméletek pedagógiában való alkalmazását jelöli.*”⁹ E módszertan szerint a sikeres oktatás érdekében be kell vonni a tanításba a web 2.0 eszközöket, melyek segítségével létrehozhatóak hatékonyabb online tanulási rendszerek. Az új alkalmazások lehetőséget biztosítanak a tanulóknak az együttműködésre és az információ megosztására, növeli elkötelezettségüket, motivációjukat, önkifejező képességüket.¹⁰ A modern technológia megváltoztatja az információ létrehozásának és megosztásának módját, a kommunikáció jellegét, sőt a tanulási szokásokat is.¹¹

Az oktatókkal szemben új elvárásként jelenik meg, hogy az információs technológiát aktívan használva, hatékonyabban kommunikálják tudásukat. Az oktatók szerint egyes alkalmazások értéket képviselhetnek az oktatásban, míg a közösségi oldalak megítélése kérdésesebb a tanítási felhasználás aspektusából tekintve.¹²

Megfigyelhető, hogy az információszerzésben az internet szerepe folyamatosan növekszik, ami a tanulmányokkal összefüggő területeken is erős tendencia, az e-tananyagok és e-források jelentősége megnő. Az is elmondható, hogy a felhasználók egy jelentős része egyáltalán nem, vagy csak alacsony szinten képes használni a világháló nyújtotta lehetőségeket, különösen az információk megbízhatóságának és hitelességének területén, adatbiztonsági, etikettbeli és digitális kompetencia tényezőkben nagy a bizonytalanság és lemaradás.¹³

⁹ Kulcsár Zsolt (2009): Hálózati tanulás. (<http://matchsz.inf.elte.hu/tt/docs/Kulcsar-Zsolt-Halozati-tanulas.pdf>) (2013.12.04.)

¹⁰ Siemens 2010.

¹¹ Sipos és mtsai tanulmánykötete aktuális és részletes hazai áttekintést nyújt a témában, 2015.

¹² Duga 2013.

¹³ Sipos és mtsai 2015.

Komenczi Bertalan az *Elektronikus tanulási környezetek* című munkájában a hálózati tanulás és a világháló által nyújtott lehetőségekkel foglalkozott. Az online tanulás során a hallgatók egyénileg és egymástól elkülönülve lépnek interaktív kapcsolatba a tananyaggal, ezáltal a tanítás és tanulás kettősből az előbbi megszűnik. A szerző szerint a tanulás ezen formája „*integrálja legjobban az informális és spontán tanulást a tudásépítés folyamatába.*”¹⁴ Nagymértékű gondolkodásbeli különbségek tapasztalhatók a diákok és a tanárok között, melyek akadályt képeznek a fiatalok sikeres tanításában.¹⁵ A netgeneráció tagjainak tanulási szokásait alapvetően befolyásolja, hogy egyre több időt töltenek web 2.0 alkalmazások használatával, ezzel egyedülálló – és egyelőre meglehetősen kihasználatlan – lehetőséget teremtve a felsőoktatás számára. Napjainkban az új generáció esetében a meglévő hagyományos oktatási rendszerek kevésbé eredményesen működnek, a felsőoktatásban már „*döntő többségben lévő Y és Z generációs hallgatók más tulajdonságokkal írhatók le, ezáltal másfajta oktatást is igényelnek.*”¹⁶

Már a felsőoktatás résztvevői azok a fiatalok, akik beleszülettek a digitális technológia természetességébe, számukra az online világ hozzátartozik a mindennapi élethez.

A generációkutatás a születési év szerinti csoportosítás elvét alkalmazza. A nemzetközi szakirodalom Mark Prensky Digitális bennszülöttek, digitális bevándorlók című munkája¹⁷ nyomán nevezi az internettel felnőtt nemzedéket digitális bennszülötteknek. Különböző elméletek és elképzelések léteznek azonban arra vonatkozóan, hogy lehet-e egy meghatározott korszakban született csoportot generációnak nevezni, és ha igen, mi alapján lehet őket csoportosítani.¹⁸ Sokan kritizálják a Prensky által felvázolt (vagy inkább megkonstruált) generáció-képet, miszerint

¹⁴ Komenczi Bertalan (2013): Elektronikus tanulási környezetek sajátosságai. http://old.ektf.hu/~kbert/2013_14_02/komenczi_etk_20131111.pdf (2016.02.03.)

¹⁵ Ollé 2012.

¹⁶ Pais Ella Regina (2013): Alapvetések a Z generáció tudománykommunikációjához – Tanulmány. <http://www.zgeneracio.hu/tanulmanyok> (2016.03.01.)

¹⁷ Prensky Marc (2001): Digitális bennszülöttek, digitális bevándorlók. http://goliat.eik.bme.hu/~emese/gtk-mo/didaktika/digital_kids.pdf (2016.03.01.)

¹⁸ Z. Karvalics L. (2001): A netnemzedék vizsgálatának szemléleti alapjai, Új Pedagógiai Szemle, 51 7-8. 46-51.

nem csak a technológia határozza meg a fiatalok médiahasználatát, kommunikációs szokásait, hanem továbbra is léteznek azok a társadalmi-kulturális faktorok, amelyek formálják a digitális világ javainak használatát.¹⁹

A kutatók számára az is bizonyossá vált, hogy „*a digitális bennszülöttek nem alkotnak homogén csoportot, nem minden jellemzőjük tekinthető evidensnek*”.²⁰ A dolgozatban – a fenntartások mellett – a generációs megközelítést alkalmazom, tekintettel arra, hogy a kutatás a felsőoktatás szereplőinek életkori különbségeit veszi alapul. Úgy vélem, hogy – az egyes generációk közti határvonal elmosódott és a különböző korosztályokat különbözőképpen lehet csoportosítani – az életkori csoportosítással mégis határozott tendenciák és összefüggések tárhatóak fel. A generáció alapú nemzetközi kutatások rendkívül széleskörűek és kiterjedtek²¹, az életkori kategorizációs megközelítés hasznos adalékokkal és tanulságokkal szolgálhat a hazai felsőoktatás vizsgálata során is.²²

Az eddigiekben bemutatott kérdések és problémák alapozzák és orientálják a dolgozat témaválasztását és alapvető kutatási kérdéseit. A dolgozat arra vállalkozik, hogy ha legalább részben is, de válaszokat adjon a vizsgált területen. Kutatásom feltáró és keresztmetszeti jellegű. Az aktuális helyzet feltárásával nem csupán egy keresztmetszeti állapotfelmérés valósul meg, de bővíthetnek ismereteink az IKT felsőoktatási felhasználási lehetőségeit és határait illetően is. A dolgozat segíthet a felsőoktatási oktatók digitális eszközhasználatának feltérképezésében és megértésében. A kutatás ezáltal hozzájárulhat a felsőoktatás iránykereséséhez, különösen az új technológiákkal támogatott tananyagfejlesztés szempontrendszerét tekintve.

¹⁹ Szijártó Zsolt (2013): „Forró témák” a Z-generáció kutatásban: Fogalmi keretek – módszertani megközelítések – Tanulmány. <http://www.zgeneracio.hu/tanulmanyok> (201603.01.)

²⁰ Papp-Danka Adrienn 2013. Digitális bennszülött vagy digitális állampolgár?- Tanulók a digitális világban. In: Digitális állampolgárság az információs társadalomban. Szerk. Pál Dániel Levente. Budapest: ELTE Eötvös Kiadó

²¹ Kelan-Lehnert 2009.

²² Molnár Balázs 2011. Pedagógushallgatók internethasználata és internetalapú tanulási tevékenységei a Debreceni Egyetem Gyermekevelési és Felnőttképzési Karán. Doktori disszertáció. Debrecen: Debreceni Egyetem Humán Tudományok Doktori Iskola.

A kutatás felépítése, hipotézisek

A kérdőíves vizsgálatot részesítem előnyben, a kvantitatív beállított-ságú kutatás lényege a szisztematikusan gyűjtött adatok módszeres, kritikai feldolgozása. Alapvető kutatási kérdésem az, hogy az életkori tényezők (és az ebből adódó generációs különbségek) miként befolyásolják az internethasználatot, az IKT tényezőkhöz való viszonyulást az oktatók esetében. Az elméleti irodalom alapján számos különbség feltételezhető több jelentős területen.

A dolgozatban egy online kérdőíves felmérés eredményeit mutatom be részletesen. Az *online kérdőíves módszertan* mellett több érv is szól. A kérdőív előnye, hogy előre rögzített kérdéseket teszünk fel mindenkinek, megbízható és gyors adatszerző eljárás. Az online lekérdezés praktikus, hiszen az adatrögzítés, információfeldolgozás és elemzés könnyebbé válik. Az online kérdőív nagy előnye még, hogy nincs benne kérdezőbiztosi torzítás, az esetleges kényesebb kérdésekre is nyugodtan válaszolhatnak őszintén a kitöltők. A válaszok könnyen kvantifikálhatóak és feldolgozhatóak, a standardizáció miatt az eredmények jól összehasonlíthatóak, és kifinomult statisztikai eljárások alkalmazhatóak az adatelemzés során.

A kérdőíves lekérdezésben 148 fő vett részt. A minta összetétele és létszáma alapján úgy vélem, – ha nem is teljesen reprezentatív – de aktuális és reális képet kaptam a kutatási kérdésekről. A kutatásom jellegét tekintve egyszerre általános és konkrét. Áttekintő jellegű képet ad a felsőoktatási IKT tényezők aktuális helyzetéről, és konkrét – körülhatárolt kérdésekre keres válaszokat, elsősorban egy adott intézmény (Pécsi Tudományegyetem) vonatkozásában.

A kódolt adatok feldolgozása számítógéppel történt, az SPSS statisztikai adatfeldolgozó szoftverrel. A statisztikai adattáblákat, a válaszok, a felhasznált módszerek (khí-négyzet próba, Fisher teszt), és szignifikanciaértékek feltüntetésével a dolgozat Melléklet részében helyeztem el. A dolgozatban arra vállalkozom, hogy kérdőívek segítségével átfogóan vizsgáljam kutatási kérdéseimet és a kapott adatokból következtetéseket vonjak le. Következtetésem egy része nem életkori különbségekre irányul, hanem az oktatói minta adatainak átfogó elemzésére. A kérdőíves kutatás során arra is kerestem válaszokat, hogy milyen kimutatható különbségek figyelhetők meg a hallgatók és oktatók IKT tényezőkre vonatkozó attitűdjeinek összehasonlítása kapcsán.

A kutatás megkezdése előtt a szakirodalom áttekintése és a korábbi hasonló célcsoporton végzett vizsgálatok tanulságai alapján fogalmaztam meg hipotéziseimet. A dolgozat tehát deduktív jellegű: a hipotézisek az elmélet alapján készültek el, és hipotézisek empirikus vizsgálata dönti el, hogy mi lesz ebből igazolható, átalakítható vagy elvethető.

H1 hipotézis: A felsőoktatásban dolgozó tanárok az oktatás során elsősorban a hagyományos oktatási módszertanhoz kapcsolódó IKT eszközöket részesítik előnyben, a web 2.0 eszközök használata háttérbe szorul.

H2 hipotézis: Az oktatási szempontból hasznosnak tartott IKT eszközök megítélése eltér a hallgatói és oktatói értékelések alapján.

H3 hipotézis: A felsőoktatási online kurzusok alacsony számát elsősorban az indokolja, hogy nem áll rendelkezésre tárgyi, intézményi, személyi és pedagógiai feltételrendszer.

A kérdőívek által nyert adatokat a dolgozat második felében – a könnyebb áttekinthetőség kedvéért – kérdésenként, szisztematikusan, ábrákkal kiegészítve mutatom be. A hipotézisek vizsgálata a dolgozat kutatási eredmények részébe került.

Oktatói kérdőíves felmérés

Az adatgyűjtés technikai megvalósítása, a lekérdezés folyamata

A kérdőív a 2016-os évben készült el Google dokumentumként és online lehetett kitölteni²³. A kitöltők a Pécsi Tudományegyetem oktatói voltak, akik e-mailben kaptak felhívást a felmérésről, és a magadott linken érték el a kérdőívet. A hangsúlyt az IKT (információs és kommunikációs technológia) eszközhasználatra helyeztem, a kérdések legnagyobb része erre vonatkozott. Ezen kívül az IKT-val támogatott oktatási-pedagógiai módszerekkel és intézményi tényezőkkel kapcsolatban is feltettem kérdéseket, de vizsgáltam a hallgatókkal kapcsolatos attitűdöket is (kompetenciákra, generációkra vonatkozóan). A próbakérdezés eredményei alapján véglegesítettem a kérdőívet. A kérdőív végleges változatában 27 kérdést tartalmazott.

²³ Ezen a linken volt elérhető: <http://goo.gl/forms/XYPm30Lnz6>

A kérdések típusuk alapján három részre oszthatóak. Az első típus-hoz tartozó kérdéseknél egy választ lehetett megjelölni, a második típus-nál több válaszlehetőség volt, a harmadik típusnál a kérdéseket (illetve állításokat) egy többfokú skálán kellett értékelni. A lekérdezés időpontja 2016. február, összesen 148 értékelhető válasz érkezett. Az adatok értékeléséhez az SPSS statisztikai értékelő rendszert használtam fel.

E mintában is vizsgáltam a válaszmintákat életkori bontásban is. Az életkor²⁴ alapján három csoportot képeztem (Y generáció, X generáció, baby boom generáció), amely alapján a három csoport a következőként került kialakításra:

1. csoport: életkorban 35 éves korig, így 32 fő került e csoportba
2. csoport: életkorban 35-55 éves korúak, így e csoportban 84 fő szerepelt
3. csoport: életkorban 55 év felett, így e csoportba 32 fő került

Ez lehetőséget adott statisztikai elemzésre a három életkori csoport vonatkozásában, korosztályra bontva kereszt táblák alapján. Ahol erre nem volt lehetőség, ott leíró statisztikai módszerekre tudtam támaszkodni. Az eredmények bemutatása és a következtetések levonása során igyekszem kitekinteni a generációs kategorizáció fogalomrendszeréből és értelmezési kereteiből.

A kérdőív értékelése

(1. kérdés: Az Ön neme?)

A vizsgálati mintát 148 fő értékelhető válasza adta. A kérdőívet 78 nő (53%) és 70 férfi (47%) töltötte ki.

A tanulmány tartalmi kötöttsége miatt a teljes kérdőíves felmérést itt nem tudom bemutatni. Az ábrákkal, diagramokkal kiegészített eredmények elérhetőek több helyen is.²⁵

²⁴ Az Y generáció az 1981 után született oktatók, az X generáció az 1961 és 1981 között születettek, a baby boom generáció tagjai pedig 1961 előtt

²⁵ Letölthető innen is: <http://www.slideshare.net/pankaszk/ikt-tnyezk-vizsglata-a-felsoktatsban-krdves-felmrs-a-pcsi-tudomnyegyetem-oktati-krben>

A kutatás eredményei

Hipotézisek és kapott eredmények

A kérdőíves kutatások eredményeinek ismeretében a dolgozat elején megfogalmazott hipotézisekre a következő összefoglaló jellegű válaszok adhatóak.

H1 hipotézis: A felsőoktatásban dolgozó tanárok munkájuk során elsősorban a hagyományos oktatási módszertanhoz kapcsolódó IKT eszközöket részesítik előnyben, a web 2.0 eszközök használata háttérbe szorul.

Oktatói munkájuk során a tanárok a számítógépet, a projektort és a diasort (ppt) alkalmazzák leggyakrabban. Ennek oka az lehet, hogy ezek használatában magabiztosak: felkészültség szempontjából is a projektor, diasorok és a számítógép érték el a legmagasabb értéket. Nem találtam jelentős generációs különbségeket.

Az elektronikus tananyagokat –generációtól függetlenül– már kevésbé használják, és használatából is kevésbé felkészültek. Későbbi kutatásokban szeretném alaposabban vizsgálni a kauzalitás kérdését: kevesebbet használják és emiatt nem magabiztosak, vagy nem felkészültek és emiatt használják ritkábban.

E kutatási hipotézist részben megalapozottnak tekintem, de a hipotézist nem sikerült elégséges bizonyítékkal igazolni. Az oktatói kérdőíveknél az alacsonyabb elemszám miatt indokolt a fenntartás, további vizsgálatokat tartok szükségesnek a pontosabb körülhatárolás céljából.

H2 hipotézis: Az oktatási szempontból hasznosnak tartott IKT eszközök megítélése eltér a hallgatói és oktatói értékelések alapján.

Az IKT eszközök oktatási környezetben való alkalmazását illetően az első négy helyen mindkét csoportban a számítógép, a projektor, az elektronikus tananyag és a diasorok (ppt) szerepelnek. Ha az eredményeket alaposabban vizsgáljuk, akkor már különbségeket találunk.

Hallgatóknál a számítógép, a projektor, az elektronikus tananyagok és a diasorok (ppt) a négy kiemelkedően pozitívan értékelt eszköz. Jelentős életkori különbségek is vannak. A projektort és diasorokat a fiatalabb hallgatók értékelték magasabbra oktatási szempontból. A tablet, Wikipé-

dia, fényképezőgép, webkamera és a Neptun oktatásszervezési oldal oktatási hasznosságának megítélésében az idősebb hallgatók adtak nagyobb értéket.

Oktatóknál a rangsor következőképpen alakult: projektor, diasorok, számítógép, elektronikus tananyagok. Életkori különbségeket itt is találhatók. Az oktatói mintában generációs eltérést a Wikipédia, webkamera értékelése mutatott. Az 55 év feletti korosztály hasznosabbnak tartja a Wikipédia és webkamera használatát, mint fiatalabb oktatótársaik

Jelentős megítélésbeli különbségek voltak tapasztalhatóak az IKT eszközök hasznosságára vonatkozóan a hallgatói és oktatói értékelések összevetésében.

A hallgatók az oktatókhoz képest magasabb oktatási értékeket adtak a következő IKT eszközöknek: okostelefon, tablet, Wikipédia, e-könyv olvasó, Facebook.

Az oktatók két IKT eszköz kapcsán adtak magasabb értékelést a hallgatóknál: a projektor és a diasorok esetében.

E hipotézis bizonyításra került, az eredmények további értelmezésével a dolgozat összegző részében foglalkozom.

H3 hipotézis: Az online kurzusok alacsony számát elsősorban az indokolja, hogy nem áll rendelkezésre tárgyi, intézményi, személyi és pedagógiai feltételrendszer.

Tárgyi (infrastrukturális) és intézményi tényezőkre vonatkozó adatokat az oktatói válaszok alapján szereztem. Az intézményi IKT felszereltség, infrastruktúra megítélése nem egységes, de az oktatók közel fele szerint hiányos, csak 10% alatt volt a válaszadók körében azok aránya, akik szerint kiváló. Az intézményi támogatás, a továbbképzési lehetőségek és az intézmény vezetőségének IKT tényezőkhöz való hozzáállása is erősen megosztotta a válaszadókat.

Kapcsolatot találtam az intézmények IKT felszereltségének értékelése és az IKT eszközhasználatot bemutató előadásokon való részvételi lehetőségek között. Vagyis azok, akik úgy vélik, hogy intézményük felszereltsége hiányos IKT eszközök terén, nagyobb arányban vallják azt, hogy lehetőségük sincs részt venni ilyen előadásokon.

A személyi tényezőket tekintve elmondható, hogy az oktatók többsége nyitott az online eszközök nagyobb használatára. Ugyanakkor új IKT módszerekről vagy technikai, felhasználási információkról szóló fórumokon csak minden harmadik oktató vesz részt.

A leggyakoribb didaktikai módszerének a kitöltők 91%-a a frontális eszközöket jelölte meg (előadás, magyarázat) és leggyakoribb pedagógiai tevékenység a diavetítés a tananyag prezentálásához.

A hipotézis részben teljesült, de annak összetettsége miatt, nem tudom igazolni minden elemét. Az eredmények további értelmezésével a következő részben foglalkozom.

Következtetések

Jelen vizsgálat is bizonyítja, hogy a felsőoktatási környezet támogatja a modern technológia vívmányainak beépítését az oktatási környezetbe, azonban akadnak megoldatlan kérdések. A kutatás hangsúlyozott célkitűzése volt bemutatni, hogy a felsőoktatásban fontos a korszerű IKT eszközök átgondolt alkalmazása, valamint az oktatási szereplők IKT kompetenciaszintjének fejlesztése.

Sok felsőoktatási tanár esetében elmondható: soha nem kényszerült még bonyolultabb IKT eszközöket használni, nem ért a digitális eszközökhöz. Ha az oktatónak nincs megfelelő felkészültsége (IKT kompetenciahiány) a technikai eszközök alkalmazására, elkerüli majd azok oktatásba történő bevonását, mert fél a használatától.²⁶ Erre lehet visszavezetni, hogy a felmérésben a számítógép, projektor és diasorok (ppt) nem csak a leggyakoribb, hanem a legmagabiztosabban használt eszközök egyben. Más felsőoktatási intézményekben is hasonló lehet a helyzet, a digitalizáció sokszor csak arra korlátozódik, hogy az oktatók egy-egy előadásukhoz PowerPoint diaszt készítenek.²⁷ Az egyik legkomolyabb IKT oktatói kompetenciának a diavetítés bizonyul jelenleg a felsőoktatásban –összegezhethetném ironikusan. Fontos a multimédia alkalmazásának egyre jelentősebb elterjedése, szinte mindenki használ képeket, ábrákat,

²⁶ Kubinger-Pillmann Judit (2011): Digitális pedagógiai módszer és eszköztár alkalmazása a felsőoktatásban. http://epa.oszk.hu/00000/00011/00160/pdf/iskolakultura_2011_12_048-059.pdf (2015.03.20.)

²⁷ Kubinger-Pillman 2011:50.

a válaszadók kétharmada digitális szövegelemeket, videofilmeket. Nem találtam meggyőző bizonyítékokat arra vonatkozóan, hogy a fiatalabb oktatók IKT kompetenciái magasabbak lennének, mint idősebb oktató-társaiké.

A felsőoktatás digitális fejlesztéseinek talán egyik kulcskérdése lehet az oktatói attitűd. Az oktatók a web 2.0 és e-learning kapcsán optimisták és nyitottak: a minta háromnegyede szerint az új alkalmazások képviselhetnek értéket az oktatás kapcsán, és kétharmaduk véli úgy, hogy az egyetemeknek mindenképpen lépést kell tartani a technológiai fejlődéssel.

A válaszadók több mint nyolcvan százaléka szerint a korszerű eszközök használata együtt jár az új pedagógiai módszerek alkalmazásával. A felmérésben résztvevő oktatók több mint felének (57%) azonban nincs lehetősége olyan mások által tartott előadásokon részt venni, ahol az IKT eszközöket rendszeresen használják. Az ilyen előadások fontos előnye lehet, hogy az oktatók megismerkedhetnek a különböző eszközök használatával és ez segítheti őket abban, hogy maguk is gyakrabban alkalmazzák ezeket a tanórákon. Nagyjából a minta kétharmada nem vesz részt olyan fórumokon (akár internetes), ahol lehetősége volna újszerű IKT módszerekről vagy technikákról információt szereznie. Az újabb pedagógia eszközök és lehetőségek (kooperatív tanulás, projektmunka, konstruktív pedagógia, kollaboráció) tanulásszervezési és módszertani hátteréről így nem kapnak elég információt.

Kérdés, hogy ha ilyen kis arányban kapnak oktatási támogatást, és nem vesznek részt módszertani továbbképzésen, fórumokon akkor hogyan fog beépülni a napi oktatási gyakorlatba a magas szintű digitális eszközhasználat. Intézményi támogatás és kényszerítő körülmények hiányában nem lehet okunk az optimizmusra.

A web 2.0 eszközök használata esetében a módszer a kollaboráción alapuló oktatásszervezés lenne, ami egyrészt magas szintű IKT eszközhozzáférési lehetőséggel, másrészt erős IKT eszközhasználati kompetenciával (oktatói, hallgatói) kell, hogy társuljon. Az oktatók nagy részénél

hiányzik a korszerű pedagógiai elvek és módszertani eszközök alaposabb ismerete, főként ha európai elvárásokat és sztenderdeket vesszük alapul.²⁸

Nagyon hasonló a pedagógiai módszertan –életkortól függetlenül- a felsőoktatásban: a frontális oktatás dominál (előadás, magyarázat), a leggyakoribb pedagógiai tevékenység a diavetítés a tananyaghoz. A hallgatói információ keresés és feldolgozás, kommunikációs eszközhasználat mintázatai a korábbi oktatási formák, módszerek hatékonyságát kérdőjelezzék meg. Ha a pedagógusok nem tanulnak meg a netgeneráció nyelvén beszélni, ezt az oktatásba átültetni, akkor a fiatalabb generáció tagjai egyre nagyobb számban fognak a formális oktatási tevékenységtől elfordulni. A felsőoktatási oktatók rendelkeznek a szükséges tárgyi tudással, de azt a netgeneráció nyelvére kell lefordítaniuk, új és speciális módszertanokat kell kidolgozniuk tárgyaikhoz, és ehhez akár a tanulóikat kell segítségül hívniuk.²⁹ A Z generációra vonatkozó állítások közül a legnagyobb egyetértés az oktatók körében (80 % felett) két állítással kapcsolatban született: a mai diákoknak fontosak a vizuális ingerek (és nagy hatással is vannak rájuk); és a mai diákoknak ingergazdag környezetre van szükségük. A mintában szereplő oktatók több mint 90 százaléka fontosnak tartja a kétirányú kommunikációt (és magas értékelést kap a megbeszélés), közel 80 százaléuk kiemeli a pedagógiai módszerek közül a kooperatív technikákat, kétharmaduk a projektmunkát. Kérdés valójában mit értenek ez alatt, hiszen a frontális didaktikai eszközöket alkalmaz a felsőoktatási tanárok többsége, leggyakoribb pedagógiai tevékenység –a válaszok alapján- a projektoros vetítés a tananyag prezentálásához. Az oktatók szerint a legfontosabb hallgatói kompetenciák az összefüggés-megértés és szövegértés, amiket csak frontális előadásokon keresztül fejleszteni nem lehetséges. A szövegértés és az elektronikus

²⁸ Kárpáti Andrea–Hunya Márta (2009): Kísérlet a tanárok IKT-kompetenciája közös európai referenciakeretének kialakítására – a U-Teacher projekt I. Új Pedagógiai Szemle, 2009 február. <http://ofi.hu/karpati-andrea-hunya-marta-kiserlet-tanarok-ikt-kompetenciaja-kozos-europai-referenciakeretenek-0> (2015.12.02.)

²⁹ Prensky 2001.

tananyagokban, digitális szövegekben történő hatékony tájékozódás, eligazodás fontos kompetencia az online tanulási térben is.³⁰ Maguk a diákok is előnyben részesítik a csoportos, interaktív feladatmegoldást a frontális oktatással szemben.

Oktatási metodika és didaktika reform szükséges a felsőoktatásban. A reformpedagógia nem éri el felsőoktatást, az merev és konzervatív alkalmazott eszközrendszerét tekintve, az önálló és autonóm tudásszerző folyamatok támogatása háttérbe szorul. Az egyetemek oktatási világa speciális közeg: egyrészt az egyetemi oktatók többsége nem rendelkezik pedagógiai végzettséggel, másrészt nagyon nagy önállóságot kapnak oktatási eszközeik és módszereik tekintetében. Ugyan kimutathatóan tisztában vannak az új elvárásokkal (az oktatói kérdőív eredményei ezt mutatják), melynek fontos eleme a kompetencia alapú oktatás, a gyakorlatban mégis a felsőoktatási rutin diktál, így frontális oktatás (előadás, magyarázat) dominál, mely a tantermi előadásra épül. Ellenőrzés, kontroll és megfelelő visszacsatolás hiányában ez érthető is. Attitűdváltás szükséges: az „elefántcsont toronyba” zárkózó elitista felsőoktatásnak és képviselőinek haladni kell az idővel, szolgáltatás- és hallgatócentrikus irányba fejlődve. Visszatartó tényező a felsőoktatási szektor rugalmatlansága és erősen konzervatív szemlélete. A frontális oktatás kivitelezése változott, napjainkban már nem krétát használnak az egyetemi oktatók, hanem projektort és diasorokat. A tanulói aktivitás a tantermi oktatás során is fokozható, lehet kreatív- és kritikai gondolkodást, vitakészséget fejleszteni, a csoportos tanulás többletét kihasználva önálló véleményalkotást és problémamegoldást facilitálni. A felsőoktatási tanárok IKT kompetenciájának folyamatos fejlesztésére van szükség annak érdekében, hogy nyitottabbak és alkalmazkodóbbak legyenek az új eszközök használata iránt. Erre –mint a kérdőíves kutatásból kiderült- nem minden oktatási egység tud lehetőséget biztosítani. Érdeemes elgondolkozni intézményenként egy IKT és elarning koordinációs csoport létrehozásán, mely központilag támogatja az egyetemi oktatókat módszertani kiadványokkal, elérhető segédanyagokkal, tematikus fórumok és szakértői konzultáció felhasználásával

Az egyetemek részéről komoly intézményfejlesztési stratégiai változások szükségesek, melyek a hallgatói igények és oktatói kompetenciaszintek közé hidat tudnak építeni. A digitális bennszülöttek és digitális

³⁰ Pap-Danka 2014.

bevándorlók közti eltérések fejlesztési utakat jelölnek ki, lehetőségeket adnak meg, ami indokolja az egyetemek meglévő oktatási rendszerének átgondolását. Nagyon vegyes a kép a tekintetben hogy milyen az intézmények felszereltsége IKT eszközök terén és kapnak-e támogatást az oktatók IKT eszközök vagy képzés formájában. Ezt valószínűleg másként - nem így ebben a formában- szükséges vizsgálni, az oktatási szempontból önálló karok, intézetek a felmérésem szerint nagyon heterogén képet mutatnak. Ez felveti az egyetemi központi koordináció hiányát is.

A hazai felsőoktatási gyakorlat egyelőre nem ad túl sok biztató jelet, alacsony az e-learning kurzusok száma, az oktatói IKT készségek és eszközhasználat elmaradást tükröz, ha nemzetközi összehasonlításokat teszünk. Az oktatók használnak bizonyos internetes tanulásszervező programokat (Neptun, Moodle) az órák szervezéséhez, de az összetettebb web 2.0. eszközök használata (blog, közösségi háló, videó-, hangmegosztó portálok, socialbookmarking stb.) nem elterjedt a felsőoktatásban. Az oktatók nagy része az intézménye által rákényszerített online keretrendszert (Neptun) sem tudja magabiztosan használni, nem beszélve az e-learningról. Ezzel nem azt akarom sugallni, hogy az internethasználat iránti érdeklődés és nyitottság életkorfüggő tényező, mindössze arra szeretnék rávilágítani, hogy a felsőoktatási szereplők nagyon eltérő képzési- és oktatási háttérrel rendelkeznek, mely az igényeket befolyásolhatja. Ha lassan is, de változik az online oktatás iránti tanári attitűd.

Be kell építeni az IKT eszközöket a tanítási gyakorlatba, az online technológiát a fiatalok igényeihez és nyelvezetéhez kell szabni, a tananyagok összeállítását és az oktatásszervezést igazítva az új elvárásokhoz, beleértve a tanárszerep ártértékelését is.³¹ Ehhez az intézményi hozzáálláson is változtatni szükséges, a frontális oktatási tevékenységet fel kell váltania egy korszerűbb oktatásmódszertannak, mely a pedagógiai hatékonyságot számonkéri oktatóitól.³²

A jelen vizsgálatban nem tárható fel az intézmények pontos szerepe. Nem tekinthetünk el attól, hogy az IKT eszközök intézményű szintű oktatási integrációja idő- és pénzigényes. Az IKT eszközök minden napi

³¹ Ollé János, Kocsis Ágnes, Molnár Előd, Sablik Henrik, Pápai Anna és Faragó Boglárka 2015. Oktatástervezés, digitális tartalomfejlesztés. Líceum Kiadó, Eger

³² Ollé 2012.

használata egyre általánosabb, oktatásba való integrálásuk azonban korántsem zökkenőmentes (oktatási célú IKT eszközökről jó áttekintést ad Forgó – Antal).³³ Egy ilyen összetettségű paradigmaváltás módszertani területen akár évtizedekbe is telhet. Fontosnak tartom kiemelni, hogy tevékenység alapú tanítási és tanulási módszertan adaptálása és alkalmazása a felsőoktatásban a frontális oktatás arányának csökkentésével párhuzamosan lehet hatékony. Amíg az intézmények ki nem kényszerítik az oktatók átgondolt informatikai és pedagógiai eszközhasználatát, nem fejlesztik az informatikai infrastruktúrát, nem biztosítanak képzést az oktatók számára, addig a változásra kevés esély van.³⁴ Vajon a nagyon sok sebből vérző hazai felsőoktatásban van-e még ilyen jellegű tartalék, nehéz eldönteni - kutatásom nem erre a kérdésre irányult. Valószínűsíthető, hogy csak radikális felsőoktatási reform oldhatja meg a problémát.

Online educational environments and ICT tools in higher education: teachers survey

Résumé

The role of the Internet and digital tools in higher education are incontestable at the beginning of the 21st century.

The technological development creates quick changes in this area. Due to the globalized environment and the innovations in IT, the participants of the educational system have to face new challenges. New questions and problems are appearing that need to be solved. How do the changes of technological opportunities and needs transform higher education? Is it possible to use web 2.0 applications for education? How and to what extent should digital tools be inserted into education? How and to what extent should digital tools be inserted into education?

The study and related research attempts to discover the the opinion of teachers and students about web 2.0 Web 2.0 applications' learning /

³³ Forgó Sándor–Antal Péter (2013): A pedagógus mesterség IKT alapjai. Líceum Kiadó, Eger. http://p2014-26.palyazat.ektf.hu/public/uploads/17-a-pedagogus-mesterseg-ikt-alapjai_55e9c795380f7.pdf (2016. március 10.)

³⁴ Sári Szilvia 2009. "A tanári módszertan problémái a strukturálisan változó andragógus-képző felsőoktatási intézményekben". Doktori értekezés

teaching purposes. Could be used these tools in education to contribute to individual and collective knowledge building?

Scientific studies show that students' habits of using Internet are not homogenous. teachers require different attributes, they need a different kind of higher education. The survey also seeks what the real differences are between different generations' attitudes toward learning and Internet usage.

Pankász Balázs

doktorjelölt, tudományos segédmunkatárs

Pécsi Tudományegyetem Kultúratudományi, Pedagógusképző és Vidékfejlesztési Kar, Felnőttképzési és Emberi Erőforrás Fejlesztési Intézet
pankasz.balazs@kpvk.pte.hu

Szakmai adatok: Pankász Balázs doktorjelölt, a Pécsi Tudományegyetem Kultúratudományi, Pedagógusképző és Vidékfejlesztési Kar tudományos segédmunkatársa. Az elmúlt évek során a Kar Munkatudományi Kutatócsoportjának tagjaként tevékenykedett a „Munka és egészség” projekt pályázat keretében.

Kutatási területei a nevelésszociológia és az alkalmazott pszichológia. PhD tanulmányait a Pécsi Tudományegyetem "Oktatás és Társadalom" Neveléstudományi Doktori Iskolájában végzi, a 2014-es évben szerzett abszolutóriumot nevelésszociológia szakirányon.

Kárpátoktól Adriáig

Egy (és még néhány) Garay-szállóige története¹

TÖTTŐS GÁBOR

Absztrakt

Garay János kora jeles újságírója, szerkesztője és költője, az új, 1848-as forradalmi kormányzat által az egyetem magyartanszékének vezetésére felkért tanár, aki több romantikus, szellemes szóalkotásával is szolgálta honi nyelvünk pallérozását. Ezek közül az egyik legszelleme- sebbet többen nem ismerték föl létében, vagy nem tudták forrását, eset- leg másnak tulajdonították megalkotását. A tanulmány az alkotó más szállóigéi mellett a címben megjelölt nyelvi jelenség 1840-es megszüle- tésétől Bajza József, Majer István, a korabeli sajtóhírek, Gyulai Pál, Komjáthy Jenő, Deák Ferenc, Mikszáth Kálmán, a Századok folyóirat tanulmányai, Szalay József, Beksics Gusztáv, Reviczky Gyula, Ady Endre, Barokaldi József és fia György cirkuszigazgatók, Szabó Dezső, Gellért Oszkár, Schöpflin Aladár, Barta Lajos, Tóth Árpád, Kosztolányi Dezső, Krúdy Gyula, Szini Gyula, Móricz Zsigmond, Cholnoky Jenő, Zabányi Ala- jos, Szitnyai Zoltán s végül Babits Mihály szállóige-használatáig követi a száz esztendő történetét. Ezalatt az eredeti értelem kopik, változik, kiürül, majd újra feltöltődik, tehát színesen mutatja be magának a nyelvnek s az általa tükrözött társadalomnak változásait.

A magyar romantika egyik sajátossága, hogy története szorosan ösz- szefonódik a nemzeti küzdelmekkel. Számos példáját idézhetnénk an- nak, mennyire fontosnak érezték írónk-költőink a polgárisodás és sza- badság ügyét, s műveikkel derekasan szolgálták e törekvéseket. Termé- szetesen nem kivétel ez alól Garay János sem, aki újságíróként és szer- kesztőként éppúgy tudatában volt nagyszerű feladatának, mint költő-

¹ Dr. Töttös Gábor főiskolai docens tanulmánya a 2014-es Tolna megyei helytör- téneti pályázaton első díjat nyert pályamunka önálló fejezete. Lektorok: Lovas Csilla irodalomtörténész, Wosinsky Mór Megyei Múzeum; Kaczián János ny. le- véltári főtanácsos, MNL Tolna Megyei Levéltára

ként. Témái és megfogalmazásai nemcsak követték kora jelenségeit, hanem olykor elsőként bocsátottak útjára később országosan ismertté vált gondolatokat, nyelvi fordulatokat.

Békés István szállóigékről szóló könyvében² a költő műveiből több olyan e körbe tartozó nyelvi jelenséget is említ, amelyet szárnyra kapott a közbeszéd. A *Kont* című balladából a „Harminc nemes Budára tart” és a „Kont, a kemény vitéz” vált jelképes értelművé, később még paródia tárgyává is.³ A mű ez utóbbi sorát címként kiemelő Jókai Mór kortársként tanúskodik egykori erejéről, mondván: „Az volt az általános hatás, az volt az országos diadal!”⁴ Az író két regényében, a *Felfordult világban* és *A kiskirályokban* is szerepet játszik a ballada elszavalása. Ez utóbbiban a homo regius elleni inzultusban vétkes nemes, Tanussy Decebál bezáratásakor „[e]lhitette magával, hogy ő most egészen acéllá van edzve. Hasonlatos Konthoz, a »kemény vitézhez«. Garay balladája abban az esztendőben jelent meg. Azt elszavalta Decebál, mikor magára maradt. Elhatározta, hogy a miatyánk helyett minden reggel, este azt fogja elimádkozni.”⁵ Ugyanebből az országszerte igen sokszor – alig hét év alatt mintegy 75-ször – szavalt balladából⁶ származik a „Nem úgy király! az égre, nem!” ’drámai felkiáltása’. Az *obsitosból* „Háry János” világhírnév felé elindított nevével s „a hegy leve” kifejezéssel, valamint két szárnya kelt sorral: „A furfangos diák itt szörnyet prüszsente rá...”, továbbá a „Nincs oly vitéz a földön, mint Háry bátya volt” verszáró bölcsességével kerül

² Békés István: *Napjaink szállóigéi*. Bp., 1968. Kossuth Könyvkiadó 828. p.

³ *Napjaink szállóigéi* 555. p.

⁴ Jókai Mór: „Kont, a kemény vitéz”. In: *Garay-Album* 22. p.

⁵ Jókai Mór *összes művei*. Arcanum Adatbázis Kft. CD-ROM ISBN 963 9374 17 2

⁶ „Garay János verseit is szavalták már a harmincas évek közepétől Sopronban, de csak egyet-egyet évente. Népszerűvé szónokias balladái váltak a negyvenes években, s Pesten és Pápán is ő volt Vörösmarty majd Petőfi után a legnépszerűbb; Debrecenben Vörösmarty mellett Erdélyi János előzte meg csekély különbséggel, Patakon ő előzött meg mindenkit; Nyitrán csak mutatóban szavaltak tőle, a pesti egyetemen viszont Vörösmartyn kívül egyedül ő ugrott 10 fölé a szavaltatok számával. Összesen 44 verset szavaltak tőle 232-szer. [...] A szavaltatok majdnem egy harmada a *Kont* újból és újból való elszavalása...” In: Bodolay Géza: *Irodalmi diáktársaságok 1785–1848*. Bp., 1963. Akadémiai K. 448. p. A ballada: *GJÖM* 1. köt. 151-155. p. A jegyzetekben Ferenczy József megemlíti: „Megjelent először az Emlény 1841-iki, utóbb a Honi Vezér 1843-iki évfolyamaiban.” *GJÖM* 1. köt. 344. p. Ebből következik, hogy átlagban évente több mint tízszer adták elő nyilvánosan az ország különböző pontjain.

Békés könyvébe. Végül *Az Árpádokból a Vezérhang* utolsó versszakából visszhangzik országszerte, hogy „Csak törpe nép felelhet ős nagyságot...”⁷

Vitába szállhatnánk Békés Istvánnal több szempontból is. Költőnknek számos olyan műve akad, amelynek szavai, gondolatai sokáig közszájon forogtak, például a *Magyar hölgy* című versének – utólag nézve nem egészen szerencsés, de korában rendkívül népszerű – fordulata: „Magyar hölgynek születél, / Áldd érte sorsodat! / *Magyar hölgynek születni, / Nagy és szép gondolat.*”⁸ A kifejezés furcsa tarthatatlansága már a következő nemzedék írójának is feltűnt. „A legjobb költőknél előfordulnak a bombasztok, fölöslegek, érthetlenségek, naivitások; Garay azt írja: »Magyar hölgynek születni *nagy és szép gondolat*« s ezt széltében szavalják az országban, sőt magán a nagy Vörösmarty Mihályon is megeskik, hogy a rím kedvéért toldja-foldja a versét s olyan félceket hagy bent, amilyeneket nem kellene, például a »Fóti dal«-ban: »Fölfelé megy borban a gyöngy; jól teszi. / Tőle senki e jogát el nem veszi.«”⁹ A Nyugat író-újságírója már könyörtelenül travesztizálta is a szárnyra kelt fordulatot: „Megszokott és szinte frázissá vált témájukhoz nyúltak a mult héten a vezércikk-írók. Honfőörömüket vagy honfibanatukat nyilvánították ki afölött, hogy a trónörökös a nagy magyar alföldre jön, hogy végre szemtől szembe áll az istenáldott vagy istenvert magyar néppel és hogy ebből levonhatja a tanulságot, hogy *magyar királynak születni nagy és szép gondolat.*”¹⁰

Más kutatás azt bizonyította be, hogy a *Honvéd halála* című költemény egyik kikövetkeztethető gondolata („Mi még nem tudunk a hazáért

⁷ *Napjaink szállóigéi* 555-557. p.

⁸ GJÖM 1. köt. 294. p. (A kiemelés e tanulmány szerzőjétől.) A jegyzetekben Ferenczy József megemlíti: „Egyike a költő legismertebb dalainak, melyet egy időben országszerte szavaltak nyilvános és magán estélyeken...”. GJÖM 1. köt. 354. p.

⁹ Mikszáth Kálmán: *Jókai Mór élete és kora*. I. rész. Ötödik fejezet. *Kecskeméti levegő*. Arcanum Digitéka Mikszáth Kálmán összes művei CD-ROM ISBN 963 85923 5 4.

¹⁰ Pásztor Árpád: *Ferenc Ferdinánd a gyakorlaton*. Nyugat 1912. szept. 16. 18. sz. (A kiemelés e tanulmány szerzőjétől.)

meghalni”) a cseh és a bolgár nép szabadságküzdelseinek jelszavát indította útjára.¹¹ Legnyilvánvalóbb mégis a *bikavér* kifejezés, amely Garay János eredeti szótalálománya a szekszárdi vörös óborra, bár ezt sokáig – leginkább az egriek – igyekeztek kétségbe vonni.¹²

Akad azonban Garaynak olyan rendkívül népszerű, de eddig a szakirodalomban nem sok figyelemre méltatott szállóigéje, amelynek keletkezése és használatörténete igen érdekesen mutatja az ilyen s ehhez hasonló nyelvi jelenségek társadalmi összefüggéseit, elterjedését és jelentésének változásait.

A szállóige keletkezéseinek előzményei között a legrégebb nyom Földi János *Második írás 1789-dik esztendőben a' könyv-szerző tiszteletére az olvasóhoz a' phisiológiájának ki-adásakor* című verse, amelyben először jelennek meg egymás közelében Garay későbbi motívumainak egyes elemei: „Olly még, a' kinek egy nemes *Magyar* Könyv, / Író-tolla után Görögre téve, / Pesttől fogva *ki-terjed Adriáig.*”¹³ Itt azonban, bár a magyarságra való utalás és az Adria már megvan, hiányzik a szállóige első eleme. Közismert és leghatásosabb jelentkezése ennek a Kölcsey Ferenc 1823-ban írott *Himnuszában*: „Őseinket felhozád / *Kárpát* szent bércére, / Általad nyert szép hazát / Bendegúznak vére.” Itt viszont a kettős helyvonatkoztatás, valamint az Adria elem nincs meg az egész műben. Épp e mű megzenésítése előtt négy évvel, 1840-ben¹⁴ írja meg Garay

¹¹ Kovács Endre tanulmánya nyomán (*Neruda és Petőfi*. In: Kovács Endre: *Népek országútján*. Bp., 1972. Magvető K. 432-463. p.) – aki nem azonosította, mert nem ismerte Garay gondolatmotívumot elindító *Honvéd halála* című versét, hanem Petőfire gondolt – írta meg Töttös Gábor: *Egy Garay-vers és hatása. Aki először emlékezett az aradi tizenháromra*. Élet és Irodalom 54. évf. 40. sz. (2010. okt. 8.) 6. p.

¹² Töttös Gábor: *A bikavér igaz története*. In: T. G.: *Ódon derű*. Szekszárd, 2001. A szerző kiadása. 105-108. p. A szerző bizonyítja a vers szekszárdi keletkezését, de tévesen teszi azt szeptember helyett október 18-ára, mert akkor már két hete beteg feküdt a költő – Pesten. Lásd erre: Garay levele Merwerth Ignáchoz. In: *Garay emlékkönyv* 147. p.

¹³ A kiemelés e tanulmány szerzőjétől. Az idézett és idézendő versek közelebbi leőhelyét fölöslegesnek tartjuk megadni, hiszen a szerző és a cím bevitelével könnyedén megtalálhatók azok az Interneten.

¹⁴ GJÓM 1. köt. 183-184. p. (A kiemelés e tanulmány szerzőjétől.) A jegyzetekben Ferenczy József megemlíti: „Megjelent először az Athenaeum 1841-iki évfolyamában *Körének* címen. [...] ...alig volt ünnepély, melyen ne szavalták és

saját *Hymnus* című költeményét, amelyben a két-két nyitó és záró szakaszban egyaránt megtalálható a leendő szállóige: „*Kárpátoktól Ádriáig / Zengjen a közének, / S vesszenek, kik ellenállnak / Forró zengzetének! // Kárpátoktól Adriáig / Egy zenét akarnak: / Adjon isten szebb jövőt az / Ébredő magyarnak.*”¹⁵ A záró részben: „S ivadékról ivadékra / Nem szü-

énekelték volna...”. Nem tévesztendő össze az először szintén *Körének* címmel 1844-ben kiadott *Köri kördallal*. GJÖM 1. köt. 348. p. és 355. p.

¹⁵ Korántsem Garay János szándékából, de az „ébredő magyar” kifejezés – sajátos politikai utat bejárva – szintén szállóigévé vált. Békés István könyvében az *ébredők* címszóban a következőket írja: „Az őszirózsás forradalom kezdetén, 1918 novemberében alapította meg Gömbös Gyula, Eckhardt Tibor, Prónay Pál és Héjjas Iván a kereszténynek álcázott fajvédő, antiszemita, irredenta fehérterroristák első szervezetét: az Ébredő Magyarok Egyesületét. Az ÉME tagjai, szállóigeszerű rövidítéssel: az ébredők – már a Tanácsköztársaság alatt részt vettek az ellenforradalmi bujtogatásokban, majd Horthy uralomra jutása idején véres terrorcselekmények egész sorát követték el. Korántse higgyük azonban, hogy ~ kifejezés valami sajátosan magyar nemzeti ihlet szülötte. Ez is azok közé a kölcsönfogalmak közé tartozik, amelyeket a nagynémet reakciótól vettek át a hazai majmolók. ~ rosszemlékű elnevezése Dietrich Eckart: [*Deutschland erwache!*] *Németország ébredj!* című ellenforradalmi verséből került át a magyar fajvédők terminológiájába. A kör teljességéhez hozzátartozik, hogy a harmincas évek elején a *Deutschland erwache!* csatakiáltás a hitleri SA hivatalos jelszava lett.” Békés István: *Napjaink szállóigéi*. Bp., 1968. Kossuth Könyvkiadó 268. p. Ezzel az állítással szemben két dolog napnál világosabb. Az egyik, hogy Garay tollából ez a kifejezés az egyesület nevében való felhasználása előtt közel nyolcvan évvel megszületett. Érdemes megjegyeznünk, hogy *Hymnus* című versét le is fordították: „Németül *Volksgesang* címen Bucheim és Falke-tól (*Nationalgesange der Magyaren.*)” Ferenczy József jegyzet e vershez: GJÖM 1. köt. 348. p. Ebből akár az is könnyen elképzelhető, hogy éppen a németek merítették ötletet Garaytól. Az eredeti magyar felhasználás valószínűségét az is támogatja, hogy az ÉME létrehozói éppen azok a fiatal és középkorú magyarok voltak, akik között sok ezer példányban terjedhettek Garay több kiadást megért művei. A másik nehezen hihető állítás, hogy az ÉME alapítóinak sorában első helyen említi Gömbös Gyulát. A politikus életében megjelent – 1945-ben tilalomlistára került és bezúzatott – életrajza azonban két helyen is rendkívül határozottan tiltakozik ez ellen. Előbb a 145. oldalon utasítja el, majd kifejti: a fasiszta kormányzás vádját „több külföldi lap felröppentette, de valamennyi között talán a *Kölnische Zeitung*nak a magyarországi fasiszmusról írt cikke (1933. július 30.) a legtipikusabb. Ez a tévedésektől hemzsegő cikk azt állítja, hogy Gömbös teremtette meg az Ébredő Magyarok Egyesületét, amely az első magyar fasiszta szervezet...” Révay József: *Gömbös Gyula élete és politikája*.

nünk remélni: / *Kárpátoktól Adriáig* / Hogy magyar fog élni!¹⁶ // *Kárpátoktól Adriáig* / Zengjen hát az ének: / Adjon isten szebb jövődöt / Árpád nemzetének!”

A *Kárpátoktól Adriáig* kifejezés nyelvi bravúrja, hogy a romantika szellemes, szépítő hatását (eufemisztikus) *körülírásával* mint stílusesz-közzel helyettesíti a prózai „*Magyarország és kapcsolt részei*” hivatalos megnevezést. Ez utóbbi aligha kerülhetne bele bármilyen komoly összefüggésben szépirodalmi alkotásba, de a helyette használható *országunk* nem pontos, a *házánk* rövid és nem érzékelteti a nagyságot, tágasságot, ráadásul félreérthető, mert a kortársak is úgy használták: „a két magyar haza”, vagyis Magyarország és Erdély, de ebbe semmilyen gondolkörben nem értették be a Fiume és környéke fogalmát. Ha valaki mindezt egyszerre szeretete volna versben kifejezni, szinte a lehetetlenre vállalkozik, tehát az, hogy Garay megalkotta a *Kárpátoktól Adriáig* szállóigéjét, egyáltalán nem volt kézenfekvő. Ötletességét önmagában is jelzi, hogy előtte senkinek nem jutott eszébe, de utána igen sokan használták a fenti kétféle (Ádriáig ~ Adriáig) változatban. Nyelvi frappánsága mellett a korszak politikai-gazdasági céljait is szinte megelőlegezte, de mindenképpen erősítette ez a megfogalmazás. Ferenczy József az 1846-ban megjelent *Tengeri dalok* jegyzetében nem véletlenül írja: „A negyvenes évek hírlapjai és ezek nyomán a közvélemény oly sokat foglalkozott a magyar tengeri kikötővel, s a Fiuméba vezető vasút tervével, hogy Garay mintegy a közhangulatnak lőn tolmácsává tengeri dalaival.”¹⁷ A költő az említett vers első részében csekély változtatással e vasút létesítésének érdekében aktualizálja saját nyelvi leleményét: „Eddig Pesttől Hortobágyig járt utunk, / Most »Kárpáttól Ádriáig « jelszavunk; / Mint a kotlók ültünk eddig jól tunyán, / Mint a fecske el-kiszállunk ezután.”¹⁸ (Azt, hogy

Bp., 1934. Franklin-Társulat k. 311. p. Ezzel tökéletesen egybehangzik a modern történettudomány álláspontja. Gergely Jenő – a politikus életrajzírója – igen alapos feldolgozásában meg sem említi az Ébredő Magyarok Egyesületét. Lásd erre: Gergely Jenő: *Gömbös Gyula (1886–1936)*. In: *Nagy képes millenniumi arcképcsarnok. 100 portré a magyar történelemből*. Szerk. Rác Árpád. Bp., 2000. Rubicon–Aquila-könyvek 301-305. p.

¹⁶ Ezt a versszakot idézi az IVADÉK címszónál: Czuczor Gergely – Fogarasi János: *A magyar nyelv szótára*. Pest, 1862. Emich Gusztáv k.

¹⁷ GJÖM 2. köt. 462. p.

¹⁸ GJÖM 2. köt. 60. p. Igen érdekes, hogy másik e kérdéskört érintő versének utolsó versszakában, 1844-ben szintén keserű humorral érzékelteti az

az önálló nyelvi elem létének világosan tudatában van, híven mutatja az általa alkalmazott idézőjel.)

Magánál a költőnél is – a tenger témájától függetlenül – 1846 előtt is újra és újra felbukkan. A *Bezerédj Istvánhoz (Pest, januárban 1845)* című versében is jelképes erejű: „Te a hazának sivatagjain / Egy nagy oasiszt ültetsz, mely utóbb / (Az isten adja, hogy megérd) virágzó / Kertté bővölje Brassóig Posonytól / És Kárpátoktól Adriáig e hont!”¹⁹ Még ugyanabban az évben ott találjuk a *Kelet népéhez* kitüntetett pontján is: „Fel tehát, ha még egy szikra benned, / Fel, keletnek népe, tette fel! / Őseidnek lelke még-e lelked? / Megmutatni új, nagy esküvel. / És az eskü szent zsolosmaképen / Kárpátoktól Adriáig érjen.”²⁰ Nem tudjuk, 1848-1849-ben pontosan mikor keletkezett, s vajon kéziratban terjedt-e, a csak a szülőházi emléktábla avatásának ünnepére, 1881 szeptemberében megjelent *Hazám hölgyeihez*, amelyben (a fentihez hasonlóan a szótagszám miatt) csekély változtatással a nyolc versszak közül négynek a végét zárja refrénként e két sor: „Kárpáttól Adriáig / Veszély van a hazán.”²¹

A pályatárs költők közül a mindvégig, még 1844-ben kapott akadémiai kitüntetése idején is ellenfelének számító Bajza Józsefnek²² tetszik meg a gondolatsor és a szállóigévé váló kifejezés – ne feledjük: 1841-ben az általa szerkesztett Athenaeumban jelent meg Garay *Hymnusa!* – és apró változtatással mindkettőt *Honfidal* című versébe illeszti: „Meggzűnend a viszálkodás / Hiten és nyelveken, / S Kárpátoktól a tengerig / Magyar világ leszen.” Arra, hogy Bajza életében ez költemény lírája megújulását jelenti, Tóth Dezső mutatott rá – noha hibás érveléssel ezt az 1836-os Vörösmarty-féle *Szózat* hatásának tulajdonítva – elemzésében: „Az Athenaeum szerkesztésének gondjai közepette Bajza lírája elnémult, és csak 1845-ben szólalt meg újra. Ekkor keletkezett költészetének egyik

elmaradottságot, ami hatásos kontrasztja a lelkesedésnek: „Tenger, tenger! messze tenger, / Hatalmas Ádria! / Légy köszöntve, légy imádvá! ... / De ah, de ah, mi a? / Hisz a tenger, melyben úszom, / Homoknak tengere... / Debrecentől Pestig úszik / Kocsimnak tengelye.” *A tenger*. In: GJÖM 2. köt. 39. p.

¹⁹ GJÖM 2. köt. 9-10. p. (A kiemelés e tanulmány szerzőjétől.)

²⁰ GJÖM 2. köt. 25. p. (A kiemelés e tanulmány szerzőjétől.)

²¹ GJÖM 2. köt. 162-163. p. (A kiemelés e tanulmány szerzőjétől.) A jegyzetekben Ferenczy József nem említi a keletkezés, hanem csak a kiadás időpontját, de besorolása szerint 1849 májusa (Buda várának visszavétele) utáninak tartja.

²² Garay Alajoshoz 1845. február 2-án írott levelében olvassuk: „Bajza mindhalálig ellene dolgozott”. In: *Garay emlékkönyv* 122. p.

legmaradandóbb alkotása, a *Honfidal*, némiképpen a *Szózat* hatása alatt, de annak retorikus jellegével szemben ez dalszerű, személyes vallomás. A harmincas években Bajza hazafias versei nagyrészt helyzetversek voltak (*A száműzött*, *A vezér bucsuja*, *A rabköltő*), most a *Honfidal*, az *Ébresztő*, a Deákhoz írt költemény a személyes lírai megnyilatkozás közvetlen formái.”²³

A kor egyik jelentős személyisége, a kémikus-feltaláló művében is hamarosan ott leljük a szállóige változatát – Romsics Ignác jóvoltából – történelmi összefüggésekbe helyezve, de már csak érintőlegesen a Garay által kijelölt gondolkörben: „Az államot és a nemzetet azonosító álláspontok tengeréből alig látható szirtekként emelkedett ki az a néhány vélemény, amely Martinovicséhoz hasonló merészséggel nézett szembe a magyar valósággal. Egyikük, Szücs Ábrahám, egy Pest megyei »pipás nemes« 1843-ban amellet érvelt, hogy a magyarosítás »a magyar nemzetiségnek nem hasznára, hanem kárára válik«. A soknemzetiségű Magyarországon ugyanis »a jólétre, erőre szükséges egységet alkotmányos változtatások igen, de nyelv, vallás vagy más erőltetések létre nem hozhatják«. Erre is válaszolt 1846-ban Irinyi József, amikor nyugat-európai úti jegyzeteiben kijelentette: »én a' *Karpáthoktól az adriai tengerig* a' magyaron kívül más nemzetiséget nem ismerek«. A »föderatív rendszert« ebből következőleg olyan, »a közhaza iránt káros, sőt vétkes törekvésnek« minősítette, melyet »óhajtani [...] józanul és hazaszeretettel senki sem lehet«. »Összpontosítsuk tehát erőnket – fogalmazta meg a többség óhaját –, s ekkor a *Kárpátoktól az adriai tengerig*, a' magyaron kívül, egy nemzetiség sem fogja fejét emelhetni. De ha mi minden népiségnek hatóságot, azaz kezébe fegyvert adunk, hogy juthat eszünkbe még csak álmunkban is, hogy a magyar nemzetiség békében lehessen?!«”²⁴

A forradalom és szabadságharc után természetesen nemigen akadt olyan kiadvány, amelyben ez a szállóige szabadon újjáéledhetett volna. Hosszú évek után Garay János barátja, az ő halálát szüleivel tudató Majer István *A basilika ünnepélyes fölszentelése* című cikkében írja le először, Esztergom eseményében az új körülmények közötti osztrák–magyar

²³ Tóth Dezső: *Bajza József*. In: *A magyar irodalom története 1772-től 1849-ig*. (Főszerk. Sőtér István, szerk. Pándi Pál.) Bp., 1965. Akadémiai K. 3. k. 526. p.

²⁴ Romsics Ignác: *Nemzet és állam a modern magyar történelemben*. In: *História* 12. évf. 8-9. sz. (2001.) 112-113. p. (A kiemelés e tanulmány szerzőjétől.)

megbékélést kívánva és megelőlegezve: „Itt fogunk tollhoz, itt írjuk le kedves honfiainknak a látott és hallott ritka dolgokat, hogy az ihletettsé-
gig hangolt lelkesedés *Kárpátoktól Adriáig* nemzettestünk, sőt a közbiro-
dalom minden rétegeit az isteni gondviselés imáadására, a honszerelemre
fölvillanyozza, miszerint atyáink erényeit s ezekkel a közboldogságot föl-
támasztanunk sikerüljön.”²⁵

Ha Majer vágyai évekig nem is teljesültek még, az évtized végén az
önérzetében és politikai aktivitásában erősödő nemzet névtelen képvi-
selői is bátrabban merik ezt a szállóigét gondolataikba szőni. A Széchenyi
István emlékének megtiszteléséről hírt adó pomázi tudósító például így:
„Nemzetünk nagy halottját, kinek nevét, *Kárpátoktól Adriáig* csak ma-
gasztos lelkesedéssel említék; kinek hátrahagyott nagyszerű emlékeiből,
lángoló hazaszeretetet tükrözik vissza, ki egész életén át lankadatlanul
küzdött hőn szeretett hazája, s nemzete jóléteért; kinek számára a sors,
annyi dicsteljes napok után, ily kebelrázó végórát hagyott fenn, mi is bá-
natos szívvel gyászoljuk s dicső emlékére kettős gyászünnepet ültünk.”²⁶

Szűk félév múlva, az egyre bátorodó közhangulatban jellegzetes szö-
vegkörnyezetben bukkan fel: „»Hála égnek, / Még van lelke Árpád nem-
zetének!« De élnek ők örökké tartó műveikben; és szellemök velünk van,
buzdit bennünket ma is ... Vagy nem Vörösmarty lánglelkétől hevül-e a
lég, midőn *Kárpátoktól Adriáig*, velőt rázva harsog a millió ajakról zengő
Szózat: »Hazádnak rendületlenül!«... Nem Kölcsey angyalszelid lelke bo-
rong-e fölöttünk, midőn szent áhitattól térdve hullva, imádkozik egy
egész ország: »Isten álld [!] meg a magyart!«”²⁷

Pedig ekkor már megszületett és terjedt a szállóige ellentétpárja is. A
Pallas Nagy Lexikona külön címszót szentelt ennek: „*Szabad az Adriáig*,
szálló ige, mely az 1859-iki olasz-osztrák háború idején kelt szárnyra.
Legelőször III. Napóleon használta 1859. május 3-án kiadott hadi mani-
fesztumában: «Il faut que l'Italie soit libre jusqu'a l'Adriatique». Az ola-
szok felkapták és számtalanszor ismételték. Azonban csak az 1866-iki

²⁵ Majer István: *Esztergom. V. A basilika ünnepélyes fölszentelése*. In: Vasárnapi Ujság 3. évf. 36. sz. 1856. szept. 7. (A kiemelés e tanulmány szerzőjétől.)

²⁶ *Széchenyi-gyászünnepek*. Vasárnapi Ujság 7. évf. 18. sz. 1860. ápr. 29.

²⁷ *Kölcsey Ferenc emlékezete*. Vasárnapi Ujság 7. évf. 38. sz. 1860. szept. 16. (A kiemelés e tanulmány szerzőjétől.)

háború valósította meg ebbeli óhajukat, akkor nyerték a velencei királyságot.”²⁸

Alkalmilag – az egykor Eperjesen Garay *Kontját* lelkesen elszavaló²⁹ Tompa Mihály mintájára – Gyulai Pál elkeseredett soraiban válik a fájó szatíra részévé a politika kétséges korszakában, 1863-ban: „Szóval: ki csak hont árúl, árverez, / Széchenyi már, avagy Széchenyi lesz. / Egy’ a másiktól már sehogy se’ tér, / Zajong, kiált, ahogy torkán kifér, / És az egész, *Kárpáttól Adriáig*, / Egy’ szörnyü Dulcamára-zajra válik.”³⁰ Néhány év múlva megeljük e keserű hangot – némi túlzott önérzet színezetével, illetve Garay eredeti gondolataira utaló befejezéssel – az Ady-előfutár Komjáthy Jenő töredékében is: „[...] bitangok / E csukló, béna hangok / Szomoruan zúg, mint a szél. / Sziszeg a német, selypít, köp az angol, / Csak a magyar beszél. / Rabszolga-nyelv, te ronda zsargon. // *Kárpátoktól le Adriáig* / Csak egy az érzés, egy a nyelv.”³¹

Megtaláljuk – bár valószínűleg csak idézetként – még a korszak tagadhatatlan politikai vezéregyéniségének, Deák Ferencnek az egyik felszólalásában is, melyet az 1867-es kiegyezésről mondott 1869. június 1-jén. „Nem tudnám bebizonyítani, mert soha nem jártam utána, de közhből tudom és van okom hinni, hogy az izgatások egyik igen veszélyes neme a birtokviszonyok megzavarására, földosztásra vonatkozott. Egyik képviselőtársunk kijelentette, hogy ők földet ígértek, de nem holdankint, hanem a *Kárpátoktól az Adriáig*: a szabad hazát. Hiszek szavainak, nincs okom kételkedni bennök; de hiszem azt is, hogy a népnek egy része nem ily magasztos.”³² A haza bölcséről fennmaradt anekdota szerint ő maga

²⁸ *Szabad az Adriáig* címszó. In: *A Pallas nagy lexikona – Az összes ismeretek enciklopédiája 16 kötetben*. Bp., 1893–1897. Pallas R.-T. Szöveges és hipertextes adatbázis ISBN 963 85923 2 X. Bp., 1998. Arcanum Adatbázis Kft. CD-ROM

²⁹ Bodolay Géza: *Irodalmi diáktársaságok 1785–1848*. Bp., 1963. Akadémiai K. 244–245. p.

³⁰ Gyulai Pál: *A Széchenyieskedők. Satira*. (1863)

³¹ Komjáthy Jenő: [*Magyar nyelv*] Töredék. (A kiemelés e tanulmány szerzőjétől.) Az idézet utolsó két sora Garay *Hymnusa* hetedik szakaszának reminiszenciája: „Legyen egy a szétszakadt nép / Nyelvben, érzeményben.” GJÖM 1. köt. 184. p.

³² Deák Ferenc: *Az 1867-diki kiegyezésről. Képviselőházi beszéd az uralkodónak küldendő válaszfelirati javaslatról*. Pest, 1869. június 1. In: *Deák Ferenc beszédei 1868–1873*. Összegyűjtötte Kónyi Manó. Bp., 1898. Franklin-Társulat 6. köt. 189. p.

önszántából aligha élt volna a reformkorból öröklődött fennkölt formákkal. „A nagy tömjénezést nem szerette, kivált fiatalkori pajtásaitól. Midőn egy alkalommal Vas vármegye küldöttsége járt nála s Nagy Miska hajdani iskolatársa tartotta neki a beszédet nagy pátozzsal, ilyenformán hogy: – Dicső hazafi! aki magasan ragyogsz egünkön, mint a fénylő Vénusz csillag, híred betölti a *Kárpátoktól az Adriáig* az ország véráztatta földjét, elméd miként az égő szövetnek... – Ugyan ne bolondozz, Miska! – vágott bele Deák mosolyogva. – Hanem mondd meg nekem inkább, ettél-e már bíbictojásból rántottát? – Nem én soha! – szólt Nagy Miska megzavarodva s abbahagyta a betanult hímes szónoklatot.”³³

A kiegyezés évében indult történelmi szakfolyóirat lapjain is többször megtalálhatjuk. Megfigyelhető, hogy legtöbbször az emelkedett stílus és mondanivaló találkozik itt is, akárcsak a születése idején keletkezett szövegekben. „Gyakran fölmerült már a Magyar Történelmi Társulat körében is hazánk pontos ismeretének szükségessége, mely történelmünk terét kellő világosságba helyezvén, egyszersmind hazánknak tökéletes topographiai képét nyújtaná, főleg azok számára, kik nem oly szerencsések hazánkat a *Kárpátoktól Adriáig* s a Duna, Tisza, Dráva s Száva völgyeit önszemléletből ismerhetni.”³⁴ A korszak kimagasló történet-szerzőjének egyik tanulmányában szintén idézi – jóllehet látszólag csakis földrajzi keretként: „[...] a teljes szabadság; szoros értelemben vett királyi városaink száma pedig elenyészőleg csekély vala, Székes-Fehérvár, Esztergom, Pest s kívülök talán egy sem. A tizenharmadik században mindez megváltozott. E század végén ugyanazon Magyarországon, mely száz év előtt városokban még oly szegény volt, *Kárpátoktól Adriáig* s Pozsonytól Brassóig, hosszú sorával találkozunk a városoknak s e városoknak helyzetök is egész más az államban: a várispáni hatóság alatt állott városokból valóságos királyi városok válnak, a melyek élénk tudatával bírnak összetartozásuknak...”³⁵ Szintén emelkedett szerepe van egy nekrológnak: „Igen – tisztelt hallgatóság – őt szerette, imádta tiszteletre méltó szép családja, szerette minden a ki ismerte, becsülte tisztelete

³³ Mikszáth Kálmán: *Reminiscenciák Deák Ferencről*. Pesti Hirlap 1881. Cikkek és karcolatok 62. kötet Arcanum Digitéka Mikszáth Kálmán összes művei CD-ROM. (A kiemelés e tanulmány szerzőjétől.)

³⁴ Ivánfi Ede: *Keve vármegye emléke*. In: Századok 5. évf. 3. füz. (1872. márc.) 149. p. (A kiemelés e tanulmány szerzőjétől.)

³⁵ Szalay József: *Városaink nemzetiségi viszonyai a XIII. században*. In: Századok 13. évf. 7. füz. (1880. júl.) 533. p. (A kiemelés e tanulmány szerzőjétől.)

az egész ország *Kárpátoktól Adriáig* s midőn szülőföldén Bihar-vármegye egyik választó kerületében – mindnyájunk csodálkozására nem választotta meg képviselővé, egy horvát hazánkfia jajdult fel, hogy: »talán elhagyta ez országot a magyarok hagyományos Istene, hogy oly ember, mint Csengery ősi kerületében megbukhatott.«³⁶

Bekerül a nagyszabású történeti feldolgozásokba is. Az imént már említett Szalay időben visszavetíti érvényét (aligha gondolnánk, hogy feltételezése tudományos alapokon, sokkal inkább politikai igényeken alapul): „Az országgyűlés azonban mindig magyarul tanácskozott. A megyékben, városokban is, kevés kivétellel, mindenütt a magyar nyelv uralkodott s ez volt közkeletű a társadalomban is, a *Kárpátoktól az Adriáig*. A művelt férfiak majdnem mindnyájan tudtak ugyan latinul, de azért a latin nyelven való beszéd még nem volt szokásban.”³⁷ S az eredetileg jámbor reformkori nemzeti összefogást sugalló szállóige itt, a történelemkönyvekben csap át a „birodalmi szólamok” körébe. Jó példa erre az a szöveg, amelyet a kor másik neves történészétől tágabb összefüggései miatt is érdemes idéznünk a kiegyezés értékeléséről. „Ma, három évtized múlva, még ott állunk, hogy nagy katastrófák idején ellenséges erők széttörhetik nemzetegységünket s megállíthatják kulturai fejlődésünket. Elég egy ránk nézve kedvezőtlen európai válság, magának a Balkán-félszigetnek új hatalmi sphaerákba való merülése, s már is óriási szikla gurul útunkba. A magyar problémának pedig az a belső antogonizmusa, hogy nemzetünk nem maradhat kis nemzet, nem huzódhatik meg a szerénység félreeső zugában, a mint hogy ezer év óta is mindig döntő szerep jutott neki a kelet és nyugat küzdelmében. Uralkodnia kell Szent-István birodalmának egész területén, a *Kárpátoktól egészen az Adriáig* s keleti határhegységünk szorosáig. Mihelyt reducálnák világesemények az Alföldre és Dunántúlra, mint faj talán élhetne egy ideig az új létföltételek közt is, de mint nemzet megszűnnék létezni. Könnyű volna a magyar politika, ha nemzetünk vágyai és törekvései csak szűk kört ölelnének föl; de ambíciónk még csak nem is tőlünk függ, ránk kényszeríti azt hivatásunk,

³⁶ Deák Farkas: *Csengery Antal emlékezete*. In: Századok 13. évf. 9. füz. (1880. szept.) 730. p. (A kiemelés e tanulmány szerzőjétől.)

³⁷ Szalay József: *Magyarország a Habsburg-házból való választott királyok korában*. In: Szalay – Baróti: *A magyar nemzet története*. Irta dr. Szalay József. A millennium alkalmából átdolgozta és újból sajtó alá rendezte dr. Baróti Lajos. Bp., 1896. Lampel Róbert k. 3. köt. (A kiemelés e tanulmány szerzőjétől.)

melynél fogva csak mint nagyok maradhatunk meg, mint kicsinyek elenyészünk. Föltétlen állami egységben kell tartanunk azt a nagy földrészt, melyet a népek csodálatos gondviselése ránk bízott, különben a redukált Magyarország eltűnik a jövő küzdelmeiben.”³⁸ Ezzel nemcsak egykorú, de egybe is cseng, amikor Reviczky Gyula (1855–1889) *Szeresd hazádat!* című gyermekeknek szánt versében csonkán és meglehetősen szerencsétlenül³⁹ bukkan elő. „E hon, mely annyit szenvedett, / És mégis áll erősen: / Nagy és virágöző lehet / Egy boldogabb jövőben. // Sok százados küzdelmei / Erejéről beszélnek. / Munkára fel s megérheti / A másik ezredévet. // S ha majd kelettől nyugatig, / Kárpátoktól Tiszáig, / Magyar nyelv zeng, magyar lakik / S e haza felvirágozik: // E boldogabb, dicsőbb korért / Megáldja majd a multat, / S mindazokat, kik honukért / Hevülni, tenni tudtak. // [...] Egy szív, egy lélek hassa át / A ki e föld szülötte, / *Hogy magynak lássák e hazát / A népek mindörökre!*”⁴⁰

Ezek a jelzett előfordulások azonban csak a jéghegy csúcsai. El nem tudjuk képzelni, hány parlamenti szónoklatban, országos ünnepélyen, kisebb-nagyobb helyi alkalmakon kerül elő, miközben egyre kopik és kopik. A Szegedi Napló Bosznia-Hercegovina okkupációja ellen írott vezér-

³⁸ Beksics Gusztáv: *I. Ferenc József és kora. Az utolsó harminc év. Harminc év eredményei.* In: Szilágyi Sándor: *A magyar nemzet története. A modern Magyarország (1848–1896).* Irták Márki Sándor és Beksics Gusztáv. Szerk. Szilágyi Sándor. Bp., 1898. Athenaeum Irodalmi és Nyomdai R. T. 3. könyv XI. fejezet. (A kiemelés e tanulmány szerzőjétől.)

³⁹ A nem igazán bravúrosan verselő költő – valószínűleg az eggyel kevesebbre rövidült szótagszám miatt – kicserélte az *Adriáig* tagot a *Tiszáig* szóra. Ennek következtében azonban földrajzilag szinte együgyűen nevetségessé vált, mert az eredetileg az egész országot átölelő hosszúság (mivel a Tisza a „máramarosi havasokból, a Fehér- és Fekete-Tisza ágból ered”, ámde a „Máramarosi havasok a Kárpátok északkeleti határláncolatának legjelentékenyebb tagja”) tulajdonképpen nullává zsugorodott. Az idézetek az egykorú kézikönyvből valók: *A Pallas Nagy Lexikona – Az összes ismeretek enciklopédiája 16 kötetben.* Bp., 1893–1897. Pallas R.-T. Szöveges és hipertextes adatbázis. CD-ROM Bp., 1998. Arcanum Adatbázis Kft.

⁴⁰ Figyelemreméltó, hogy Reviczky verse mind a címében, mind több tartalmi vonatkozásában Garay János *Szeresd magyar hazádat* című utolsó költeménye és a motívumot elindító *Hymnus* című verse gondolatait formálja újra: s motívumai így szép számban fedezhetők fel e két műben. (A kiemelések e tanulmány szerzőjétől.)

cikkében 1878-ban éppúgy ott találjuk, ahogy a Szentesi Lap 1896. március 15-i, forradalmat idéző vezető cikkelye is ezzel a szállóigével kezdődik.⁴¹ Furcsa módon Mikszáth tudat alatt már 1880-ban érezkelhette a frazeológiai elem megkopottságát, különben miért fordította volna meg – jöllehet az idézett részben így éppen ellentmond a történeti események földrajzi időrendiségének: „Rákóczi meghalt... A »Libertas« föliratú zászlók rongyokká lettek... A hadi tárogató hangját, már senki sem élt, aki valaha hallotta volna. S íme, egy napon egyszerre csak föltámadott Rákóczi Kossuth Lajosban. A Libertas föliratú zászlók újra lobogtak, s a tárogató ismét végig harsogott Adriától a Kárpátokig.”⁴² Aligha véletlen, hogy Mikszáth Kálmán utoljára 1890-ben veti papírra („kétségbeesés és árverési dobszó hallik szerte a Kárpátoktól az Adriáig”),⁴³ s alkotásokkal teli utolsó két évtizedében többé soha nem írja le.

Nem csoda az sem, ha a megújuló irodalom jövője vezetője, Ady Endre már nagyváradi újságíró korában ilyeneket hangoztat a szállóigét idézve: „A minap egy vidéki professzort meg akartak kövezni, mert iga-

⁴¹ Az utóbbit tucat jellege miatt nem érdemes idéznünk – bárki hozzáférhet az Interneten –, de az előbbi gondolatai révén és a szállóige jelentésének kezdődő átfordulása miatt is tanulságos a – következő évben árvízi tudósítóként feltűnő – leendő írótól: „Nem volt elég a közös hadseregből az összes magyar ezredeket kiszemelni és azokat vinni Bosznia kietlen sziklasivatagaiba éhezni és elvérezni, nem volt elég éppen ezen nyomorgó országból kivonni a munkaerőt aratás idején, midőn családjának egész esztendőre szokott kenyeret keresni a szegényember. Nem volt elég, még honvédeinkre is szükség van. Az országgyűlés tudta és beleegyezése nélkül szolgálatra rendeltetnek az ország határain túl. Azon erő, melyet kímélnünk kell mint e nemzet legdrágább, pótolhatlan kincsét, mely erőt csak akkor véltünk aktív szolgálatra parancsolandónak, ha a *Kárpátoktól Adriáig* fog harsogni: »A haza veszélyben forog« – azon erő oly rongyos tartományok megvívására fordítatik, mely egy fél század lefolyása alatt sem fizetheti meg a nemzetnek a már eddig is hiába ontott drága vért.” Mikszáth Kálmán: *Honvédeink a határon túl*. Szegedi Napló 1878. aug. 30. 27. sz. *Vezércikkek és politikai cikkek* 55. kötet Arcanum Digitéka Mikszáth Kálmán összes művei CD-ROM (A kiemelés az eredetiben.)

⁴² Mikszáth Kálmán: *Föltámadás napja*. Szegedi Napló 1880. márc. 29. 73. sz. *Vezércikkek és politikai cikkek* 58. kötet Arcanum Digitéka Mikszáth Kálmán összes művei CD-ROM

⁴³ Mikszáth Kálmán: *A mai ülés* (1890. május 7.). *Parlamenti karcolatok* 79. kötet Arcanum Digitéka Mikszáth Kálmán összes művei CD-ROM

zat szólott. Azt mondta, hogy míg elsősorban agrárország vagyunk, kultúrország nem lehetünk. Mennyire igaza volt a professzornak, nem hiába, hogy meg akarták kövezni. De hát akarunk mi kultúrországot? Ördögöt! Akarunk egy tábla földet trágyadombokkal a *Kárpátoktól az Adriáig*. Vivát!"⁴⁴ Szinte érezni, miként csúszik át a szállóige jelentésárnyalata a fennköltből az álpátosziba: „Mi lesz? Nagy világosság. E világosságban meglátjuk egymást, s meglát bennünket Európa. Eszlár óta nem voltunk ilyen híresek. Vezércikkeket írnak rólunk a párizsi, londoni, berlini lapok. Pedig még alig derült ki valami. Hátha még nagyobb volna a világosság! Hátha minden kiderülne! De hát kíméljük egymást. Így aztán marad minden a régiben. Egyszer csak arra ébredünk, hogy elpanamázták alólunk Árpád földjét egészen *Kárpátoktól Adriáig*. Lajtától Gyimesig..."⁴⁵ A jelentésátalakulás következő lépcsőfoka két év múlva: „A jövőendő szólott a Vigadóban Polónyi gyöngéd ajkai által. Iszonyú demokratikus világ fenyeget bennünket. Majd meg tetszik látni. Ezután szemtől-szembe ereszkednek le hozzánk nagyméltóságú polgártársnőink és polgártársaink. [...] Nyilván a *Kárpátoktól az Adriáig* reszketni fog az örömtől a polgári lélek... Komolyan mondjuk. Oh, sajnos, komolyan."⁴⁶ Újabb egy év múlva már gúnyos kulissza a történések mögött: „Szerelmes, bolond magyar lelke nagy fájdalmaktól vérzik Julián barátunk. Szent Domonkoshoz fohászodik föl: mutasson segítőköt szegény magyaroknak. És Szent Domonkos hiába kutat *Kárpátoktól Adriáig*. A magyarok hazájában nincsenek erős magyarok. A Peturok fiai valóságos tatár kánok. Koldus igavonók a Tiborcok fiai. Álmban Julián barátunk talán megjelent. Szent Domonkos és szólott imígyen: – Magyarországon csak urak és szolgák vannak. Kevés úr és sok szolga. Jó magyar papom, keress magyarokat talán idegenben. Talán valahol élnek ilyenek."⁴⁷ Ady utoljára 1906-ban, az előbbi után három héttel írja le, tovább nincs szíve koptatni a szállóigét: „*Kárpátoktól Adriáig* már marakodtak a koncert, a nagy hazafiak."⁴⁸

⁴⁴ Ady Endre: *Agrárius diadal*. In: Nagyváradai Napló 1902. április 26. (A kiemelés e tanulmány szerzőjétől.)

⁴⁵ Ady Endre: *Nagy világosság mellett*. In: Nagyváradai Napló 1903. augusztus 6. (A kiemelés e tanulmány szerzőjétől.)

⁴⁶ Ady Endre: *Vadházasság a Vigadóban*. In: Budapesti Napló 1905. január. 17. (A kiemelés e tanulmány szerzőjétől.)

⁴⁷ Ady Endre: *Julián magyarjai*. In: Budapesti Napló 1906. március 23. (A kiemelés e tanulmány szerzőjétől.)

⁴⁸ Ady Endre: *A béke verebei*. Budapesti Napló 1906. április 15.

Két esztendő múlva Garay nyelvi találmányát ritka megtiszteltetés éri: Barokaldi József és fia, a Fiumében született György cirkuszigazgatók 1908-ban, a Városliget átrendezésekor felépített Néparénájában megnyílik Európa leghosszabb hullámvasútja, melynek neve (mások szerint csak jelmondata) a Kárpátoktól Adriáig.⁴⁹ Nem kétséges, hogy a nyelvi fordulat ezzel eredeti jelentésétől még távolabb kerül, de egyszersmind egyre többek és többek ajkán forog új funkciójában. Az ekkor induló Nyugatban éppen a frázissá válás határára ér⁵⁰ a szállóige, majd néhány éven belül át is lép rajta. Szabó Dezső a lehető legszenvedélyesebben érzékelteti ezt 1911-ben: „A középosztály 70 percentje származás, 90 percentje nyomorúságával, bajaival a nép- és munkásosztály fátum-rokona. Azonos viszonyok mostohasága, azonos ellenséges erők hatása akadályozzák kifejlődését. Igazi nemzeti és demokratikus hivatása volna, hogy ezeknek legyen testvére, ezekre igyekezzenek hatni, ezeknek az életében legyen élet. Az, hogy hazafias ünnepeken kirázzuk magunkból a »Kárpátoktól az Adriáig«, »Petőfi mint egy Tyrteus«, »a nemzet mint egy ember állt talpra« etc. s más hasonló hazafias gargarizálásokat – ez nem hazafias, nem társadalmi akció.”⁵¹ Az író szenvedélye nem lanyhul akkor sem, amikor két év múlva újra használja a frázissá koptatott szállóigét: „A Grandisson-ellenzék az »ideális-hazafiak« énekes balett-csoportja. Megvéhnédt dallamú szavakat: alkotmány, Kossuth apánk, Kárpátoktól az Adriáig, a nemzet haragja stb. stb. kornyikál az ég felé. Forradalmárok a naprendszer legistenfélőbb ábrázatával, limonádé idealizmussal. Zengő, hazafias, fekete zongorák ezek, melyeknek át az új idők szele is papos, kegyes és illendőséges litániákká rezeg.”⁵² Ez a maliciózus hang csendül meg Schöpflin Aladár maradi kuruckodókra kifent mondatában: „Mint egy vészkiáltás fut végig a Kárpátoktól az Adriáig: ismét elárulták a hazát.”⁵³ Máskor egy novellában nehéz eldönteni, hogy mennyi a valóságos

⁴⁹ *Budapest enciklopédia*. Főszerk. Tóth Endréné. H. n. [Bp.], é. n. [1981.] 59. p. és *Magyar Életrajzi Lexikon*. Főszerk. Kenyeres Ágnes. Bp., 1967. Akadémiai K. 1. köt. 120-121. p.

⁵⁰ Jól példázza ezt az egyik szerkesztő odavetett mondata: „Ha sok költő, a legtöbb költő sorsa tényleg nyomorúság, akkor nemcsak a Kárpátoktól Adriáig az: engedjen meg nekem Kéri Pál ennyi nacionalizmust.” Gellért Oszkár: *Auri fames*. In: *Nyugat* 1908. okt. 1. 19. sz.

⁵¹ Szabó Dezső: *A magyar tanárság pszichéjéhez*. In: *Nyugat* 1911. szept. 1. 17. sz.

⁵² Szabó Dezső: *Újabb politika az élet mögül*. *Nyugat* 1913. jan. 16. 2. sz. (A kiemelés e tanulmány szerzőjétől.)

⁵³ Schöpflin Aladár: *A Szekfü-ügy*. *Nyugat* 1914. ápr. 1. 7. sz.

tartalma a formailag leginkább magasztoshoz közelítő szövegben való előfordulásának: „– Barátom! Engedd, hogy így szólítsalak és szívemre öleljelek – itt melegen magához ölelte Pált, ami kivéve a gazdászokat, mindenkinek nagyon tetszett –, mindannyiunknak, akik itt vagyunk, társává és testvérévé fogadjalak. Mert hiszen te is magyar vagy, a te szíved is magyarul dobog, a te ereidben is magyar vér forr, és a te lelked is lángra gyúl, amikor a dicsőséges és nagy múltnak lángjai fellobognak. *Kárpátoktól Adriáig* fog zengeni, harsogva egeket és szirteket verdesni a szó, melyet itt mihamar hallani fogsz. Fogadd hát lelkedbe azt, és légy egygy velünk a magasztos ügyben, melynél ma nincs ez országban sürgősebb és különb!”⁵⁴

Így jutunk el addig a pontig, amikor már egész egyszerűen elfelejtik, honnét is származik a szállóige, s ráadásul nem is akárki teszi ezt, hanem Tóth Árpád egyik kritikájában. Érdekes szövegösszefüggésében látnunk gondolatsorát. „Rá kell mutatnunk kissé halmozott díszű, néha nagyon is túlaranyozott nyelvére, mely azonban el tudja kerülni a bombaszt és a cikornyáság ízetlenségeit. Inkább azt róhatjuk fel e díszítés hibájául, hogy gyakran kopottas szálak is kerülnek a dús hímzésbe, húsz-harminc év előtti költészetünk nyelvének néhány szövege és képe, melyek egyáltalán nem idéznek szemléletünk elé eleven képet s kerülni kellene őket, nem pedig, mint Sas teszi, ízlésesebb és gondosabb használattal menthetővé tenni. Hogy példát is mondjunk, ilyen szerintünk kerülendő kifejezés a «Fehér város»-ban: «Te csókba fürdesz, hölgy, velem». Vagy az ilyen szokványos díszű szövegek közé tartozik, melyek őse a Petőfi «Kárpátoktól az Adriáig» kifejezése volt s amit az epigonok agyonkoptattak, Sas Edénél: «...vágyaim az eget verdesik az Atlasztól az Eufráteszig» stb.”⁵⁵ Bármennyire is hízelgő, hogy a modern költő Petőfinek tulajdonítja a szülőatyai tisztet, a *Petőfi-szótár* tanúsága szerint is téved. A hegyecsoport nevét ilyen viszonyításban mindössze kétszer találjuk meg nála – minkét esetben Garay *Hymnusa* után! – s legutoljára sem a fenti alakot írja le Erdődön, 1848. szeptember 30-án, hanem említései közül csak az ehhez legközelebb járót: „*A Kárpátoktul le az Al-Dunáig / Egy bösz üvöltés, egy vad zivatar! / Szétszórt hajával, véres homlokával / Áll a viharban maga*

⁵⁴ Barta Lajos: *Álmok földje*. (Novella.) Nyugat 1913. aug. 16. 16. sz.

⁵⁵ Tóth Árpád: *Sas Ede: A fehér város*. [Kritika.] Nyugat 1917. jún. 16. 12. sz.

a magyar.”⁵⁶ Ez pedig nem a szállóigévé vált forma, legföljebb ahhoz hasonlítható, talán abból is származik, de ezt nem dönthetjük el.

Ezt követően részben enyhén vagy kevésbé torzult alakban, illetve a frázisok közé sorolt fordulatként emlegetett nyelvi jelenségként találjuk meg legtöbbször. Az előbbire kínáló példa Kosztolányi Dezső egyéni továbbfejlesztése, amikor – ne feledjük, a trianoni béke után már eredeti, valódi tartalma is kiürült – *A bús férfi panasza*i című kötetben megjelent vers születésekor, 1921-ben: „Jaj, életem édes regényét hogy úzzem-fűzzem itt tovább. / Nyájas, bízó baráti arcok ma mind vigyorgó koponyák. / Süket, kopár földnek kiáltok, poros hazám szegény fia, / mert nem veri már vissza versem *a Kárpát és az Adria*.”⁵⁷ Krúdy Gyula kétféle átalakításban is hasznosítja: „És ebben a felcsigázott hangulatú, a szónoki lendület legmagasabb hullámaival lendülő korszakban, midőn minden ember magyarnak és hazafinak tartotta magát a *Kárpáttól a tengerig*, midőn a Kazinczy kabátos literátorok már Kölcsey szónoklatait próbálgatják otthon, a tükör előtt: – ebben a korszakban születik meg a Himnusz, amely századok méltóságteljes áhítatát és imádságát éppen úgy tartalmazza, mint azt a fenséges pátoszt, amellyel a tizenkilencedik század szónokai magával az úristennel is dikcióznak a nemzet ügyéről.”⁵⁸ Az írónál másodszeri előfordulásakor is a régi fennkölt értelemben s az eredetihez közelebbi formában találjuk: „És milyen óriási diadálnak vélte a *Kárpáttól az Adriai tengerig*, sőt még nagyobb távolságokba néző magyar szerkesztő, ha a rosszul felportózott, vizes tintával irt, sárga homokkal

⁵⁶ Petőfi Sándor: *Élet vagy halál!* (A kiemelés e tanulmány szerzőjétől.) Lehet véletlen műve, de akár Garay hasonló átértelmezése vagy eltorzítása is, hogy a Petőfiéhez hasonló alakban – de inkább gúnyolódásképpen – szintén előfordul egyszer még a kifejezés: „A «János vitéz» végighódította egész Nagymagyarországot, melódiáit a Kárpátoktól az Aldunáig húzta minden cigánybanda, füttyölte minden suszterinas.” Tóth Aladár: *A magyar zeneélet hivatalos kalendárioma*. Nyugat 1932. okt. 16. 20. sz.

⁵⁷ Kosztolányi Dezső: *Nem tudtam én dalolni nektek az újról, csak a régiről*. (A kiemelés e tanulmány szerzőjétől.)

⁵⁸ Krúdy Gyula: *A Himnusz bölcsőjénél*. 1823. Nyugat 1923. febr. 16. 4. sz. (A kiemelés e tanulmány szerzőjétől.) Ezt a formát Krúdy majd még egyszer használja a Nyugatban: Krúdy Gyula: *Akit minden kocsmából kidobtak*. Nyugat 1927. ápr. 1. 7. sz.

behintett falusi levelek között néhanapján akadt olyan is, amelynek meghallgatásához szobájába gyűjthette az éjszakai munkatársakat!”⁵⁹

Nem véletlen azonban, hogy Jókai Mórról szóló életregényében – mert a kort érzékeltető eszközt lát benne – kétszer is él e szállóigével Szini Gyula. „Ők hárman a mai nap hősei. Holnap az egész ország visszhangozni fog nevüktől. Kárpátoktól Adriáig fölszillogó szemekkel, erélyt kifejező, ökölbe szorult kezekkel, vagy még túlóvatos, gyáva reménykedéssel, vagy gondolkodó, hitetlen kicsinyléssel fogják emlegetni «szent neveiket».”⁶⁰ A második esetben azonban már nála is némi burkolt gúny búvik meg a fennkölt fordulat környékén: „A költő magyar mithoszt teremt Rezső trónörökös körül és a Kárpátoktól az Adriáig zeng a Rezső név – a költő magyarosította meg – és terjed palotáktól kunyhóig a remény: ez a jövő embere a mi emberünk!...”⁶¹

Móricz Zsigmondnál érdekes véletlen arra gondolnunk, hogy kevésbé ismert, a reménytelen kiürülés és hiány érzését riadtan megéltó *Ady* című, 1920-ban keletkezett versében szintén éppen Garay szállóigéjének továbbgördített formáját használja: „Tág tudóval hadd messzi kiáltom, / zengjen a hangom, dördüljön a szóm / a magyar pusztákon, a magyar szíveken, / hogy visszazengje a *Kárpát / és tovazúgja Ádria / és minden élet itt: // hogy mi vagy, nékem: // magyarnak: embernek: sejtnek // ó, fölszabadító! Fölszabadító!*” Szépprózájában és tanulmányában azonban lesújtó összefüggésekben idézi csupán – igaz, már az 1930-as évek fordulóján. „– Hűj, de kutya rosszul beszélt. Azt hittem, jobb szónok. Olyan frázisokat mondott, hogy «a Kárpátoktól az Adriáig», – mondta Steiner” – így találkozunk vele a regényben.⁶² Nem Garay tehet róla, hogy az eszszében sem kerül kedvesebb polcra: „Istenem, milyen egyszerű dologról van szó. A tanár urak, mint a nemzeti szellem hivatalos őrei biztosan tudnak mindent ex professo. Előttük nincsen kétely, ellenben van biblia. A bibliájuk fő fejezete Arany János. Alfejezet Petőfi Sándor. Vannak aztán Énekek éneke s más fejezetek, Berzsenyi, Virág Benedek, Dugonics András, jó öreg Gvadányi s így visszafelé. Szépen, tisztán ki van az dolgozva, hogy mit mondott Széchenyi s mit mondott Gyulai Pál. Pontosan meg van

⁵⁹ Krúdy Gyula: *75 esztendő Kálnay László, vagyis a tabáni kocsmák pajkosa*. Nyugat 1923. máj. 16. 10. sz. (A kiemelés e tanulmány szerzőjétől.)

⁶⁰ Szini Gyula: *Jókai. Egy élet regénye (4)*. Nyugat 1927. dec. 1. 23. sz.

⁶¹ Szini Gyula: *Jókai. Egy élet regénye (11)*. Nyugat 1928. márc. 16. 6. sz.

⁶² Móricz Zsigmond: *Forr a bor. Regény*. Nyugat 1930. nov. 1. 21. sz.

állapítva, hogy mit kell érteni a nemzetiesség alatt s a tanár úrnak semmit sem kellett tennie és fáradnia, csak elővenni a régi fegyvereket és eldörögni a Kárpátoktól az Adriáig annyit dörgött frázisokat.”⁶³

Így jelenik meg 1934-ben – már csak a kelendőség érdekében is – a földrajzkönyv címében: *A Kárpátoktól az Adriáig. Nagymagyarország [!] írásban és képben.*⁶⁴ S hogy a jövő nemzedékbe is idejekorán elplántálják, Tolna megyében nyomtatott gyermekkönyv címe is lesz.⁶⁵ Ezek után az, hogy a Felvidék visszatérésekor persze esszé címeként is találkozunk vele, szinte természetes.⁶⁶ Mindezek ellenére ne kételkedjünk abban, hogy a két világháború között élő magyar író, de általában a honpolgár számára leginkább már csak ezt jelentette az egykori nagyságot és nemes nemzeti szándékot tükröző szállóige.

Ez alól a megállapítás alól – aligha véletlenül – csupán egyetlen kivétel akad: Babits Mihály. Tudjuk, hogy családi hagyományból tisztelte, szekszárdi lokálpatriótaként is megsüvegelte Garay emlékét, igen jól ismerte munkásságát, sőt az általa feldolgozott balatoni kecskekörmök legendamotívumából remekelte *A második Ének* című mesedramát. Azt azonban szövegesen nem lehet igazolni, vajon tudta-e, hogy először Garay alkotta meg a Kárpátoktól Adriáig szállóigét. Annyi bizonyos, hogy használatában igen féltéken és különösen közelít hozzá. Alig felismerhetően búvik meg egyik ifjúkori versében, a *Szimbólumok (stanzák)* című költemény 3. *Másik szimbólum (Új magyar költészet)* című részletében:

„Én csöpp hazám! be messze vagy, be rejtett,
fény nélkül és magadban kushadó
a sors nagy árja félúton elejtett
s állsz mozdulatlan, mint a lusta tó
lusta tó, melyet Isten is felejtett
nyúlsz *Adriáig*, bágyadt poshadó:
holt tükrödön, színjátész, sima márvány,

⁶³ Móricz Zsigmond: *Az irodalom és a „faji jelleg”*. Nyugat 1931. márc. 1. 5. sz.

⁶⁴ Cholnoky Jenő könyve. (Bp., 1934. Somló Béla kiadása 275 p.)

⁶⁵ Zabányi Alajos: *Kárpátoktól – Adriáig. Gyermekversek*. Dombóvár, 1938. Bagó nyomda 52 p.

⁶⁶ Szitnyai Zoltán: *Kárpátoktól az Adriáig*. In: *Felvidéki mártírok és hősök aranykönyve. Felvidéki irodalmi emlékkönyv*. Összeáll. Kemény Gábor. Bp., 1940. MEFHOSZ 556 p.

vígaszul villog sok beteg szivárvány.”⁶⁷

A magyar irodalomban példátlan és egyedülálló, de látszólag indokolatlan is, hogy az *Adriák* többes számú alakban áll, de éppen ezért sejtethető, hogy a Kárpátoktól Adriáig szállóige többes számát örökölte a poetica licentia révén. Érdeemes felfigyelnünk azonban néhány motívumra. A „csöpp hazám” látszólag szintén indokolatlan még 1909-1910-ben, a mozdulatlanság, bágyadság, poshadás bizonytalansággal az elmúlt néhány év benyomásaiból szüremkedik a képsorba, ahogy ezt majd – eléggé meglepően – viszontlátjuk Babits prózájában.

Alkalomszerűen mindössze kétszer él a szállóige jelképeként kívül eső jelentésével, először egy Laczkó Géza-regényről írott kritikájában: „Egy egész színészeti geográfia: a vándorszínész életének állomásai, Kárpátoktól Adriáig kaleidoszkópszerű változatossággal gördülnek elénk... [...]”⁶⁸ Másodszor a *Mi a magyar?* című, Szekfű Gyula által szerkesztett kötetben pendíti meg ezt a húrt: „Átváltozott és kicserélődött képzetvilágunk, lelkünk tartalma is. Az ősmagyarok akárhonnan jöttek, bizonyos, hogy mi ma már pontosan itteni nép vagyunk, s életünk színeit nem Kelet vetíti, hanem túlnyomórészt, s ezer év óta már ez a Kárpátoktól Adriáig terjedő földkaréj, melyen a magyarság kalandos története lefolyt.”⁶⁹ Alighanem erre is vonatkozhatott Imrédy Béla vádja, amely szerint „az ország »harci szellemét elvizenyősíteni« igyekszik”.⁷⁰

Garay szállóigéjének egészen más, tudatos és jelképes használata követhető Babits Mihály nagyregényében. A *Halálfi* első kitüntetett pontján köszönnek vissza a *Stanzák* motívumai, mikor az alapkonfliktus kipattanásakor a negatív főszereplő szájába adja a józan etatizmussal szembeni bírálatot: „– Magyarország szabad állam. Itt nincs szükség az anarchizmusra. – Magyarország egy posvány, Kárpátoktól az Adriáig!

⁶⁷ Babits Mihály: *Szimbólumok (stanzák)*. Nyugat 1910. okt. 1. 20. sz. (A kiemelés e tanulmány szerzőjétől.)

⁶⁸ Babits Mihály: *Noémi fia*. [Kritika Laczkó Géza hasonló című regényéről.] Nyugat 1917. jan. 1. 1. sz.

⁶⁹ Babits Mihály: *A magyar jellemről*. In: Babits Mihály: *Esszék, tanulmányok* 2. Bp., 1978. Szépirodalmi K. 641. p.

⁷⁰ Belia György idézi a hajdani miniszterelnök Babitsról írott kritikáját. I. m. 733. p.

Társadalmi átalakulásra van szükségünk!”⁷¹ Másodszor az 1905-ös társadalmi mozgalmak idején groteszk heroizmus övezi a nyelvi elem megjelenését egy amúgy is szövevényes körmondatban. „Különös hősköltemény ez, melynek semmi köze a hősköz; noha épp ebben az esztendőben hősi lángok gyúltak Kárpátoktól Adriáig, nemzeti ellenállás hevítette a kuruc kedélyeket, apró tulipánok nyíltak a gomblyukakban, mint harci jelvények, s a vonaton is lelkes énekek zengettek át a szomszéd fülkéből: amely lelkeséghez ugyan a *bor lelké*-nek is volt némi köze, az énekes Gőzsy Pepi lévén, aki, passzív rezisztenciába lépve a darabont főispán ellen, önhatalmú szabadságra ment ős pátriájába, mely szintén Gádoros volt, egy kis „kuruc hangulatot csinálni”, zsebében két hatalmas konyakosüveggel.”⁷² Hamlet nevezetes monológját, Vörösmarty elkeseredett versét, az *Országházát* is megidézi a regény – ráadásul annak a szájába adja a töprengés és gondolatözön között vergődő szállóigét, aki még vérét is ontotta ’48-as honvédként a mögötte rejlő eszmék megvalósulásáért: „Mi lesz már evvel az országgal, mely egy idegen hatalom kizsákmányolt provinciája, s ahol még a nagy Kossuth fiából is a gyűlölt Habsburg-dinasztia minisztere válik? S Döme visszaesett régi frázisaiba, melyeknek most valami kétségbeesett csengésük volt: hisz diadal tombolt Kárpátoktól Adriáig, s mi remény lehet még a diadal után? Kizökkent az idő, s Döme apokalipszisa föllángolt Imrus szavaira: minden fölfordult itt. – Az embernek valósággal szégyellnie kell, hogy magyar és hazafi – szónokolta Döme, s nyomban Vörösmartyt idézte rá, rég múlt fiatal kora költőjét, aki szörnyű szavakat mondott a hazáról: *Neve: szolgálj, és ne láss bért! / Neve: adj pénzt, és ne tudd, mért? / Neve: halj meg más javáért! / Neve: szégyen, neve átok: / Ezzé lett magyar hazátok!*”⁷³

Több mint jelképes, hogy az író a minden oldalról megtépzott, megcsúfolt és meggyalázott fordulatot végül a szellem és pezsgó változás magasztos régióiba emeli – műve igazi megoldásának lényegeként: „S közben már folyt a harc, Imre nélkül! Új hősök vonultak föl, szinte napról

⁷¹ Babits Mihály: *Halálfiái*. Sajtó alá rendezte Szántó Gábor András, Némediné Kiss Adrien, T. Somogyi Magda. Bp., 2006. Argumentum K. 1. köt. 122. p. /Babits Mihály műveinek kritikai kiadása. Regényei. Szerkeszti: Sipos Lajos./

⁷² Babits Mihály: *Halálfiái* 1. köt. 340. p. (A kiemelés az eredetiben.)

⁷³ Babits Mihály: *Halálfiái* 1. köt. 340. p. és Babits Mihály: *Halálfiái* 2. köt. 543. p. (A kiemelés az eredetiben.) Az idézett vers: Vörösmarty Mihály: *Országháza*.

napra, az ország minden részeiből: mert a Szellem Szüretének ideje volt ez! S a harci zaj betöltötte az újságokat, sőt onnan is kiáradt, visszhangzott Kárpátoktól Adriáig, s a szomorú, lusta, ellenkező magyar szellemet még egyszer fölírta egy új iram láza, mint valamikor Kazinczy korában, a Petőfi éveiben. Ó, örök új nekieredés, tragikus magyar ébredések, új láz, új vágyak, új megtorpanás, új gyanúk, új rémület és haszontalan szenvedélyek!”⁷⁴ Ezen az ideális ponton jövővé oldódik a *Stanzák* lusta és posványos nyugalmának beteg tespedése, s mintegy régi fényébe emelkedik a szállóige is. Ha ezt a beteljesedést nem is, de a küzdelmeket aligha véletlenül köti össze a regény egyik első kritikusa – éppen Garay szárnyas szavával: „A kérdések élesek, pontosak, a válaszok mind pesszimista színezetűek. Lesújtó a magyar élet kritikája. Egyik oldalon a konzervatívok, akik ellenséget és anarchizmust látnak minden újban, minden haladásban; másik oldalon a fejlődők, a keresők, akik «Weltanschauungot» hajszoznak, posványoknak szidják Magyarországot Kárpátoktól az Adriáig, ordítva követelik a politikai és társadalmi «átalakulást» s még a saját életükkel sem tudnak mit kezdeni, azt is elrontják, széttépik erkölcsi és anyagi válságokkal.”⁷⁵

Babits tehát nem gúnyolódott a szállóigén, hanem azokat kárhóztatta, akik így vagy úgy frázissá koptatták; számára sohasem volt az, átérezte – korántsem méretekhez, hanem a nemzet és szabadság közös élményéhez tartozó – valódi tartalmát, amelyet az *Ezerkilencszáznegyven* című versben jelenével szemben fogalmaz meg: „Mi minden voltál már nekem, édes hazám! / Egész világ, melyben kedvtellel utazám... / Meghitt otthon, ahol nyujtóztam szabadon... / Keménypados börtön és bujdosó-vadon... / Észrevétlen voltál, mint a jó levegő, / majd égő fájdalom, mint a szoros cipő... / Homlokomon bélyeg... a nyakamon járom...”

De ezelőtt a fontos mű előtt még egyszer – immáron jelképesen, mert szülővárosába visszavivő utolsó prózájában – kimondja a bűvös szállóigét. „Az egész régi Nagy-Magyarországot láttam arról a dombtetőtől, mint egy tág kerek udvart a tanyánk körül, melynek egy kicsi, de nyájas szelete ez az aprócska szőlőbirtok, a sorompóig s a nagyanyám-emelte kőkeresztig. A szőlő egyik fele azóta már idegeneké, s a nagy udvarnak is

⁷⁴ Babits Mihály: *Halálfiái* 1. köt. 634. p.

⁷⁵ Földi Mihály: *Halálfiái. Babits Mihály regénye*. Nyugat 1927. máj. 16. 10. sz.

némely része azóta idegeneké (noha ebből valamit mostanában visszakaptunk). Nekem azonban a szőlő ma is a sorompóig és a keresztig tart, ugyanúgy mint a nagyudvar is Kárpátoktól Adriáig.”⁷⁶ Milyen tragikus belegondolni, hogy a régebbi, Belia György által sajtó alá rendezett Babits Mihály *Esszék, tanulmányok* kötetéből éppen ez néhány mondat 'sértette a szomszéd népek önérzetét', és így (elégge meglepő módon) először teljes egészében csak 1987-ben juthatott el – a hivatalos tiltás ellenére – Szekszárd olvasóihoz...⁷⁷

Von den Karpaten bis zum Adria Die Geschichte eines geflügelten Wortes (und noch weiteren geflügelten Wörtern) von Garay

Resümee

János Garay war ein bedeutender Journalist, Redakteur und Dichter seiner Zeit, überdies Lehrer, der von der neuen revolutionären Regierung von 1848 mit der Leitung des Ungarischen Lehrstuhls der Universität beauftragt wurde. Durch seine romantischen und geistreichen Wortbildungen leistete er großen Beitrag zur Entwicklung unserer Sprache. Eine von seinen erfindungsreichsten Wortbildungen haben viele als solche nicht erkannt, oder nicht gewusst, von wem sie stammt, eventuell jemandem anderen zugeschrieben. Die Studie verfolgt die hundertjährige Geschichte des im Titel genannten sprachlichen Phänomens von seiner Geburt im Jahre 1840 bis zu dessen Anwendung von József Bajza und István Majer, von den zeitgenössischen Zeitungsnachrichten, von Pál Gyulai, Jenő Komjáthy, Ferenc Deák, Kálmán Mikszáth, über die Studien der Zeitschrift Századok, über József Szalay, Gusztáv

⁷⁶ Babits Mihály: *Szekszárdi kadarka*. Nyugat 1938. dec. 12. sz.

⁷⁷ A kihagyást Belia György (aligha saját ötletből) azzal indokolta: „... gyakran használ olyan jelzőket, kifejezéseket, melyek esetleg sérthetik a szomszéd népek érzékenységét, még akkor is, ha Babits ezeket nem sértő szándékkal írta le...” Lásd Belia György bevezetését: Babits Mihály: *Esszék, tanulmányok*. Bp., 1978. Szépirodalmi K. 1. köt. 777. p. Az 1945 utáni első olyan szövegközlés, amely nem vette figyelembe a nyilvánvaló tiltást: Babits Mihály: *Szekszárdi kadarka*. In: Tóttós Gábor: *A szekszárdi szőlő és bor. A történelmi borvidék története a kezdetektől a II. világháborúig*. Szekszárd, 1987. A Szekszárdi Nyomda és az Alicavin közös kiadása 144-147. p.

Beksics, Gyula Reviczky, Endre Ady, die Zirkusdirektoren József Barokaldi und seinen Sohn György, bis hin zu Dezső Szabó, Oszkár Gellért, Aladár Schöpflin, Lajos Barta, Árpád Tóth, Dezső Kosztolányi, Gyula Krúdy, Gyula Szini, Zsigmond Móricz, Jenő Cholnoky, Alajos Zabányi, Zoltán Szitnyai und Mihály Babits. Während dieser langen Zeit erblasst die eigentliche Bedeutung, sie verändert sich, läuft leer und füllt sich wieder auf, zeigt also die bunten Veränderungen der Sprache und der durch sie widerspiegelte Gesellschaft.

Die Studie vom Hochschuldozenten Dr. Gábor Tóttős ist ein eigenständiger Abschnitt der am lokalhistorischen Wettbewerb des Komitates Tolnau im Jahre 2014 mit dem ersten Preis ausgezeichneten Bewerbung.

Dr. Tóttős Gábor

főiskolai docens

Pécsi Tudományegyetem Kultúratudományi, Pedagógusképző és Vidékfejlesztési Kar, Illyés Gyula Pedagógusképző Intézet

tottos.gabor@kpvk.pte.hu

BIER – borászati információs és ellátó rendszer¹

BAGÓ PÉTER

Absztrakt

Borászatoknak, gazdaságoknak olyan speciális igényeik vannak, amelyet eddig nem lehetett kiszolgálni egyetlen információrendszerrel. A dolgok internete (Internet of Thing - IoT) erre a területre is belépett, olyan szenzorok, érzékelők vannak, amelyek jelzik, ha eléri a megfelelő érzési fokot, vagy forgatja a palackokat, esetleg a megfelelő napsütés mennyiségéről ad tájékoztatást. Az adatokat összegyűjtve egy központi adatbázisban lehet követni az egész termelési lánc minden elemét, ezzel garantálva azt, hogy a borelőállítás egyes lépései a megfelelő időben, a megfelelő helyen történjenek meg. Ha sikerül gazdasági adatokkal összehangolni a borelőállítás során összegyűjtött paramétereiket, akkor létrejöhet a BIER, a borászati információs ellátó rendszer, amely az adott iparág sztenderdjeivel, kormányzati elvárásokkal összekapcsolva teljeskörű borászati irányítást tesz lehetővé.

Borászat

A borászatokra lélegző rendszerként kell tekinteni, amelynek a célja a szőlő, bor és egyéb termékek előállítása. Olyan speciális igényeik vannak, amelyeket eddig nem lehetett kiszolgálni egyetlen információs rendszerrel, a tevékenységek nagyrésze eddig inkább az agráriumról szólt, mint az informatikai megoldásokról. De mégis miben segíthet az informatika a borászatok életében? A válasz nagyon egyszerű, bármiben, ugyanis olyan mértékű az informatikai fejlődés, ami lehetővé teszi a hatékonyabb borászati munkavégzést. Pénzügyek, logisztika, központi termelésirányítás, minőségellenőrzés, veszélyesanyagok megfelelő kezelése és marketing folyamatokban kell gondolkodni, ami összhangban van egy információs rendszerben található folyamatokkal. Nem kell informatikussá válni egyetlen egy borásznak sem, még csak számítógép előtt sem

¹ Lektor: Dr. Pintér Éva PhD egyetemi adjunktus, PTE KTK, Pénzügy és Számvitel Intézet

kell ülnie naphosszat, egy mobil rendszer, ami nyilvántartja és kezeli az alapfolyamatokat, ezekből statisztikát, elemzéseket és döntési helyzeteket eredményezhet. Olyan széleskörű információkkal szolgálhat, mint az időjárás előrejelzés alapján történő riasztások, a megfelelő időben történő szüret vagy szőlőtőke gondozás. A nyilvántartás kell legyen az egyik elsőszámú feladat, amelynek a fajtaeltár, az adott tőkék és azok mennyiségi, minőségi állapota az amit elvárhatunk egy ilyen rendszertől. De egy borászatnak manapság sokkal több a feladata, borkészítés során a must állapota, mennyisége, minőségi és mennyiségi nyilvántartása, érlelés és a palackozás. Az eladás folyamatát is szükséges követni, leltár a palackokról, évjáratokról, amihez hozzá lehet rendelni egy adatlapot, ami végigkíséri a bor életét a szőlőtől egészen az eladásig. Az értékesítés csatornái, a visszajelzés a vásárlóktól és az árazás technikáit is be kell építeni a rendszerbe. Teljeskörű borászatokról kell beszélni, amely képes a jelen kihívásait kezelni és kiszolgálni az egyre növekvő igényeket. A borászatok nagyrészt ösztönborászokról kell beszélni, akik nem tudják mit és mikor kell csinálni, ahhoz, hogy megfelelő minőségű bor kerüljön a palackba. Ezért a BIER figyelmeztetéseket küldhet, ajánlhat bizonyos folyamatokat a borászoknak, hogy mit, miért és mikor kell megtenni.

Információs

Egy borászatban az információ a legfontosabb, de nem mindegy, hogy manuálisan vagy automatikusan történik azok összegzése. A borászok (szőlészek) feladata az időjárás követése, a megfelelő időben történő szüretelés és a további alapvető feladatok, de minél nagyobb a terület és minél komolyabb a biodiverzitás, annál nehezebb feladatról beszélhetünk. Ezért az „internet of things” (IoT, dolgok internete) adta lehetőségekhez is lehet fordulni, amely szenzorokkal, okos mérőeszközökkel olyan információkhoz juttathat egy borászatot, amelyeknek a beszerzése nehéz lenne manuálisan. A dolgok internete által összegyűjtött adatokból olyan következtetéseket is le lehet vonni, amelyek addig nem voltak láthatók a borászok számára. A szakirodalom egyetért abban, hogy az Internet of Things (IoT) kiszolgálására az ERP (enterprise resource planning, integrált vállalatirányítási rendszer) lesz hívatott.² Az IoT eszközök

² Heur, Rian Van (2014) Internet of things could make ERP flexible, intelligent and real-time, Computerweekly <http://www.computerweekly.com/feature/>

száma éveken belül milliárdos nagyságrendet tesz ki, minden a hálózatra lesz kötve, ahogyan a munkavégzés már most sincs helyhez kötve, úgy az IoT eszközök is bárhol lehetnek majd. Az IoT mindenhol ott lesz a jövőben, az energiaszektoron keresztül az oktatásig, mindenhol szenzorok, okos eszközök lesznek, amelyek erőforrás-tervezést igényelnek, a hozzákapcsolódó adatbegyűjtés, transzformálás és felhasználással együtt.

A szükséges információkat több szempontból lehet csoportosítani, a szőlő irányából az alábbi csoportokat lehet azonosítani:

- Szőlő: milyen szőlőfajta található, mennyi szőlőtőke, azok paraméterei, mikori telepítés, mikor és milyen vegyianyagokkal lettek kezelve, várható szüret ideje, időjárás paraméterek, UV-sugárzás mértéke. Gyakorlatilag a dolgok internete határozza meg, hogy meddig lehet elmenni a paraméterek begyűjtésében és azok között van-e szignifikáns tapasztalat.
- Must: mikor történt a szüret, mennyi a fennmaradó törköly, hogyan és milyen állapotban kell tárolni a mustot, mennyi ideig.
- Bor: a bor mikor került a hordóba, milyen fajta készült belőle, mennyisége és a tárolási „időjárási” paraméterei, amit megint csak a dolgok internetének lehetőségei szabnak meg.
- Jelentéskezelés: hatóságok felé történő elektronikus jelentéskezelés, milyen borból mennyi áll rendelkezésre, azokat hogyan és mivel keverték és az érés folyamata alatt mit mivel keverték.
- Értékesítés: mennyi üveg, hordó áll rendelkezésre, azok milyen árázással rendelkeznek és hol lesznek értékesítve. Csomagolás, design elemek, promóciós tevékenységek.
- Trezor: bor mennyisége, tárolásának körülményei, tulajdonosa, fajtája és azok hozzáférhetősége

Ha egy információs rendszer irányából csoportosítható rendszerről beszélünk, akkor az alábbi funkcionális modulokat lehet összekapcsolni:

- Beszerzés (SCM, supply chain management)
- Logisztika (többnyire SD (sales distribution) és MM (material management))
- Pénzügy (FI, de nem financial accounting)
- Marketing (CRM, customer relationship management)

Internet-of-things-could-make-ERP-flexible-intelligent-and-real-time (Letöltve: 2015. január 9)

- Humán erőforrás (HR, human resources management)
- Befektetés menedzsment (IM, investment management)
- Biztonság (Security)
- Alaprendszer (master data management, ami az alaprendszer része és nem tekinthető funkcionálisan külön modulnak)
- Veszélyes anyagok kezelése (EHS, environment, health, and safety)
- Dashboarding (ami ebben az esetben lehetne a CRM rendszer része is, ezért nem kell funkcionálisan külön modulnak tekinteni)
- Társadalmi felelősségvállalás (CSR modul, de ezt sem tekinthető teljes egészében külön funkcionálisan modulnak, marketing modul részének kell tekinteni)

Az előző felsorolással összekapcsolva, gyakorlatilag összeállt egy vállalatirányítási rendszer, amely alapvető információkat tárolja és feldolgozza. Egy vállalati információrendszer felépítésének követnie kell az információáramlás irányát, amely a vállalat felépítésének megfelelően kell kiszolgálja a információgazdákat, tipikusan alrendszerekbe szervezve csoportosítják az információt. Az alapvető tranzakciókezelésen és informatikai infrastruktúrán túl az alrendszerek önmagukban is képesek működni és ellátni az adott feladatot, de ezek jelentősen leszűkítik a vállalati információrendszer alapvető célját.

Siegel definíciója az integrált vállalatirányítás rendszerekről foglalja össze legjobban, mit is értünk integrált vállalatirányítási rendszer alatt: a rendszer a szervezet, vállalkozás egészét átfogó információrendszerek integrálását célozza meg. Az integrált vállalatirányítási rendszer összekapcsolja az összes működtetéshez szükséges területet (humánerőforrás, számvitel, könyvelés, marketing, termelés, kiszállítás).³

IoT eszközök napjainkban robbanásszerű növekedést mutatnak, mobiltelefonok, tabletek, szenzorok, de még a vállalatnál található munkaidőnyilvántartó is össze van kötve az ERP rendszerrel. A szakirodalom kiemeli külön a hordható termékeket, véleményem szerint ez az IoT-hoz sorolandó, nem kell különválasztani, ugyanazokat a célokat szolgálja a

³ Siegel, Joel G., Shim, Jae, K., (2005) Dictionary of Accounting Terms, 4th edition, published by Barron's Educational Series, Inc.

hordható és nem hordható céleszköz is.⁴ A másik nagy trend a big data, amely egyre inkább foglalkoztatja a szakembereket, az ERP rendszer ontja magából az adatokat, ezekkel az adatokkal kell valamit kezdeni, a big data ezekre keresi a választ. A felhő-alapú technológiák is napjainkban kezdenek elterjedni, az ERP sem maradhat ki ebből, gyakorlatilag sokkal költséghatékonyabb és gyorsabb a felhőből futtatni az ERP rendszert, mint egy kliens-szerver architektúrán.⁵ A felhő-alapú technológiák kiszolgálják a fenntarthatóságot is, amellyel költséghatékonyabban és jobban védhetjük a környezetünket.⁶ Herdon úgy gondolja az ERP jövőjéről, hogy az értéklánc bővítése mellett az elektronikus üzleti megoldásokkal is bővül, továbbá a stratégia elemzés és gyártás mellett az üzleti intelligencia megoldások fogják uralni a piacot.⁷ Az ERP evolúciójában a következő lépés a globális kiterjesztés, gyakorlatilag nyilvánvaló, hogy egy multinacionális vállalat több földrészen, több ERP rendszert futtat ezeket össze akarja kötni. Országok közötti különbségeket, mint az adózás, a törvényi előírások és a használt pénznem közötti átjárhatóságot menedzseli egy ilyen rendszer. Fontos megjegyezni, hogy a szervezet és a technológia összehangolása kulcsfontosságú, ugyanis minél nagyobb a szervezet, annál nagyobb az integráció igénye és pusztán az informatikai megoldások még nem oldják meg a szervezet problémáját.⁸

⁴ Matthews, Dan. (2014) Five Trends that Will Shape the Future of ERP, <http://www.industryweek.com/technology/five-trends-will-shape-future-erp> (Letöltve: 2015. január 9.)

⁵ ReadWrite (2011) The Advantage of Cloud Infrastructure: Servers are Software <http://readwrite.com/2011/03/28/the-advantage-of-cloud-infrastructure-servers-are-software> (Letöltve: 2015. január 9.)

⁶ Zutshi, Ambika (2012) Future of ERP, <http://www.infosys.com/infosys-labs/publications/Documents/winning-it/future-erp.pdf> (Letöltve: 2015. január 9.)

⁷ Herdon Miklós., Rózsa Tünde (2004): Az információs rendszerek funkcionális változásai a kis és középvállalkozások szemszögéből, Agrárinformatikai Nyári Egyetem és Fórum, Gödöllő

⁸ Markus, Michael., Tanis, Cortez., Fenema, Pollogh. (2000) Enterprise resource planning: multisite ERP implementations, Communications of the ACM CACM Volume 43 Issue 4, April 2000 Pages 42-46

A vállalati információrendszerrel kapcsolatos követelményeket Kovács foglalta össze:⁹

- Információ:
 - A vezetői szintek igényeit elégítse ki
 - Felesleges adatokat ne tartalmazzon
 - Párhuzamos feldolgozást zárja ki
 - Csoportosítható és továbbítható legyen
 - Egyértelmű és összehasonlítható is legyen
- Vezetői igények az információkkal szemben:
 - Megbízhatóak legyenek
 - Alkalmasak legyen az elemzésre, következtetések levonására
 - Rugalmas és a követelményekhez megfelelő időn belül alkalmazkodjon
 - Feldolgozásuk és továbbításuk akár tudományok módszerekkel legyen megvalósítható

Ellátó

Fontos megjegyezni, egy ilyen rendszer esetén az igények és a célok jelentősen különböznek a klasszikus információrendszerekkel szemben támasztott igényektől. Egy BIER rendszer az egyszerűsége és a mobilitásra kell törekedjen, a borászok és gazdák nem informatikusok, nem lehet a laptopot sem bevinni a szőlőtőkék közé. Ezért a mobilitás az egyik fő szempont. A dolgok internete törekszik a vezeték nélküli kapcsolatokra, lehetetlen lenne több száz szenzornak vezetéket húzni. A borászoknak, gazdáknak ezért mobil eszközöket kell adni, amelyen a lehető legegyszerűbb menürendszert, folyamatokat kell felépíteni. A jelenlegi információrendszerek is ebbe az irányba fejlődnek, ahol okostelefonokra és tabletekre egyszerűsített folyamatokat programoznak, például a szabadságkérés esetén a munkavállaló adatai, szabadság részletei jelennek meg és az elfogad, visszautasít gombok, a lehető legegyszerűbb módon.

⁹ Kovács Árpád. Endre (2009): Vállalati menedzsment információs rendszerek fejlesztése a gabonaiparban, Szent István Egyetem, Gödöllő

A borászatok is működhetnek precíziós gazdálkodásként, ahol a műholdjelek segítségével határozhatják meg hol milyen szőlőt természetesen vagy melyik termőhelyen milyen jellegű legyen a gépüzemeltetés.¹⁰

Rendszer

A legnagyobb hiba a széttöredezett információ, amely több táblázatkezelőben, papíron és számítógépen található. Az integráció az, ami igazán pontot rakhathat egy információrendszerre. Ugyanazokkal az információkkal dolgozva, ugyanabból az adatbázisból, számos olyan előnnyel szolgálhat, ami bármilyen borászat segítségére lehet.

Az integrációból származó előnyök:

- Az adatok többszörös tárolása elkerülhető, ezzel együtt az aktualizálási és feldolgozási műveletek nem ismétlődnek.
- Adatminőség, adatok időszerűsége és megbízhatósága is javul, ami hozzájárul a megfelelő összehasonlíthatósághoz és vég eredményben az egész rendszer hatékonysága is javul.
- Az integrációból korábban olyan üzleti, ügyviteli és szervezeti megoldások lesznek elérhetőek, amelyek előtte túl sok erőforrást igényeltek volna.
- A folyamatok optimalizációja sokkal egyszerűbbé válik, átlátható és könnyen módosítható folyamatok jönnek létre.
- További folyamatok, rendszerek integrálása kevesebb erőforrást igényel.
- A fentiekben bemutatott együttműködési integráció megvalósítható közelségbe kerül és kevesebb munkaórával lesz megvalósítható.

¹⁰ Tamás, János (2002) Precíziós mezőgazdaság, Szaktudás Kiadó Ház Zrt.

A vállalatirányítási információ rendszer főbb komponensei Heteyi-szerint:

Vállalatirányítási információs rendszer						
Vezetői információs rendszer		Tranzakció feldolgozás				
Vezetői információk	Vezetői döntéstámogatás	Pénzügy, számvitel	Kontrolling	...	Értékesítés, disztribúció	Termelés-irányítás

Forrás: Heteyi J. (szerk.) (1999): Vállalatirányítási információs rendszerek Magyarországon. Budapest: ComputerBooks Kiadó, 516 o.

Integrált rendszer egy olyan logikusan felépített (bevezetett) rendszer, amely az összetartozó elemeket, alrendszereket kapcsolja össze vagy egyesíti azokat. A vállalaton belül használt összes olyan alkalmazási rendszert egyesíti, amely a különböző információforrásokból származó adatokat összegyűjti, feldolgozza és eltárolja. Gyakorlatilag egy összhangot teremt a folyamatok és struktúrák között, aminek a végső célja a profit (ill. a versenyelőny). Az integráltságnak van egy nem informatikai megközelítése is, amely szerint a részek összessége többet nyújt, mint a részek egyszerű összege. Ha ezt a filozófiát átültetjük informatikára, akkor megkülönböztethetünk:

1. **Megjelenítés szintű integráció:** az adatok aggregált megjelenítését teszi lehetővé, amely több forrásból is származhat. Egy internetbank a legjobb példa erre, amely az ügyfélnyilvántartó rendszerből veheti az alapadatokat, a folyószámla adatokból az egyenlegeket és a befektetési rendszerből a részvényadatokat. A megjelenítési szinten mindez egységes képet mutat, integráltan kapja a felhasználó. A háttérrendszerek között nincsen közvetlen adatcsere, egy ügyfélnek lehet más lakossági és befektetési ügyfélszáma is. A megjelenítési integráció során nem csak a rendszerek és rendszerek közötti integrációval kell napjainkban megküzdeni, a mobilitás által szolgáltatott adatokat is fel kell

dolgozni. Gondoljunk csak a mobilbankokra és az internetes bankokban ugyanazt az információt kell lássuk.

2. Adatintegráció: a különböző rendszerekben tárolt adatok szinkronizálása révén megvalósított integráció, amely adatok közötti kapcsolat egyértelműen kimutatható. Az előző példánál maradva, az internetes lakossági és befektetési rendszerekben ugyanaz az ügyfél szerepelhet. Az adatintegráció az egyik legnagyobb feladat, gondoljunk olyan megoldásokra, ahol különféle rendszerekben, összetartozó adatokból kell felépíteni egy harmadik adatot. Számos ilyen rendszer fut napjainkban is, ahol a HR, könyvelési és gyártási adatok különböző rendszerben találhatóak és ezekből kell egy egységes beszámolót készíteni például a kormányzat vagy külföldi tulajdonos részére.
3. Alkalmazásintegráció: valódi integrált kapcsolatot létesítünk kettő alkalmazás között, pl. SAP és Nexon rendszer között cseréljük ki a munkaerővel kapcsolatos adatokat, ugyanakkor a számvitel és pénzügy az SAP-ban van menedzselve. API-kon (application programming interface) keresztüli kommunikációt tesz lehetővé. Az alkalmazás-integráció alapfeltétele az adatintegráció, ugyanis adat és adat között különbség lehet, gondoljunk a telefonszámokra, nem mindegy, hogy milyen a tagolása, van benne valami speciális karakter és az előhívószámot hogyan írjuk le.
4. Szolgáltatási integráció: olyan újra felhasználható szolgáltatások, amelyek később újra felhasználhatóak. Itt az adatoktól kezdve, a programkódokon keresztül, komplett folyamatokig minden újra felhasználással előnyöket lehet elérni.
5. Szervezeti, üzleti folyamat integráció: a szervezeti folyamatokat definiáljuk olyan módon, hogy az újrafelhasználható szolgáltatások a definiált és végrehajtható modellből meghívhatók és végrehajthatók. Gyakorlatilag a vállalkozások közötti rendszerekben található meg az integráció ezen folyamata, amely során az együttműködési képességükre helyezik a hangsúlyt. Például a multinacionális vállalatok elvárják, hogy a beszállítók ugyanolyan rendszerben, folyamatban dolgozzanak, így megvalósítható a raktározás nélküli kereskedelem.

Az integráció foka (tier) háromfokú skálán szokás megjeleníteni, a csoportosítás egyben vállalatméretet is jelent, ugyanis a legnagyobb vállalatok manapság már nem működnek integrált rendszerek nélkül, itt már nem is a rendszer a lényeges, a rendszerek kommunikációjáról van szó.

- Tier 1: large enterprise ERP, a nagyvállalati rendszer, amely a legmagasabb fokú integrációval rendelkezik, gyakorlatilag alig találni olyan területet, ami ne lenne integrálva.
- Tier 2: mid-market ERP, a középvállalatok ERP rendszere, ezeknél az integritás alapfeltétel, számos szigetrendszer kommunikál egymással, de látják, hogy a rendszerek számát csökkenteni kell.
- Tier 3: small business ERP, a kisvállalkozások ERP rendszere, gyakorlatilag dobozos rendszer, aminek közös adatbázisa által történő több felhasználós módja, az egyszerű kezelőfelülettel párosítva, könnyű bevezetést és használatot eredményez.¹¹

Bidgoli és társai definíciója az ERP-ről: integrált számítógépes rendszer, amely a belső és külső erőforrások menedzselésére használják. Az erőforrások közé sorolták a vagyoni és pénzügyi eszközöket, anyagokat és emberi erőforrásokat. Az ERP egy szoftveres architektúra, amely elősegíti az információk áramlását a szervezet határain belül és kívül. Központosított adatbázison és egységesített informatikai infrastruktúrán működik, az összes tevékenységet konszolidálja egy egységes környezetbe illesztve.¹² Egy BIER rendszer Tier 3-as kategóriába esik, egyszerű kezelőfelülettel mobilitással és többfelhasználós módjával belépő szintet képvisel ezen a területen. Precíziós gazdálkodásnak kell tekinteni a szőlészeteket, meg is alkották a precíziós szőlészet kifejezést, amely ezidáig csak alapvető információkkal szolgált az időjárásról és számos egyéb előrejelzésről. A BIER ennél több, összefogja a szőlészet és borászat minden adatát és információt hoz létre, kezeli azokat és a megfelelő időben, a megfelelő helyen meg is jeleníti. Adatbányászatról van szó, amely több

¹¹ Webopedia (2014) ERP definition <http://www.webopedia.com/TERM/E/ERP.html> (Letöltve: 2015. február 2.)

¹² Bidgoli, Hossein (2004). The Internet Encyclopedia, Volume 1, John Wiley & Sons, Inc. p. 707.

ezer, millió adatot összegyűjt és ezek segítségével döntéselőkészítésben vesz részt.

Összefoglalás

A BIER rendszer hatékonyan tud segíteni a borászatok, szőlészetek mindennapos ügyeiben, a mobilitásával és egyszerű kezelhetőségével. Fontos megjegyezni, hogy a szakirodalom különbséget tesz az információs rendszer és az integrált vállalatirányítási rendszer (ERP) között, de a Tier 3-as szinten, egy BIER rendszer esetén az egyszerűségekre kell törekedni, nem informatikusok vagy pénzügyesek veszik igénybe a szolgáltatásait. A borászatok információs igénye az időjárás adatoktól indul, egészen az intelligens szőlőtőke gondozásig. A BIER rendszernek komplett rendszernek kell lenni, azonos alapadatokkal dolgozva, a megfelelő helyen és minőségben kell rendelkezésre állnia. Minden egyes tranzakciónak van gazdasági vonzata, ha ezeket sikerül összehangolni a borászat teendőivel, akkor egy sikeres, hatékony rendszer lehet a BIER.

WINE – Wine integrated ERP

Résumé

There are a lot of special needs about wineries and farms what we cannot handle for this time with one information system. Internet of Things (IoT) enters into this industry and can help a lot of measurement what show temperature, rainy days or just display the degree of maturity. Collected information put into a central database and track the whole supply chain management to guarantee the just in time process. If it is succeed to connect this data together it can help more to manage wineries or farms. This system called WINE, winery information erp, what can help from harvest to manage the financial of wineries.

Bagó Péter

PhD hallgató

Budapesti Corvinus Egyetem, Gazdaságinformatika Doktori Iskola

peter.bago@uni-corvinus.hu

Kutatási területek: információs rendszerek, vállalatirányítási rendszerek, ERP, startup

Pénzügyi válság és a banki instabilitás okai és stratégiai kérdései – a CoCo (Contingent Convertible) kötvények bevezetésének veszélyei¹

PINTÉR ÉVA

Absztrakt

Számos tudományos publikáció foglalkozik azzal, hogy milyen okok következtében alakult ki a jelenlegi világválság. Vannak, akik az utóbbi két-három évtizedben uralkodó gazdasági és politikai modellek rendszerszintű válságának lesújtó következményeként értékelik és vannak, akik szerint a gazdaságpolitikai modellek igenis működnek, a válság is ezt támasztja alá, mert ez egy tisztító mechanizmus és a gazdasági modell hosszú távú életképes működésének alkotórésze.

Jelen cikkben a pénzügyi szféra szerepe a fókuszpont. A pénzügyi rendszerben a bankok alkotják a gazdaság motorját. Közvetítő szerepet töltenek be a gazdasági szereplők között, hogy hagyományos termékeikkel/funkcióikkal a piacgazdaság gördülékenyen működjön. Lényeges vizsgálandó kérdés, hogy miért nem tudja ellátni ma a bankrendszer a feladatát a hagyományos keretek között. A cikk jelen esetben a pénz- és tőkepiaci mozgások, problémák okaira fókuszál, de mivel a problémák okai mélyrehatóak, ezért más piacokat is érintünk az elemzés során.

A bankok működési stratégiájának kérdései

A banki stratégia megfogalmazásának legfőbb problémája, hogy a bankok keveset tudnak arról, milyen tényezők befolyásolják a stratégiai jellegű döntésmechanizmusait.²

A bankok stratégiájuk, üzletpolitikájuk és marketing tevékenységük kialakítása során a piaci környezeti hatások figyelembe vételére nagy hangsúlyt fektetnek, hiszen ezek nélkül nem lennének képesek megartani, illetve növelni piaci részesedésüket.

¹ Lektor: Dr. Deutsch Nikolett PhD egyetemi adjunktus, BCE, Gazdálkodástudományi Kar, Stratégia és Projektvezetés Tanszék

² Huszti Ernő: Banktan. Tas Kft. Kiadó Budapest, 2001.

A külső környezeti változások miatt a bankok stratégiai mechanizmusainak úgy kell alkalmazkodniuk, hogy a bank teljesítménye (ROE, Return on Equity mutatója) a jövőben növekedhessen, illetve javíthatassanak a versenyképességükön. A bankok, mint profit-maximalizáló intézmények a profitabilitásuk, illetve a teljesítményük növekedésében érdekeltek, amelyet a tulajdonosi érték növelésének elvárása is alátámaszt. Ezen célkitűzés megvalósításához igyekszik a bank menedzsmentje megfelelő bankstratégiát illeszteni. A stratégiai preferenciák azonban időről időre változnak.

A bankstratégia összefüggései

A bankstratégiai mechanizmus két részre oszlik: bankstratégiára és szervezeti stratégiára, melyek közül az egyik megváltozik, a másiknak is igazodnia kell hozzá, hiszen a tartalom és a forma kölcsönhatása áll fenn, mert meghatározott bankári tevékenységet csak ennek megfelelő szervezeti keretek között lehet végezni. A már említett bankstratégia felöleli az alkalmazkodási – külső környezethez és az öröklött szervezethez igazodás – és a működési stratégiát, mely magában foglalja a stratégiai, üzletpolitikai és marketing módszereket rövid-, közép- és hosszú távon. A szervezeti stratégia meghatározza a szervezeti formát és a formai kereteket.³

A bank azért, hogy az általánosan megfogalmazott missziója és jövőjére vonatkozó elképzeléseit megvalósíthassa, számtalan stratégia közül választhat. Az EU bankjai a külső környezeti változásokra adott stratégiai válaszai három releváns területet fednek le:

- a banktevékenységi stratégián belüli fejlesztés a szolgáltatások és eljárásmodok terén,
- változások a termékválasztékban,
- és a szervezeti stratégián belül a fúziók és felvásárlások (M&A), stratégiai szövetségek és együttműködési eljárások.⁴

Az *első* stratégiai válasz különböző formát ölthet, amely megnyilvánulhat a szolgáltatások, az alkalmazottak és az IT jobb minőségében. Bár

³ Huszti Ernő 2001.

⁴ Marján Attila: Európa pénzügyei – Bankok, tőzsdék, a közös pénz és a globális verseny, Sanoma Budapest Kiadó, Budapest, 2005.

nehézséget jelenthet a jól képzett munkaerő felvétele, amikor a munkabérekre fordított költségek magasak. A hatékonyság javítása mellett a bankok próbálják csökkenteni a költségeket, hogy nagyobb profitabilitást érjenek el, illetve a tulajdonosi értéket növeljék. Végül, nem elhanyagolható a bankok outsourcing (kiszervezések) útján történő külső forrásbevonásainak alkalmazása sem.

A *második* stratégiai válasz a termékválaszték és a szolgáltatások kiszélesítését célozza. A tendencia ezen a téren elmozdult a tanácsadás, a termékválaszték szelektív vagy terjeszkedő újragondolása, illetve a bevételek más forrásainak feltárása - mint földrajzi terjeszkedés, vagyongazdálkodás, fizetési szolgáltatások - felé. Az univerzális banki koncepció azonban lehetőséget ad arra, hogy az erőforrásokat hatékonyabban használják abban az esetben, ha egy üzleti terület kevésbé terhel, mint egy másik. Továbbá az egyik üzleti területen megszerzett információt, know-how-t fel lehet használni másik területen arra, hogy odavonzzák és megtartsák az ügyfeleket, bár ennek jelentősége csökken Európában. Az univerzális banki tevékenység másik előnye a kereszt-értékesítés lehetősége, ami viszont a verseny, a specializáció és a piaci átláthatóság növelésével szintén nehezebbé válik. Mindemellett szükség van a specializációra a kisebb intézmények számára. A kisebb bankok esetében a túlélési verseny megnőtt a magasabb piaci koncentráció miatt, így a stratégiai partnerségek szükségessége számukra felértékelődött.

A *harmadik* stratégiai válasz tulajdonképpen a bankszervezetek közötti stratégiai szövetségek, együttműködési szerződések, illetve fúziók. A két szervezet közötti integráció sikeressége azonban számos tényező alakulásától függ, és a fúzió utáni szervezeti változások nem elhanyagolhatóak.⁵

A kereskedelmi bankok működési stratégiái a megfigyelésből, információk csoportosításából, elemző módszerekből és döntésekből állnak. A kereskedelmi bankok szervezeti stratégiáihoz tartozik magának a banknak a szervezeti formációja, felépítése, másrészt az érdekeltségének alakítása, mint a stratégiai szövetségek, outsourcing, offshoring, fúziók és felvásárlások (M&A) és együttműködési megállapodások. Azt, hogy a

⁵ Marján Attila 2005; Pintér Éva: A pénzügyi szolgáltatások reintegrációja – a bankbiztosítási tevékenységet befolyásoló tendenciák. Doktori értekezés, Pécsi Tudományegyetem, 2007.

bankérdekeltségek közül melyiket választja egy bank a céljainak megvalósítása érdekében, nagyban meghatározza a bankstratégia és a bank missziója, küldetése, valamint a szolgáltatások természete.

Az ezredfordulót követően a bankok szerepe és magának a banki szolgáltatásoknak a jellege is jelentősen megváltozott. A pénzügyi szolgáltatók számára abban rejlik a jövőbeni siker, hogy mindig tekintettel kell lenniük a felmerülő fogyasztói igényekre és szükségletekre, meg kell találniuk a megfelelő kínálati kapcsolatot és mindenképpen meg kell könnyíteniük a tranzakciós mechanizmusokat. Az ügyfelek ugyanis egyre kevésbé lojálisak korábbi pénzügyi szolgáltatóikhoz. Az ügyfelek fogyasztási szokásainak előtérbe kerülésével számos üzletpolitikai és stratégiai változás következhet be az egyes pénzügyi szolgáltatóknál. A közeljövőben azonban nemcsak a növekvő fogyasztói igények megfelelő kielégítését szem előtt tartó ügyfél centrikusság válik meghatározóvá a bankok stratégiai tervezésében, hanem a komplex piaci környezeti változásnak megfelelően az innovációkra és a hatékonyságra is fókuszálniuk kell.

Míg az utóbbi évtizedben a pénzügyi szolgáltatók a banki rendszerek fejlesztésének többnyire stratégiai értéket tulajdonítottak, addig ma már nemcsak önálló stratégiai értéket képviselő területnek lehet tekinteni, hanem olyanak, amellyel az adott pénzügyi vállalkozás kompetitív előnyt valósíthat meg versenytársaival szemben.

A jövőben a legfontosabb stratégiai tényező a teljesítménynövelés lehet egy-egy bank számára. Egy pénzügyi szervezetnek figyelembe kell venni a külső környezet változásait, elsősorban a globalizáció terjedésével, hatásaival és következményeivel kell számolnia. A piaci versenyképességének növeléséhez alkalmazkodnia kell ezekhez a külső környezet adta változásokhoz. Így a bankok stratégiai tervezésében ártértékelődésre kell számítani. A stratégiai tervezésben más-más súllyal szerepelhetnek egyes tényezők, ezen kívül újabb célok is megjelenhetnek, mint például a CSR.⁶ Egy pénzügyi szolgáltató piaci sikeressége és túlélése a megfelelő és helyes stratégiai döntésen alapszik. Amíg a nagyobb bankok

⁶ Deutsch Nikolett–Pintér Éva: The link between Corporate Social Performance and Corporate Financial Performance in the Banking Sector. Recent Advances in Energy, Environment and Financial Science, 2016.

számára esélyt jelenthet a nemzetközi terjeszkedés, addig a kisebb bankok számára az innovációk, újabb üzleti modellek és stratégiai prioritások lehetnek megfelelőek.

A bankszektor általános helyzete

A pénzügyi sokkhatások, valamint a pénzügyi-gazdasági válságok kialakulásának kockázata sokkal erőteljesebben érvényesülhet a fejlődő gazdaságokban. A magasabb fokú sebezhetőség kialakulásának több oka, illetve összetevője van. Egyrészt a közép-kelet-európai régió bankszektorának jelentős részét a nagy európai bankok leánybankjai, illetve bankfiók hálózatai alkotják, ami annak köszönhető, hogy az elmúlt időszakban ez a régió igen vonzóvá vált a nemzetközi tőkebeáramlás előtt. A magasabb tőkevonzó képességet bizonyítja, hogy 2002-2007 között mintegy 515 milliárd dollárnyi nettó nemzetközi tőkebeáramlás valósult meg a közép-kelet-európai régióban, vagyis az ázsiai feltörekvő gazdaságok után a második legnagyobb nemzetközi tőkebefogadó térségnek számít a régió.⁷

A nagyobb külföldi leánybank-hálózatnak köszönhetően ebben a régióban a banki hitelek állománya jelentősen megnőtt, különösen a vállalatok és az egyes háztartások között (1. ábra).

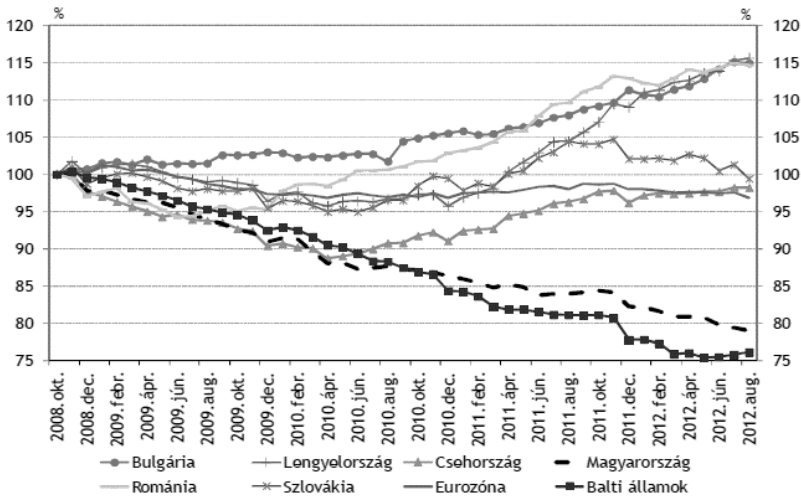
Mindezek a közép-kelet-európai bankszektor regionális sebezhetőségének magasabb fokához járultak hozzá. A nagyobb sebezhetőség egyben a pénzügyi válságok terjedésének is teret enged egy adott gazdasági régióon belül, ahogyan bizonyította a legutóbbi globális gazdasági-válság áttérjedése a közép-kelet-európai-országokra.

A 2008-as válság tapasztalatai és egyes elemzések szerint eltérő jeleket öltött a közép-kelet-európai országokban más feltörekvő országokban tapasztaltakhoz képest. Az eltérések egyik okozója és egyben sajátossága is, hogy a régióban lévő nagyszámú külföldi leánybankok jelenléte miatt jelentős nemzetközi tőke- és pénzügyi áramlások voltak tapasztalhatók a leánybankoktól a nyugat-európai anyabankok felé. Volumenükben is jelentős regionális, illetve országos eltérések fordultak elő

⁷ IMF 2009: World Economic Outlook, International Monetary Fund, Washington DC

a közép-kelet-európai régió belül.⁸ A bankok közötti nemzetközi tőkeáramlás csökkenése azonban nem jelenti ezen országok bankrendszere, illetve gazdasága iránti nemzetközi bizalom csökkenését, a magasabb likviditási szint fenntartása nem indokolta a fejlettebb gazdaságú anyabankok megsegítésének igényét, sőt éppen lehetőséget adott az anyabankoknak a nemzetközi tőke újra allokálására.⁹

1. ábra: A vállalati hitelek alakulása nemzetközi összehasonlításban

Forrás: Simor A. (2013): *Stabilitás, kiszámíthatóság, bizalom.* Hitelintézeti Szemle, 12. évf. 1. szám

A közép-kelet-európai bankszektor másik regionális jellegzetessége, hogy a korábbi, feltörekvő gazdaságokat érintő válságepizódoknál tapasztalt nemzetközi tőkeáramlás „hirtelen megállása” elmaradt. GDP-arányosan összehasonlítva, az 1998-as orosz válság idején jelentősen

⁸ IMF 2009.

⁹ Mihajlek, Dubravko: The Spread of the Financial Crises to Central and Eastern Europe: Evidence from the BIS Data In: Matousek, R. (ed.): Money, Banking and Financial Markets in Central and Eastern Europe; 20 Years of Transition, Palgrave Macmillan, United Kingdom, 2010.

csökkent, illetve a török válságkor ugyan az oroszétól kisebb mértékben, de mégis szignifikánsan redukálódott a nemzetközi tőkeáramlás mértéke. Ezzel szemben a legutóbbi globális pénzügyi-gazdasági válság idején a közép-kelet-európai régió nemzetközi tőkeáramlásainak mértéke nem csökkent, amely a bankszektor szerkezeti adottságaiból fakad. A nagyszámú külföldi leánybank regionális jelenléte a bankok közötti nemzetközi hitelek áramlását rugalmassá tette, ezáltal hozzájárult a nemzetközi tőkeáramlások „hirtelen megállásának” elmaradásához, vagyis a bankszektoron belül a külföldi bankok piaci részesedésének aránya és a nemzetközi hitel- és tőkeáramlások között pozitív korreláció állhat fenn. Tehát minél nagyobb egy közép-kelet-európai ország bankszektorán belül a külföldi tulajdonú bankok piaci részesedésének aránya, annál magasabb lehet a hazai magánszektor felé irányuló nemzetközi hitelek aránya.¹⁰

A válság előzményei

A pénzpiacokat a befektetők és a hiteligénylők döntései mozgatják. A befektetők a pénzükkel képviselik magukat a piacon és céljuk, hogy a meglévő vagyonukat tovább gyarapítsák. A befektetők lehetnek magán és intézményi befektetők, mint befektetési alapok és biztosító társaságok. A hitelfelvevők valamilyen hitelt fedező biztosítékkal vannak jelent a piacon és elsődleges céljuk, hogy a hitelből a tervezett beruházásokat végre tudják hajtani.

A két szereplőt a pénzügyi közvetítő rendszer köti össze. A befektetők többsége a legkevésbé kockázatos befektetéseket keresi, ezért államkötvényekbe fekteti a vagyonának jelentős részét.

Az amerikai DotCom válság és a 2001-es terrortámadás hatásainak enyhítése érdekében a jegybank szerepét betöltő FED alapkamat csökkentési ciklust indított. Ezzel az alapkamat folyamatos vágásokkal 6%-ról 2003-ra 1%-ra csökkent. A befektetők a túlzottan alacsony alapkamat miatt az államkötvények helyett alternatív befektetéseket kerestek. Ekkor vált az egyik legnépszerűbb befektetési terméké a CDO (Collateralized Debt Obligation) azaz a fedezett adósságkötelezettség. Új komplex pénzügyi terméként a befektetési bankok alkották meg a CDO-t úgy,

¹⁰ Mihajlek, Dubravko 2010.

hogy a jelzálogbankok által kibocsátott jelzáloghiteleket megvásárolták. Egy CDO kötvény mögött „köteget” jelzálogszerződések állnak, amely alapján biztosítottak tűnt a kötvények mögötti pénzáramlás és a hozamok kifizetése. Az adott CDO mögött lévő jelzáloghiteleket kockázati besorolásuk szerint csoportosították. Az egyes kötegeket a hitelminősítők ugyanolyan skála szerinti minősítéssel látták el, mint az államkötvényeket. Ezek alapján egy befektető ugyanolyan biztonságosnak ítélte meg a AAA minősítésű CDO értékpapírt, mint a AAA minősítésű államkötvényt. Ugyanakkor az államkötvényekhez képest 2-3%-kal magasabb hozamot kínáltak a CDO kötvények. Ezért nem meglepő, hogy gyorsan befektetői prioritássá vált ez a befektetési forma.

A CDO-k iránt a kereslet folyamatosan nőtt, amit a pénzügyi közvetítő rendszer igyekezett kielégíteni. Ezzel szemben a jelzáloghitelek iránti magas igény néhány év alatt lecsökkent. Megoldásként a követelmények csökkentését, könnyített feltételek biztosításával nyújtott hitelek lehetőségét dolgozták ki a bankok. Az Egyesült Államokban akár önerő és jövedelemigazolás nélkül is hozzá lehetett jutni jelzáloghitelhez.

Ezt a felelőtlen hitelezési gyakorlatot az USA kormányának politikája is támogatta, mert szerette volna növelni a saját ingatlannal rendelkezők arányát. A bankok azzal indokolták a könnyített feltételek létjogosultságát, hogy valójában a jelzáloghiteleknél a banknak nincs kockázata, mert az adós fizetése hiánya esetén az ingatlan a bank tulajdonába kerül. A mesterségesen gerjesztett ingatlan igény hatására a lakások is folyamatosan emelkedtek, amelyet szintén biztosítékként értékelték a bankok. Ezzel pedig elindult a másodrendű úgynevezett „Subprime” jelzáloghitelek állományának növekedése. A CDO-k kockázati besorolásához alkalmazott matematikai modell viszont nem kezelte megfelelően az ezzel járó kockázatokat. Ezért a hitelminősítők értékelése szerint a befektetők továbbra is biztonságosnak tartották a CDO kötvényekbe történő befektetéseket.

A válságot kiváltó közvetlen okok

A hitelfelvétel követelményeinek könnyítése miatt többségbe kerültek a rossz minőségű hitelek. Ahogy arra számítani lehetett, az ilyen hitelekkel rendelkező adósok nem tudták teljesíteni a hiteltörlesztési kötelezettségüket. A bedőlt hitelek magas száma miatt egyre több ingatlan

kerül át a bankok tulajdonába és egyre több eladó ingatlan jelent meg a piacon. Az ingatlanpiaci árakban várt növekedés üteme lassult, majd 2006-tól az ingatlanárak csökkenésnek indultak. A csökkenő ingatlanárak hatására a folyamatban lévő ingatlan-beruházásokat a beruházók félbehagyták. Ezzel elsőként az építőipari, képzetlen munkaerő körében növekedett meg a munkanélküliség.

A folyamatot tovább tetézte, hogy az ingatlanárak csökkenése miatt, az egyébként fizetni tudó adósoknak sem érte meg fizetni a további részleteket, gazdaságosabb volt átadni a banknak. Az amerikai szabályok lehetővé tették, hogy az adósok úgynevezett „walk away” módon az ingatlanukat hátrahagyva kilépjének a hitelszerződésből. Ennek megfelelően sokan így tettek akkor, amikor az ingatlanárak csökkenése miatt az ingatlan már kevesebbet ért, mint amennyi még a tőketartozás összege volt.

A bankok a problémák észlelésekor jelentősen szigorítottak a hitelezésen. Ezzel lényegében egy időre a hitelezés teljesen leállt. Így a fontos beruházások elvégzéséhez sem volt már megfelelő hitellehetőség. Az ingatlanpiaci válság begyűrűzése miatt 2008. szeptember 15-én a Lehman Brothers csődöt jelentett. Többségében ekkortól számítják a pénzügyi válság kezdetét. A pénzügyi intézetekkel szembeni bizalom pedig megingott.

A válságból kivezető út

A Lehman Brothers csődje megrázta a pénzügyi és reál piacokat. A válság hatásai nemcsak Amerikában érzékeltették hatásukat. A kereskedelmi folyamatok lassultak, az ipari termelés lényegében leállt, a legjelentősebb visszaesést pedig az autóipar szenvedte el.

A válságból kivezető programok során több párhuzam is található az 1929-1932-es válság megoldásaival.

A befektetői bizalom helyreállítása érdekében bankmentő terveket dolgoztak ki, amelyhez az állam támogatott hiteleket nyújtott. A további pánikok megelőzése érdekében a bankbetétek biztonságát új szabályokkal és biztosítékokkal megerősítették. Az ipari termelés beindulásához, fogyasztást ösztönző programokat indítottak. A bankmentő programok a költségvetési források jelentős részét felemésztették. Ezért szükséges

volt a szektor sérülékenységét új szabályozással radikálisan csökkenteni, hogy ne fordulhasson elő újra. Az új szabályozás szerint a tőke megfeleltetési mutató használata került előtérbe, amit mindig egy előírt szint felett kell tartaniuk a pénzügyintézeteknek. Ezzel elkerülve a Lehman Brothers esetéhez hasonló csődhelyzetet. Ezen túl a CoCo (Contingent Convertible) kötvények kidolgozásával is a szektor sérülékenységét próbálták csökkenteni.

Contingent Convertible bonds – bizonyos feltételek teljesülése esetén átváltható kötvények

A CoCo kötvény egy hibrid termék, amely bizonyos feltételek teljesülése esetén (például ha a bank értéke kritikusan alacsony lesz, amit trigger eseménynek nevezünk) kötvényből részvényre alakulnak, így ha nem is egy időben, de egyszerre rendelkeznek a kötvények és a részvények tulajdonságaival is. A koncepció megszületése még 1991-re nyúlik vissza, első kibocsátása a 2008-as válság után 2009 decemberében történt a Lloyds bankcsoport által, majd 2011 februárjában a Credit Suisse által is bevezetésre került, itt már olyan sikeresen, hogy 2 milliárd dollárnyi új tőkét sikerült bevonni ezzel az eszközzel.¹¹

A bankok számára azért jó megoldás ez a kötvény, mert a bank fennmaradást veszélyeztető események esetén nem kell külső forrásokat bevonnia a tőke növeléséhez – ami egy bizalomvesztéstől terhelt időszakban gyakorlatilag lehetetlen is lenne – ez a kötvények részvényre alakulásával a befektetőkkel történő egyeztetés nélkül automatikusan megtörténik. A bank az átváltáskor a részvényállományát növeli, miközben csökkenti az adósságait a kötvénytulajdonosok részvényessé minősítésével, tehát az idegen források tőkévé alakulnak a folyamatban. A befektetők számára pedig azért előnyös, mert az ilyen kötvény az átlagosnál nagyobb kamatot kínál. Az állam számára az előnyt az jelenti, hogy krízishelyzet esetén nem az adófizetők pénzéből, állami csomagokkal kell megmenteni a bankokat, hiszen a kockázatot a befektetők vállalják.

¹¹ Koziola, Christian–Lawrenz, Jochen: Contingent convertibles. Solving or seeding the next banking crisis? Journal of Banking and Finance, 2012:36, Issue 1

Ezzel a megoldással az újabb pénzügyi válság kialakulásának elkerülése valósulhat meg. Működésének lényege, hogy ha a bank kritikus állapotba kerül, az adósságok csökkentésével és a tőke növelésével egy stabilizáló folyamat játszódik le automatikusan, ami miatt további intézkedésekkel megakadályozható, hogy egy bank csődbe jusson, magával rántva a bankszektor és a gazdaságot.

A folyamatban a kötvények részvényé alakulásának feltétele az alapvető kockázati tényező, hiszen ha az átváltás akkor történik a szabályok szerint, amikor a bank kapitalizációja és készpénzállománya kicsi, akkor a bank tartozása a kötvénytulajdonosok felé megszűnik, és ezután a befektetés értékét az aktuális részvényárfolyam határozza meg a befektető számára. Általában a bank értékének csökkenéséhez az vezet, hogy a részvényárfolyamok tartósan csökkennek, vagy rövid időn belül zuhannak nagyot, ilyenkor azonban a kötvények ígért magas kamatának elvesztése mellett az alacsony részvényárfolyamok miatt a befektetők veszteségre számíthatnak.

A CoCo kötvények kamatfizetése a hitelintézet szabályozása alatt áll, és bármikor felfüggeszthető. A helyzetet nehezíti, hogy bizonyos CoCo kötvények esetén az erre felhatalmazott hitelintézetten kívüli hatóságok akkor is kiszabhatják a befektetőkre a veszteségeket, ha a kiváltó esemény nem következik be. Itt merül fel annak a problémája, hogy az ilyenkor vizsgált faktorok mennyire befolyásolhatóak a hatóságok, vagy a hitelintézet által. Ha a trigger esemény bekövetkezik, az azonnali visszajelzés a krízishelyzetről, így a befektetők és részvényesek menekülését is okozhatja, ami tovább rontja az amúgy is kritikus helyzetet. Egyelőre mivel a CoCo kötvények új szereplők a piacon, a trigger események valós hatása is ismeretlen. Könnyen megeshet, hogy egy trigger bekövetkezése nem csak azt adott banknál, de a bankszektor szélesebb körében is tőke-kivonást eredményezhet. A CoCo kötvények nagy hátránya ez a bizonytalanság. Bár a trigger esemény bekövetkezése nem túl valószínű, mégis a befektetők csak most kezdik el érezni, hogy a CoCo kötvények a kötvények limitált előnyeit ötvözik a tőke potenciálisan határtalan hátrányaival. Mindezt tetézi, hogy a CoCo kötvények általában hosszú lejáratúak, vagy lejárat nélküliek. A befektetők számíthatnak rá, hogy a hitelintézetek valamikor visszavásárolják a kötvényeket, de természetesen ez csak akkor történik meg, ha az ezáltal kiáramló tőke könnyen pótolható lenne, ezért a valószínűsége kicsi. A hosszú lejárat pedig növeli a trigger esemény bekövetkezésének kockázatát, az ennek bekövetkezésekor történő

események pedig nem láthatóak előre. 2014-ben a CoCo kötvények lakossági befektetők részére történő forgalmazásával kapcsolatban a Financial Conduct Authority (FCA) felügyeleti szerv korlátozó szabályokat léptetett életbe, mivel a lakossági befektetők nem feltétlenül érezték a súlyát az ilyen kötvények kockázatának.¹²

Jövőkép és összegzés

A jelenlegi előrejelzések szerte a világon lassulást mutatnak a gazdasági növekedésben. A bankoknak alacsony kamatlábak mellett kell profitábilisnak maradniuk. Ebben a környezetben a befektetők kivonják a pénzüket mindenből, ami kockázatos. A 2016-os év februárjában a Deutsche Bank állt a középpontban: a részvénytőzsiacokon bekövetkező 40%-os csökkenés egy hónap alatt következett be. Az egész egy szóbeszéddel kezdődött, miszerint a bank nem tudja kifizetni a CoCo kötvények kuponjait. Remélhetőleg csupán egy rövid bizalmi válságról van szó és nem játszódna le a 2008-as események. A bank kálváriája egyéb jogi ügyekkel folytatódik, bár az első negyedévben az elemzők által becsült 249 millió eurós veszteség helyett csaknem ugyanennyi nettó nyereséget realizáltak. Az év elején bejelentett terv, hogy a Deutsche Bank a világ öt legnagyobb vagyonkezelője közé kíván lépni, talán nem idén fog megvalósulni. Az események kedvezőtlen alakulása akár odáig is vezethet, hogy ez lehet annak a tesztje, hogy a CoCo kötvények beváltják-e a hozzájuk fűzött reményeket. Időben figyelmeztetnek tehát a krízishelyzetre, vagy a kritikusok félelmei igazolódnak be, és újabb banki válság következik be?

¹² Koziola, Christian–Lawrenzb, Jochen 2012.

Financial crisis, causes of banking instability and strategic issues – Dangers of introducing the CoCo (Contingent Convertible) bonds

Résumé

A number of scientific publications dealing with the reasons of the current global crisis. There are those who tend to believe it as devastating consequence of the dominant economic and political models of systemic crisis of the past two or three decades and there are some who think that economic policy model does work, and the crisis supports this, because this is a component of a cleaning mechanism and economic model on a long-term.

In the present article the focus point is the role of the financial sector. In the financial system banks are the engine of the economy. play an intermediary role between actors, aiming the continuous operation of the market economy with their traditional products/functions. An important issue to be examined, why banking system cannot perform the duties between traditional frames. The article in this case focusing on the causes of the money and capital market movements, but as profound causes of the problems, so we have also affected other markets in the analysis.

Dr. Pintér Éva PhD

egyetemi adjunktus

Pécsi Tudományegyetem Közgazdaságtudományi Kar, Pénzügy és Számvitel Intézet

pintereva@ktk.pte.hu

Kutatási területek: vállalati és banki pénzügyek, projektfinanszírozás, tőkestruktúra analízis, bankbiztosítás stratégiai kérdései.

Social interactions in dementia care and the relevance of basal stimulation¹

NORBERT VAJDA

Abstract

In common talk “dementia” is often associated with “senility”, but this is a basic simplification of a very complex process. Dementia is much more than forgetting things periodically. The whole personality is changing; as the years pass a significant number of neurons die in the cerebral cortex, in the hippocampus and in the limbic system. With the failure of the nerve impulses, a patient not only experiences deepening memory loss, but also develops several behavioral disorders (Behavioural and psychological symptoms of dementia or “BPSD”). These symptoms gradually exclude the patient from general society as well as their smaller communities. Meanwhile, the family members can feel helpless and do not know what they could do with their loved, but often aggressive, elderly relative. They typically respond poorly to the unpleasant situations occurring arising from dementia, blaming the vulnerable dementia patient, which can often make things go from bad to worse. After several years, at the last stage of the disease, unpredictable behaviour is no longer a problem. The damaged brain will not allow the person with dementia to interact with their surroundings and other people, in the way that they used to; simple communication for the patient becomes a challenge in itself. Following the introduction to this study, we will concentrate on two aspects of dementia:

1) We are going to provide practical information for those people, who as non-professional care-givers are trying to do their best, but at the same time are experiencing a negative impact on their own social relations.

¹ Lector: Dr. Agnes Egervari, Catholic Charity Service, director general

2) *In the final chapter we are going to introduce a new form of dementia care for professional caregivers. The “basal stimulation” provides an opportunity for interaction even after the loss of verbal communication.*

Increasing prevalence

Dementia is one of the biggest challenges of the twenty first century.

As more people live longer, an increasing number of people will be faced with the disease. In 1955 the “global life expectancy” was 48 years, which had risen to 65 by 1995. Estimations show that this figure will be 73 in 2025.² Developed countries - including Hungary - provide high living standards for the majority of their citizens, and as a result, these people have a better chance to live longer than the global life expectancy. As the national life expectancy is increasing we must count on rising dementia cases too.

According to the origin of the disease we recognize Alzheimer, vascular and mixed dementia types, but we have no cure for any of them. Due to the impact of the disease in destroying the brain, the mental deterioration cannot be reversed. The clinical course of dementia can span up to 15 years. During this period the patient gradually experience a loss in their abilities and functions, so an increased demand for support is required. Close family members have to learn how to live with dementia, in order that they can have relevant support from the society. Social support is limited, because the subject of “dementia” is currently a taboo, so instead of intensive spiritual and professional assistance, Hungarian society slowly excludes not only the patient, but the caregivers too. As professional caregivers, our aim is to change this process and make the society aware of the characteristics of the disease. In the next chapters with some essential information we are going to support this development.

² Hegedűs K. (2015): Életvégi kérdések, palliatív gondoskodás, INDA program, http://inda.info.hu/uploads/dokumentumok/hegedus_katalin.pdf, last downloaded: 5 August, 2016.

Memory loss AND behavior disorders = Exclusion from the community

Dementia has three different stages: (1) mild (2) moderate and (3) severe, which describe the degree of brain dysfunctions. The main symptoms of dementia include cognitive impairment and progressive loss of the ability to be self-sufficient. The accompanying non-cognitive, psychological symptoms also displayed in most cases, which typically lead to the most difficult situations for informal caregivers. Depression, various hallucinations and paranoia are all examples. Most of them can be caused by psychosocial changes.³

As the years pass, cognitive decline, loss of self-care ability and mental symptoms easily lead to loneliness as the patient's previous personal relationships disappear. Even at the early stage of the disease (at Mild Cognitive Impairment or MCI) reduced concentration and permanent difficulties associated with communication cause exclusion.

At this point we can understand better the social aspect of the problem: a significant number of undiagnosed patients suffer from exclusion as their community, including their family members misunderstand their behaviour. The social environment identifies misbehavior as denial of the norms. The misconception brings about isolation, weakened relationships and often leads to complete ostracisation at the very beginning of the disease. As a result, the external social environment, who has no relevant information about the negative effects of dementia on self-expression, excludes the elderly at a time when support would be most needed.

Here is an example: when the patient cannot find the right words in a certain situation, they can act in an embarrassed way, or use inadequate expressions. If the oncoming reaction from those that they are trying to communicate with is incomprehension and / or urgency, the response will be automatically destructive. This will be the catalyst for impatience and the result will inevitably be an aggressive reaction from the dementia patient.

³ Tariska P. (2015): A demenciában előforduló pszichopatológiai tünetek befolyásolási lehetőségei, INDA program, http://inda.info.hu/uploads/dokumentumok/tariska_peter.pdf last downloaded: 5 August, 2016.

With the misinterpreted conditions the family cannot provide a secure environment for the person living with dementia. The shoe is on the other foot: while the dementia patients' self-esteem is ruined by their own recognized daily loss of ability, they are also losing contact with their closest relatives. We would like to emphasize: the cognitive decline at the early stage does not necessarily result in this situation, however what is more likely is the consequence of social rejection.

Beyond memory loss, behavioral disturbances are inherent parts of dementia. It is essential to know that such behaviour is never an intentional decline of norms, but the expression of needs. The dementia patient is unable to draw attention to their needs using traditional forms of communication, because of their permanent loss of ability. The person living with dementia is forced to "communicate with behaviour", which means that the environment has to learn to interpret these signals. It means experienced misbehavior can lead caregivers to search for the cause of the problem, and when found, respond appropriately.

Share learned information

When family members understand how they can adjust their behaviour to the new circumstances, they must inform the closer social / residential environment. The aim is to explain the patients' shift in self-interpretation, instead of trying to hide the reason. A cooperative, attentive community can take a significant burden off the informal caregivers. For instance, despite the best efforts, the patient can get lost; because of their altered perception they are particularly vulnerable in such situations. However, members of an attentive residential community can intervene on time, therefore helping to prevent unforeseen calamities.

Changing forms of interaction

Attentive dialogue is required, which allows mutual understanding. We cannot allege it is easy, because the person living with dementia will no longer be able to express themselves in a way that we are used to.

There is no general recipe, and a prescribed protocol cannot be made. As every life is different, the disease differs from person to person. However there are observed periods at certain stages of the disease, which

demand more or less similar care styles. Below we introduce a typology whose categories was made by the changing decision-making positions of the patient and the caregiver.⁴

1.) The “YOU”-Style,

or non-intervention style. The caregiver helps if necessary, but they are not the person who makes decisions. The caregivers’ task is to make proposals, but not to solve problems. In these situations the person living with dementia is capable of judging, perceives their environment and consciously reacts. Even at this stage it is extremely important to increase the sense of security for the patient, so it is essential to use a well-structured routine on a daily basis. Implement dressing, eating, washing etc. each day, at the same time and in the same order.

2.) The “WE”-Style

the key expression is interactivity, where decisions are typically preceded by consultation. Important note for the caregivers: not to defend their position for long, because it can create an insecure and unstable environment. In most cases at this stage, due to the increased tasks of the caregiver, their other responsibilities to themselves and their own social network start to be neglected, and as a result, social exclusion can begin.

3.) The “I”-Style

is the period when constant intervention takes place and verbal communication is no longer possible. Caregivers must plan and then determine all activities, so it is absolutely important to establish understanding of the patients’ needs, without the use of verbal communication.

Basal stimulation

A caregiver can switch between the styles within a single day, but in general these methods are adjusted to the three stages of dementia. Naturally the non-intervention style can be used for the shortest period, because due to the inevitable loss of ability, the patient will stand in need of intensive care. At this stage, the unpredictable behaviour disorders

⁴ Callone P. -Kudlacek C. et. al. (2011).: Alzheimer – kórral élőknek és gondozóiknak, Zafir Press

previously experienced, will disappear and the passive resignation will become the dominant symptom displayed.

The brain function loss is slowly reaching the speech center of the brain, so verbal communication ceases exactly at the point when the intervention requirements are rapidly growing. The monotone, automatically performed actions (dressing, feeding, washing) easily create a “not-reacting status” when the patient is being treated as an object with the complete loss of their dignity.

In the interest of avoiding this situation, the solution could be a special method, which is less known in the Hungarian elderly care systems. The basal stimulation therapy was elaborated for multiple disabled children between 1975-82 by Andreas Fröhlich and Ursula Haupt. The main point of their thesis is simple: we do not have to develop those sense organs that are no longer operational / or have never worked properly, but must focus on those ones that are available.

Due to the failure of the nerve impulses, caregivers must ensure personalised, well-structured stimuli in order to make the patient recognize their environment. The basal stimulation always aims for a trigger reaction. There are three different basic forms of this stimulation:

1.) Somatic stimulation

Somatic stimulation is designed to provide stimuli with body detection. Direct physical contact (for example hugs, massages, etc.) helps the patient to recognize the borders of their body. Discovery provides a sense of security too. The response can be a smile on the face or a small gesture.

2.) Vestibular stimulation

With vestibular stimulation new reference points can be detected. Typical form is swinging when the patient can realize the direction and strength of movements. Recently it was observed in our institutes that people living with dementia react on vestibular stimulation too.

3.) Vibration stimulation

The idea can be traced back to the womb. The baby makes different reaction when it feels different tones of speech or hears music. It also

makes sense to play music for people living with dementia, because they often can recognize songs they used to know.

We introduced basal stimulation with the generous help of Mr. Frönllich's Belgian colleagues at the St. Elizabeth Care Center for Disabled People, Ipolytölgyes, Hungary in 2012. We had learned before the programme started that basal stimulation technique has changed significantly in recent decades. Different people and different disabilities must have different approaches.

With basal stimulation we could reduce the sensory deprivation of 150 young residents, who live with multiple disabilities. The stimulation becomes much more personal as each person receives a "supply package", which allows them to evaluate the elements of the therapy.

The implementation has been modified, but the aim of stimulation didn't change at all: inspire a reaction from a person who has lost contact with their social environment. Based on our experiences with multiple disabled people and the knowledge that we gathered in the Interprofessional Dementia Approach Program, we joined with an International research program in 2016. It targets to specify basal stimulation for people living with dementia.

Today we still do not know much about how certain damaged areas of the brain affect perception. Nevertheless, we are confident that in discovering new forms of interaction they will enable even more people with severe dementia to remain in their communities.

Szociális interakciók a demencia gondozásban és a bazális stimuláció relevanciája

Rezümé

A közbeszéd a demenciát és az időskori szenilitással azonosítja, ami durva leegyszerűsítése egy igen összetett folyamatnak. A demencia ugyanis jóval több a feledékenységnél: az évek során az agykéregben a hippocampusban és a limbikus rendszerben az idegsejtek pusztulása, valamint az ingerületátvitel zavara már nemcsak emlékezetkiesést

okoz, hanem mind erőteljesebb viselkedészavarokat is előidéz. Ez a ket-tős hatás lépésről lépésre szorítja ki a demens beteget a társadalomból, s annak kisebb közösségeiből. Mindeközben a hozzátartozók, családta-gok jellemzően nem tudják mit tehetnének a mind furcsább, s nem rit-kán agresszívvá váló idős emberrel. A számukra kellemetlen helyzetek-ben jellemzően rosszul reagálnak, amivel csak az idős ember elmagá-nyosodásához és kiszolgáltatottságához járulnak hozzá. A betegség utolsó szakaszában már nem a viselkedészavarok, hanem a kapcsolat-felvétel bármilyen formája okozza a legnagyobb problémát.

A bevezetést követően a tanulmány két fő fejezetre tagolódik:

1.) egyrészt több gyakorlati tanáccsal szolgál mindazoknak, akik gyakran informális, nem szakképzett gondozókként éveken keresztül igyekeznek helytállni, mialatt észrevétlenül maguk is kiszorulnak ad-digi társas kapcsolataikból.

2.) másrészt -, a zárófejezetben- a professzionális demens gondozás-ban ma még kevésbé ismert eljárás alapösszefüggéseit mutatjuk be. A „bazális stimuláció” a verbális kommunikáció megszűnését követően is lehetőséget teremt az idős ember és környezete közötti interakcióra.

Norbert Vajda PhD

assistant professor

Sociology Institute, University of Miskolc

vajda.norbert@uni-miskolc.hu

Norbert Vajda has defended his PhD thesis in sociology in 2016. Cur-rently he is the managing director of the Catholic Charity Service which operates several institutes for disabled people and elderly countrywide. He is also an assistant professor at the University of Miskolc.

As a researcher he investigates the possible ways of social interactions within different communities. He also deals with the interprofessional opportunities in service management.

In this book, based on Hungarian and international experiences, he represents the living circumstances of people living with dementia, providing practical recommendation for relation enforcement.

PÉCSI TUDOMÁNYEGYETEM
♦ JUBILEUM 650 ♦
UNIVERSITY OF PECS JUBILEE

BAJNER MÁRIA: ONLINE EDUCATION GOES MAINSTREAM.
JUMPING ON THE BANDWAGON

BRACHINGER TAMÁS: A KULTURÁLIS POLITIKA KÖZELMÚLTJÁNAK ÉS
AKTUÁLIS HELYZETÉNEK ANALÍZISE

CHRISTIÁN ANIKÓ: AZ EGÉSZSÉG ÉRTÉK, A MOZGÁS EGÉSZSÉG.
GYAKORLATI PÉLDÁK AZ ÓVODAI MOZGÁSPROGRAMOKRA

GONDA TIBOR: A TURISZTIKAI KLASZTEREK FEJLESZTÉSÉNEK ELMÉLETI ALAPJAI

KOLTAI ZOLTÁN: JÓ HELYEN ÉLÜNK A DÉL-DUNÁNTÚLON?
A LAKÓHELY POTENCIÁLIS MEGVÁLTOZTATÁSÁNAK OKAI
ÉS ANNAK TERÜLETI JELLEGZETESSÉGEI MAGYARORSZÁGON

MÁTÉ ANDREA: MUSEUMBESUCH-ATTITÜDEN VON STUDENTEN IM FACH PÄDAGOGIK UND
TOURISMUS AM BEISPIEL DES SZEKSZÁRDER KOMITATSRATHAUSES

PANKÁSZ BALÁZS: IKT TÉNYEZŐK VIZSGÁLATA A FELSŐOKTATÁSBAN. KÉRDŐÍVES
FELMÉRÉS A PÉCSI TUDOMÁNYEGYETEM OKTATÓI KÖRÉBEN

TÖTTŐS GÁBOR: KÁRPÁTOKTÓL ADRIÁIG. EGY (ÉS MÉG NÉHÁNY) GARAY-SZÁLLÓIGE TÖRTÉNETE

BAGÓ PÉTER: BIER – BORÁSZATI INFORMÁCIÓS ÉS ELLÁTÓ RENDSZER

PINTÉR ÉVA: PÉNZÜGYI VÁLSÁG ÉS A BANKI INSTABILITÁS OKAI ÉS STRATÉGIAI KÉRDÉSEI.
A CoCo (CONTINGENT CONVERTIBLE) KÖTVÉNYEK BEVEZETÉSÉNEK VESZÉLYEI

VAJDA NORBERT: SOCIAL INTERACTIONS IN DEMENTIA CARE
AND THE RELEVANCE OF BASAL STIMULATION